

Сіра Орлиця Марічка Денис

ВЕЛЕСОВЕ ВИЧА

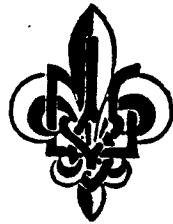

БІБЛІОТЄКА В. О. Р. ч. 33

РІВНЕ

2000

ФІЛЯДЕЛЬФІЯ

КОНФЕРЕНЦІЯ Українських Пластових Організацій

Астралия — Аргентина — Велика Британія — ЗСА — Канада — Німеччина

Польща - УКРАЇНА - Словаччина

ГОЛОВНА ПЛАСТОВА БУЛАВА

ОРЛИНИЙ КРУГ

БІБЛІОТЕКА „ВОГНЮ ОРЛИНОЇ РАДИ”

Выпуск ч. 33:

Сіра Орлиця Марічка Денис: ВЕЛЕСОВЕ ВНУЧА.

Відбито рівночасно в Рівному накладом 200 прим. і в Філадельфії - 200 прим.

Всі права застережені.
Copyright by Plast Conference, Inc.
Printed in U. S. A.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:
Olha N. Kulynycz
P. O. Box 2281
Astoria, NY 11102
U. S. A.

АДРЕСА АДМІНІСТРАЦІЇ:
Denys Bednarsky
35 Marsac Pl.
Newark, NJ 07106
U. S. A.

Технічне оформлення: Сірий Орел Орест

ФУНДАТОРИ 'ВОГНЮ ОРЛИНОЇ РАДИ':

Родина і приятелі св.п.бр. Славка Кравса
Сірі Орли Людмила і Петро Дармограї
2-ий Курінь УПС "Ті, що Греблі Рвуть"
Великий Пл. Курінь "Хмельниченки"
Крайова Пластова Старшина З. С. А.
20-ий Курінь УСП "Лісові Мавки"
10-ий Курінь УПС "Чорноморці"
Сіра Орлиця Стаха Гойдиш
Сірі Орли Орест і Аня Гаврилюки
101-ша РОВ "Квітка Щастя", 1991
Пластова Станіця Філядельфія
Пластове Видавництво, Торонто
20-ий Курінь УПС "Орден Хрестоносців"

Ватага Бурлаків
Пл. сен. В. і Д. Гойдиші
Загін "Червона Калина"
Пластова Станиця Чікаго
28-ий К. УПС "Верховинки"
Крайова Пл. Старшина Канада
3-ий Курінь УПС "Лісові Чорти"
Пластова Станиця Нью-Йорк
Головна Пластова Булава
Пластова Станиця Торонто
Сірий Орел Тарас Когут
КМП "Сокіл"
31-ий Курінь УПС "Вовкулаки"

ХТО ЧЕРГОВИЙ?

ВИМОГИ

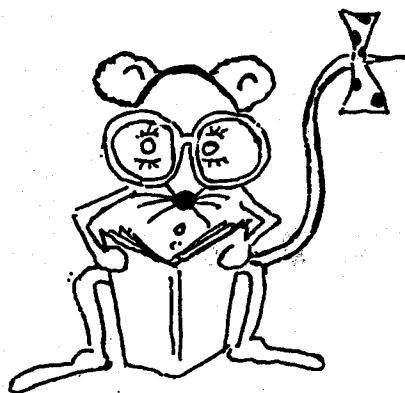
НОВАЦЬКОЇ ВІЛОСТИ „ВЕЛЕСОВЕ ВНУЧА”

Мета: Пізнання звірів і зацікавлення ними.

Підготовлення: Самостійне або звірне.

1. Слідкує за одним звіром і провадить деннічок спостережень над ним.
2. Огляне звіринець.
3. Має книжечку з кольоровими образками або альбом з наклеєнними образками звірів.
4. Пояснить, що це гризуни, копитні, хижаки, морські ссавці й торбуні.
5. Назве й опише 20 звірів.
6. Скаже, котрі з названих звірів живуть в Україні, а котрі в країні, де мешкає (якшо поза Україною).
7. Розкаже деяшо цікавого з природи: як мами піклуютьсяся дітьми, хто кому є ворогом і інші цікаві речі.
8. Розкаже про давно-мінуліх звірів роду динозаврів.
9. Перечитає й перекаже І. Франка „Коли ще звірі говорили”.
10. Пояснить свому роєві, що треба робити, щоб бути приятелем звірів (не нищити їх).-

РОЗПОВІДІ

<i>Про Велеса – Сірий Орел Орест.....</i>	4
<i>Переміна світу.....</i>	5
<i>Свійський тюлень - Борис Грінченко.....</i>	7
<i>Мати-ведмедиха - Борис Грінченко.....</i>	8
<i>Собака рятує хазяїна - Борис Грінченко.....</i>	9
<i>Добрий учинок - С. О. Марічка Денис.....</i>	9
<i>Казка про білочку-мандрівницю - Оксана Іваненко.....</i>	11
<i>Вибірка.....</i>	13
<i>Чому зайці сірі? .....</i>	13
<i>Вовк в овечій шкурі.....</i>	14
<i>Прогулянка в лісі - Владислав Ширяєв.....</i>	15
<i>Чому у зайця маленький хвіст.....</i>	16
<i>Як ослик голосу позбувся.....</i>	16
<i>Кіт і пес.....</i>	17
<i>З кого песик приклад бере.....</i>	17
<i>Вдячність Марії.....</i>	18
<i>Мишача рада - Олена Пчілка.....</i>	19
<i>Злодій - Олена Пчілка.....</i>	20
<i>Ведмідь чхнув - Олександр Лук'яненко.....</i>	21
<i>Насмішливе слово - Микола Колцуняк.....</i>	22
<i>Хитрець.....</i>	23
<i>Як Бог ділив літа.....</i>	23
<i>Для кого голки в їжака - В. Росін.....</i>	26
<i>Була собі осінь - Владислав Ширяєв.....</i>	26
<i>Чому кіт умивається тільки після обіду.....</i>	28
<i>Рукаовичка.....</i>	28
<i>Дудочка - Зінаїда Грієва.....</i>	31
<i>Пан Коцький.....</i>	32
<i>Лисичка-сестричка та вовк-панібрат.....</i>	35

Сірий Орел Орест

ПРО ВЕЛЕСА

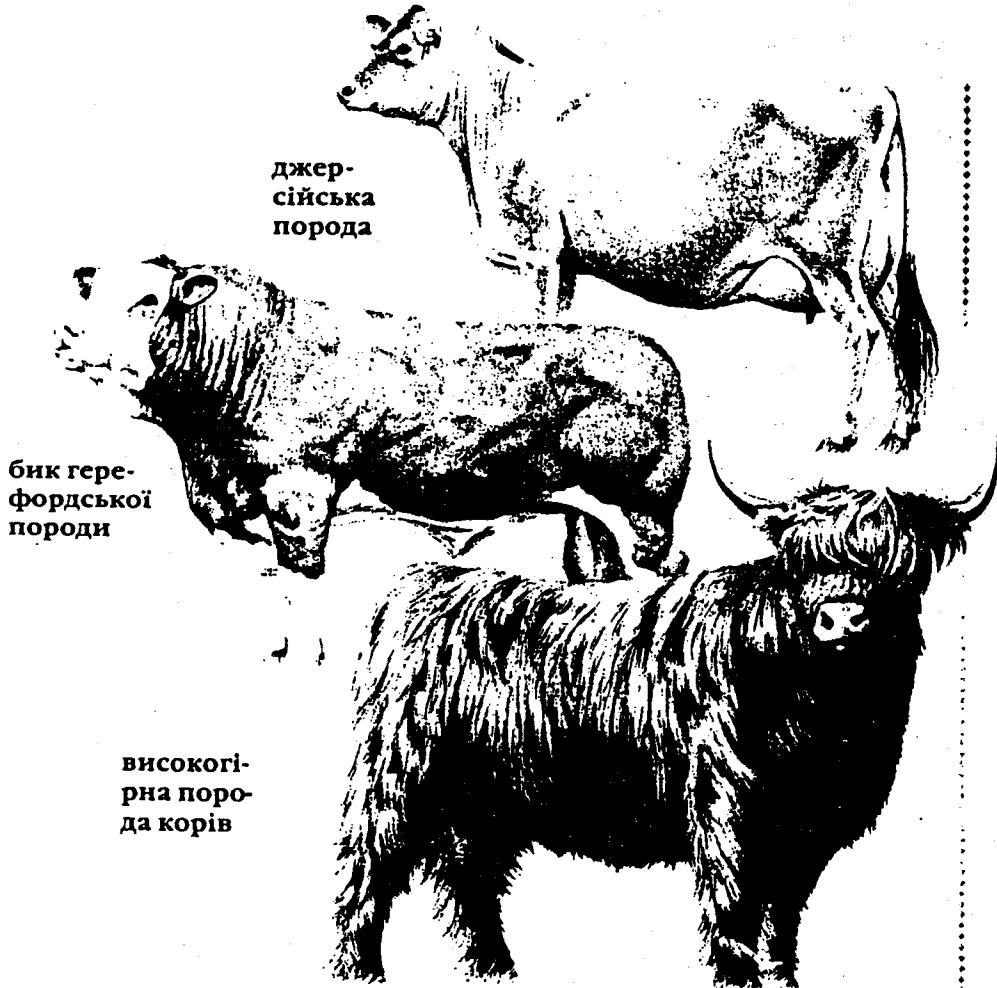
Давно, ще поки Україна-Русь прийняла християнську віру, народ на нашій батьківщині був поганами. Вони вірили в різних богів. Мабуть найважливішим із їхніх богів був Перун – бог блискавки й грому. А другим після нього був Велес. Коли русичі укладали договори з греками, то клялися Перуном і Велесом.

Велес уважався богом достатку, худоби й торгівлі. Він опікувався всіма тваринами. Оскільки кількість худоби в господаря була мірном його заможності, то й не диво, що один бог – Велес міг своєю опікою над тваринами післати господареві добробут. Худоба була теж одним із найважливіших товарів обміну, тим чо Велес був і богом торгівлі. Ще в XI столітті в Ростові стояв ідол бога Велеса.

Після прийняття християнства, опікуном тварин стали вважати св. Власія. Його день припадає в церковному календарі на 24-го лютого.

Велесові внучата – це ті, які продовжують традицію опіки над тваринами. Це сьогоднішні приятелі звірів.

(За „Великою історією України” й „Енциклопедію українознавства”)

ПЕРЕМІНА СВІТУ

Послухайте, діточки, дивну історію. Був собі дуже нечесний і звичайний хлопчик Пилипко. Він і людям коїв үсякі посоги. Але найбільше давався взнаки звір'ятам. Передусім страшенно мучив псів і котів. Найкращою для нього забавою було прив'язати Буркові бляшанку до хвоста і так слати його, відного, вулицями й полями. А котові часто закидав він якусь шматку на голову й гнав його по плотах та перелазах. Та все на світі має свій кінець.

Одного разу пішла чутка, що світ зовсім переміниться. Риби почнуть літати, а горобці й ластівки будуть плавати. Звірі лазитимуть на двох ногах, а такі нечесні Пилипки – на чотирьох.

Пилипко у те не вірив, але скоро переконався, що це таки правда. Одного ранку прокидається він і очам своїм не повірив: перед ним стояв Бурко на двох задніх лапах і кричав:

-Вставай, лінюху! Іди мені вичисти чєревинки! – Пилипко здивувався і думав, що-то сон, та почав протирати очі. Але Бурко дав йому два штовханці, подібно як колись Пилипко Буркові, стягнув хлопця з ліжка, а сам ліг собі на його місце і вкрився ковдрою.

Пилипко опинився на землі й зараз відчув, що він не може стояти на двох ногах, а мусить ходити на руках і ногах. Коли ж пробував щось говорити, кликати помочі, то з його уст виходилося гавкання! Пилипко зівся і перемінився в песика, хоча ніби мав людську подобу.

Тепер він добре налякався і почав служити Буркові, бо подумав собі: може бутти ще гірше. Він вичистив Буркові чєревинки, мов якомусь панові і пригадав собі з жалем, що колись своїй мамусі не хотів чистити чєревинків, а тепер мусів – псові! Коли үвійшов до кухні, то побачив, що кіт варить молоко, а мами десь нема.

-Що то за диво? – хотів крикнути Пилипко, але знову тільки загавкав. Кіт дав йому молока в мисочку й поставив на підлозі. А коли Пилипко почав хлєп'яти, кіт вхопив йому мисчину з-під носа й почав сміятися:

А що, Пилипку, принесло? А не робив ти мені так не раз і не два? Але пожди, то ще не кінець покутти!

Кіт үзяв якусь ганчірку, закинув Пилипкові на очі й почав його ганяти по кухні, по кімнаті, по подвір'ю, але Пилипко зімлів.

-Отак! – сказав кіт. Тепер будеш знати, як ти нас мучиш!

Коли Пилипко опрітомнів, він үже боявся йти до хати й поскакав на руках і ногах на вулицю. А там нова мұка!

З другого кінця містечка надвігала череда псів, малих і великих, үзяла Пилипка поміж сеbe. Найбільший зв'язав йому сорочку ззаду в хвіст, а до того хвоста прив'язав бляшанку і давай ганяти Пилипка вулицями та приказувати:

-Це тобі покута за те, що ти нам, бідним собакам, нераз так само ровив!

А тут іще з-за паркану сусідів осел сміється:

-Отак! Отак! Ти пам'ятаєш, як мене нераз мучив та тягав за вуха? ..

Нарешті загнали Пилипка десь у бур'яні і він там үпав без сили. Чи довго пролежав, чи ні – не знати. Але чує, летить птах. А то горовець! Він үзяв Пилипка у свої кігті (де сила в нього взлялася!), підніс його високо на дерево і сказав:

-Пам'ятаєш, Пилипцю, як ти мої молоді гороб'ята кидав з гнізда на землю?

-І гоп! Пилипком згори на діл. Хлопчик летів-летів, зі страху закричав і – провудився. Оглянувся, а то він үпав зі свого ліжка! Те все було тільки страшним сном!

-Чому ти кричиш, Пилипку? – запитала мати, ввігаючи до кімнати.

Пилипко розповів матері свій страшний сон і заплакав, а вона каже:

-Дякуй Богові, сину, що то був тільки сон. Але нехай той сон буде тобі наукою, щоб ти не мучив бідних звір'ят!

Від того дня Пилипко зовсім перемінився. Він добре відчув у тім сні, як то болить, коли так мучити звір'ят і став великим їх приятелем. Не тільки сам опікувався ними, а й інших повчав, щоб обходилися зі звір'ятками по-людяному.

(„Світ дитини”)

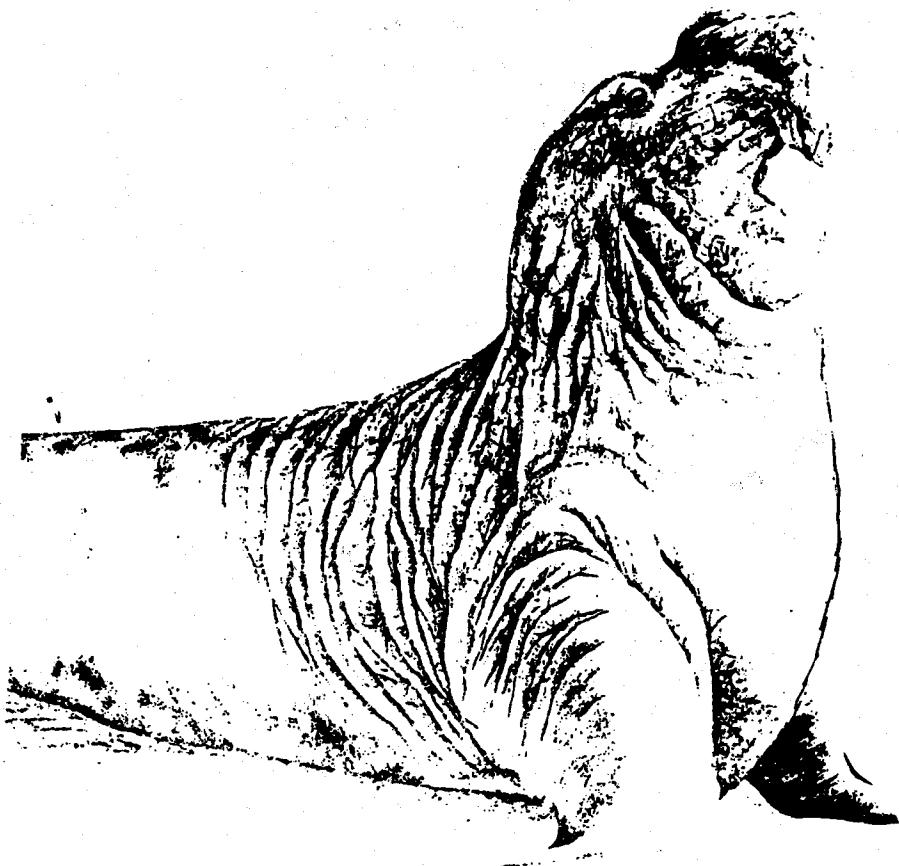
СВІЙСЬКИЙ ТЮЛЕНЬ

Один чоловік, живучи над морем, піймав собі малого тюленя і став його держати в себе. Тюлень бувтихні і ласкавий і любив свого хазяїна. І от сталося колись так, що хліб у тому краї не бродив і почався голод. Темні люди подумали, що то через тюленя хліб не бродив і почали вимагати, щоб тюленів хазяїн үбив тюленя. Але той не схотів. Тоді люди вхопили відолашного тюленя, кинули в човен, відплили від берега і кинули тюленя в море. Трохи згодом тюлень виплив з моря і приплів до свого хазяїна.

Тоді його знову вхопили, кинули в човен і повезли кидати в море; а везучи, повиколювали відній звірині очі і сказали: - Тепер үже не вернеться.

І справді тюлена довго не було. Але одного разу, в той час, як на дворі лютувала вуля, хазяїн тюленів почув, що ніби стогне хтось під дверима. Він одчинив двері і побачив свого тюленя. Бідна сліпа звіріна таки долізла до тієї хати, де їй гарно жилося, таки знайшла ту людину, що була до неї добра. Але на це відолаха — тюлень так багато сили потратив, що вже не міг жити і вмер на порозі в свого дорогого хазяїна.

Борис Грінченко

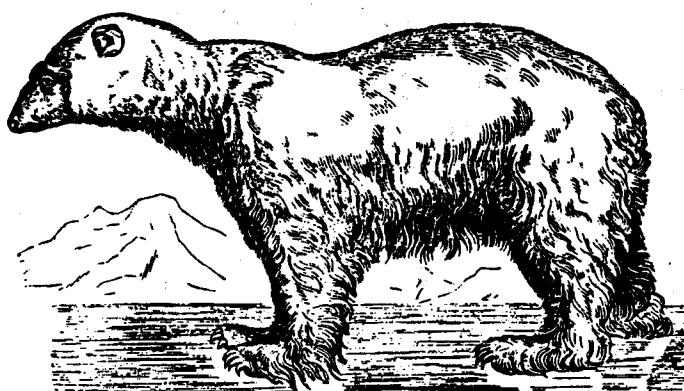

МАТИ - ВЕДМЕДИХА

Це було в північних краях. З корабля на кригу зійшло кілька матросів. Побачили вони білу ведмедицю з двома ведмежатами і хотіли їх повинувати, бо ведменина дуже смачна. І ведмедиця їх побачила і кинулася втікати. Будь вона сама, то втекла б швидко, бо ведмеді добре бігають. Але з нею були діти, а вони ще були малі і не могли швидко бігти. Не могла ж мати кинуті своїх дітей. Вона підганяла їх, підштовхувала, кусала навіть; але діти не могли швидше бігти. Бачивши тоді ведмедиця, що матроси наздоганяють її, добрала іншого способу; вона хапала ведмежат лапами і якось дуже зручно кидала наперед то того, то того — по черзі. І кидала якось так, що ведмежатам не було дуже боліче: ұпаде ведмежа та зараз схопиться і ще само трохи пробіжити, поки мати кине друге і знову приходить до першого. І таким чином ведмедиця обрятувалася сама і дітей обрятувала.

А іншій ведмедині не пощастило дітей своїх обрятувати. Один корабель зазимував у північному морі серед криги. Матроси нудьгували і вже не знали, що й робити з нудьги. Одного разу ввили вони моржа і заходилися пекти його на вогні. Ведмедиця почула, що пахне печененою моржатиною і пішла зі своїми дітьми туди, відкіля пахне. Матроси побачили ведмедицу з дітьми і почали кидати їй печену моржатину. Ведмедиця брала їжу і односила своїм дітям, а ті їли. Матроси стрільнули з рушниць і повинували обох ведмежат, а стару ведмедицу тяжко поранили. То вона ніби й не почула, що її поранено; а кинулася до своїх дітей, обнімала їх, пестнила і все намагалася забрати їх, щоб однести геть, заховати від небезпеки, та вже не мала сили. Тоді відна мати повернулась до корабля і завила так сумно і жалібно, наче докоряла злим морякам за те, що повинували її любих дітей. Матроси знову стрільнули і ведмедиця впала біля своїх дітей. Але і вмираючи, вона їх не покинула жалувати і вмерла, зализуючи їм рані.

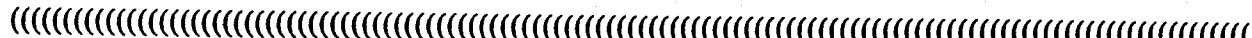
Борис Грінченко

СОБАКА РЯТУЄ ХАЗЯІНА

Один чоловік ұзимку пішов через річку навпростеєць по кризі. І собака за ним вігла. Коли це серед річки крига проломилася і чоловік шувовство у воду. А річка вугла глибока, дна ногами чоловік не достав. Він мерцій положив рушиницю через ополонку і сяк-так держався на воді, сподіваючись, що може, хтось тим часом надійде та й порятує його. Собака покрутилася коло хазяїна, погавкала, але повічила, що нічого з того не виходить. Тоді побігла до села і першого ж чоловіка, якого зустріла, почала тягти за одежу, щоб ішов із нею. Чоловік спершу здивувався, а потім догадався, що недурно собака його тягне, пішов за нею і прийшов саме вчасно, щоб вирятувати чоловіка.-

Борис Грінченко

ДОБРИЙ УЧИНОК

Одного разу у лісі був переполох: здалека лунали крики й постріли. "Ге-е-е!" Бух-бух!" Звірі зараз же догадалися: почалося полювання. А мисливство – звір'ятам смерть...

Утікав ведмідь, утікав кабан, утікала лисичка рятуючи життя. Тільки Оленяtko не могло втікати. Серед метушні воно не тільки загубило свою маму, а ще й стрибаючи через потік звихнуло ніжку. Ніжка болить, а бідне серденько б'ється, мало з грудей не вискочить.

"Отут мені і пропадати!" – подумало Оленя, впавши під ялицею. "Ніхто мене більше не порятует." Аж ось біжить Ведмідь.

-Дядечку,- просить Оленя. –Порятуйте! Мене ніжка болить!

-Мені ніколи!- відповів на бігу Ведмідь. –Тепер кожний сам собі помогає.- І почвалав, тільки кущі тріщать.

Біжить Лисичка, перескакує пеньки.

-Тіточко,- просить Оленя. –Змилуйтесь, поможіть! Я ніжку скрутив.

-Рятуйся само, як знаєш!- відказала Лисичка. -Чуєш? Ловці недалеко!- І побігла, тільки листя шелестить.

Аж ось біжить Зайчик. У нього на голівці капелюх, торбинка через плече, палиця у лапках. Так і скажеш: лісовий пластун.

-Зайчику-братіку! - заголосило Оленя. -Не лишай! Я на ногу калічка. Порадь, як урятуватись!..

А постріли все ближче і ближче: бух-бух! Бух-бух! Пожалів Зайчик Оленя, на тривогу не зважає. Оглянув ніжку, узяв лапками, потягнув-потиснув і направив. Потім каже:

-Іди за мною! Звичайно, сам я утік би у темний ліс, а з тобою далеко не забіжши! Недалеко є дуплава липа - може там і переховаемося.

I: стриб-стриб, - Зайчик ліщиною. А за ним Оленя: скік-скік. Зліва крик. Зправа гук!

Насилу добігли до дуплавої липи. Сховалися тут. А кучерява папороть, що росла біля самої липи широким листям заслонила вхід до схованки.

Аж до самого вечора громіли постріли по лісі. А коли все стихло, поклонилось Оленя Зайчику і подякувало йому за порятунок.

-Нема за що! - махнув лапкою скромно Зайчик. - Я виконував свій обов'язок: „Помагай іншим”. - А коли вони знайшли маму Оленицю, яка з тривогою також шукала Оленя, вона щиро подякувала Зайчику за його геройчний учинок.

Ж Ж Ж

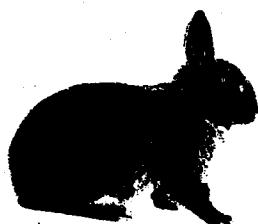
А той Зайчик попав у наш гурт і він є серед нас і замаскується. Але зараз ми його знайдемо лічилкою: Біжить Зайчик слобідкою,

За ним дітки черідкою.
Біжить Зайчик, не втече,
Пустив вушка через плече.
Втікай, Зайчику, до гаю,
А то спіймаю.

Той, кого спіймали і буде Зайчиком. Новаки творять круг та беруться за руки. А „Зайчик” у середині...

Зайчик проривається, де б вискочити. А ті, що в крузі, не дають: перепиняють, міцно зчепивши руками, стають щільніше, заступаючи дорогу. А коли „Зайчик” прорветься, то всі кидаються його ловити. Хто спіймає, стає зайчиком.

C. O. Марічка Денис

КАЗКА ПРО БІЛОЧКУ-МАНДРІВНИЦЮ

Маленька білочка народилася наприкінці літа. Вона була зовсім голенька і сліпа.

-Це нічого, - сказала мати-білка її старшим братам і сестрам, що народилися раніше, - ви теж були колись такі, а тепер - бачите - які у вас пухнасті хвостики і вушка з китичками.

I, справді, маленька білочка за деякий час вкрилася м'якою пухнастою шерсткою, а потім відкрила й свої горіхові очі. Коли вона їх відкрила - навколо було дуже цікаво і хотілося все швидше побачити. Вона висунула гостру, цікаву мордочку з гнізда, повела вушками і спитала матір:

-А що це таке?

-To стара ялина, ми будемо там жити взимку. To хороша стара ялина, на ній багато смачних шишок і велике дупло для нашої хатки.

-А то що?

-To пташки. Вони, правда, дуже балакучі, але шкоди нам не роблять. А он, бачиш, крадеться поміж деревами? Отого звіра бережись; то стара лисиця, вона хитріша за всіх у лісі і може тебе з'їсти. Та тільки ти підростеш, я навчу тебе стрибати по верхах дерев і тебе ніхто не спіймає.

Та от і в ней зміцніли лапки, хвостик став пухнастий, а над вушками з'явилися маленькі китички. Мати почала вчити її лазити і стрибати.

-Це добре, що підросла маленька білочка- сказала мати-більчиха, -у нас тепер багато роботи, нам треба за гарної погоди зробити запаси на зиму і ти теж допомагатимеш. Тільки ти, білочко, не забігай далеко. Далі дуба та ялини не ходи.

Щодня всі білки розбігалися по лісі на розшуки горішків, грибів, шишок. Коли вперше вирушила маленька білочка, був чудовий ранок. Були перші осінні дні.

"Я пострибаю далеко,- подумала білочка. -Хіба цікаво стрибати навколо старої ялини та дуба?" От і пострибала білочка. -Ой, яке гарне місце!- скривнула вона, побачивши зелену галівину і багато-багато різних грибів. Вона кинулася збирати їх.

-С-и-и-и,- раптом чує вона страшне сичання і бачить, як до неї повзе довга, покручена й слизька гілка - тільки без листя. То була гадюка. Білочка не знала і злякалася. Вона прожогом кинулася вгору.

"Краще додому побігти!"- подумала білочка і пострибала назад, але перед нею відкривалися все нові й нові, незнайомі місця. Вона переплутала верхи дерев... і заблукала.

Вже звечоріло. Внизу шмигнув сполоханий зайчик.

-Зайчику!- гукнула вона. -Чи ти не знаєш, як пройти до стярої ялини?

-До старої ялини? Хіба тут мало старих ялин у лісі? Ні, не знаю і ти краще сиди нагорі, бо зараз тут бігає хитра руда лисиця і одноокий вовк вийшов на прогулянку.

Лисиця і вовк - це було дуже страшно. Білочка вирішила переночувати і побачила на гілці гніздо, вмостилася спати. Але зранку хазяйка гнізда, буркотуха-сова повернулася з нічного полювання додому і прогнала білочку. Вона кинулася з гнізда на друге дерево. Там чекало нове лихо: хитрі очі куниці стежили за нею. Білочка стрибнула вниз і опинилася на березі ставка. Куниця погнала за нею. На ставку плавало латаття, та воно не могло втримати білочку. Вона поглянула - пливє великий шматок березової кори. Вона вмить стрибнула на нього і переправилася на другий берег.

Білочка примостилася в дуплі осики, але дупло було маленьке і часто вночі дощ мочив її до кісток. Білочка дуже сумувала і розпитувала всіх, як ій переправитися на той бік ставка і знайти стару ялину.

-Я перенесла б тебе на крилах,- сказала якась лагідна пташка, але боється, що ти зломиш мені їх.

-Я повів би тебе околицями,- сказав розважливий кріт, -але мені ніколи: я поспішаю збудувати нове помешкання на зиму під землею.

Їжачок ій порадив, щоб вона собі влаштувала помешкання, як у нього. Але коли вони прийшли під дерево, де нападало багато листя, їжачок почав качатися у ньому і листя понасідало йому на голки. Та білочка як не качалася, листя до неї не приставало. Їжак розсердився і прогнав ії.

Білочка боялася відходити від своєї осики. Вирішила тут зазимувати і трохи запастись хоть чимнебудь на зиму. Вона принесла горіхів, шишок, сухих ягід.

Дні минали. Стало холодно і випав сніг.

Маленька білочка лежала, зіщулувшись, у дуплі. Вона зовсім замерзла. Несподівано вона побачила під деревом чиюсь білу вухасту мордочку.

-Вітай, білочко! А я таки знайшов твою стару ялину. Там твої батьки плачуть за тобою. Підемо до них.

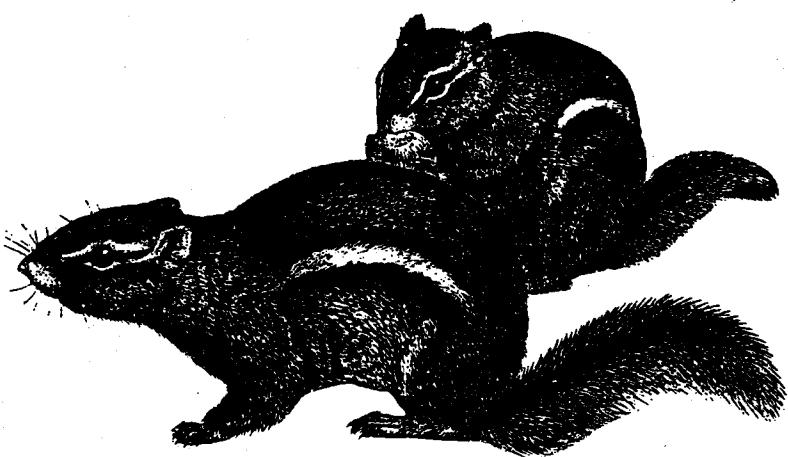
Це був той заєць, з яким вона колись розмовляла. Маленька білочка так зраділа! Ви й не уявляєте, як!

-Я хочу понести їм ті горішки та ягідки, що я припасла,- сказала вона. Зайчик подумав трохи.

-Добре, ми зробимо ось що: ти сідай мені на спину і бери в лапки гостинці, а я одним духом домчу тебе до дому.

Вони так і зробили. Заєць як пострибає по лісу! А білочка сиділа на спині і міцно тримала горішки та ягоди в лапках, а коло старої ялини її вже чекали і тато і мама і брати і сестри й усі білчині родичі.-

Оксана Іваненко

ВИВІРКА

Вовк лежав під деревом і спав. Вивірка стрибала по дереві та й упала на вовка. Прокинувся вовк і хотів її з'сти. Але вивірка почала прохати:

-Пусти меня!

Вовк сказав:

-Добре, я пущу тебе, тільки ти скажи мені, чого ви, вивірки, веселі? Мені завжди скучно, а ви завжди угорі граєтесь і стрибаєте!

Вивірка відповіла:

-Спершу пусти на дерево, тоді й скажу. А то я боюся тебе.

Вовк не був голодний і пустив. Вивірка скочила на дерево і промовила:

*Тобі тому скучно, що ти злий. Тобі лютъ
серце палить. А ми веселі, бо нам ніколи не
хочеться робити нікому лиха.-*

ЧОМУ ЗАЙЦІ СІРІ?

(УКРАЇНСЬКА НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ)

На золотім престолі засів всемогутній володар світу, щоб вислухати проосьби різних zwірів. Прийшла черга на зайців. Тоді виступив найстаріший із них перед володарем і каже:

-Всесильний володарю! Усіх звірів ти оздобив різними гарними кольорами; одному тільки нашему родові дав ти простеньку, сіру одіж. Дай нам іншу шерсть: білу, чорну, або хоч рябу, щоб звірі з нас не сміялися.

-Добре, любі дітоньки, - відповів володар. -Хай буде по вашій волі!

І тільки все це володар сказав – змінилася шерсть у зайців. Одні дістали кожушок білий, інші - чорний, ще інші – рябий.

Дуже втішилися зайці і розбіглися по лісі й по полю. Та тільки де не показалися – зараз побачили їх орли, яструби, лисиці, стрільці та почали ганятися та їх убивати. Насилу вдалося їм утекти в гущавину.

-Ой, тяжко жити,- каже найстарший заєць. -Кожний ворог нас тепер бачить, а їх у нас багато. Скоро вигублять вони весь заячий рід. Ходімо до всемогутнього, щоб повернув нам нашу одіж.

Як сказали, так і зробили. Вислухав їх володар і каже:

-Знав я, що ви знову прийдете до мене. Сіру одіж дав я вам на те, щоб ваші вороги не могли вас так скоро побачити і вас так скоро вбивати. Бачите тепер, що це було для вашого добра. Та хай буде по вашій волі. Дістанете знову сірий кожушок, але на вічну пам'ятку вашої немудрої забаганки деякі з вашого роду залишаться в різникользоровій одежі та будуть жити коло людських хат як свійські зайці – кролики.-

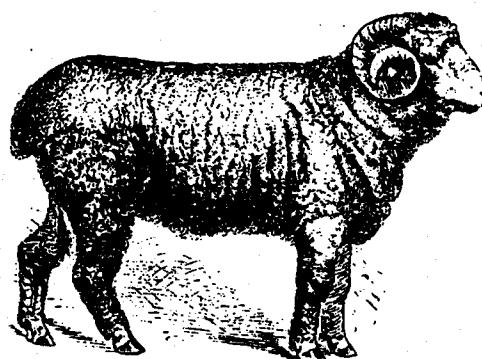

ВОВК В ОВЕЧІЙ ШКУРІ

Вовк үбраєся раз в овечу шкұру і в такій одежі пожирає довго вівці. А пастух, зловивши вовка, забинь його і повісив високо на стовпі. Сусіди дивувалися, для чого він так вівцю повісив.

-Ви помиляєтесь,- сказав вівчар, - хоча то овеча шкұра, то під нею скривається вовче тіло!

З того є така наука: не суди чоловіка по його поверхності, тільки по його поступках, по його ділах.

ПРОГУЛЯНКА В ЛІСІ

Теплого літнього ранку вивела ведмедиця на прогулянку своє ведмежатко. Скільки всього треба йому показати, багато чого навчити – аби не з'їв якоєсь нечисті, аби не потрапив у якусь небезпеку.

-Оце, синочку, малина. Найсмачніша, найдухмяніша ягода в нашому лісі.

Раптом у кущах щось як зашуркотить, та як вислочити! Малий – шустъ до матері.

-Не війся, дитино! То – заєць, найполохливіший звір у лісі. Його не треба боятися. Він сам үсіх боїться, від үсіх тікає.

-А це – винірки, найвеселіші, найлагіdnіші звір'ята в лісі! З ними можна побавитися, погомоніти.

-А ось із цією смугастою красунею бавитися – зась! Це – гадюка – найотруйніша істота в лісі.

-Ой! А це що за колюча шишка повз?

-Це, сину, їжачок, найколючіше звір'яtko у лісі. Але і найхоробріше. Геть нікого не боїться! Згорнеться в клубок - що ти з ним зробиш?

-А ондечки сорока-тріскотуха. Найбалакучіша пташка у лісі. Бач, якого галасу наробила!

На той галас висунув із кущів свою сердиту пінку дұкний кабан: чи не наближається хто до лігва?

-Дивись, синку, це вепр – найпохмурніший звір у нашому лісі. Його краще не чіпати – бач, які в нього ікла!

-А що то таке за деревами блищить?

-To лісова річка. В ній прохолодна водиця. А прохолодна водиця – то єдине місце, де можна сховатися від спеки.

-Ну просто чудово! Чудово-пречудово! – хлюпаючись у воді мовить ведмедиця.

-Ой, мамо! Мені страшно! Глянь, ще один хижий звір з величезними зубицями!

-Не війся, дурненький. Це ж бовер – найсуміrnіший звір. А які боври працьовиті, які майстри-будівельники на веснякій ліс! Бач, які хороми собі будують!

Отак цілісінський день гуляв з мамою ведмедиця. Багато чого вінав про рідний ліс, багато чого навчився.

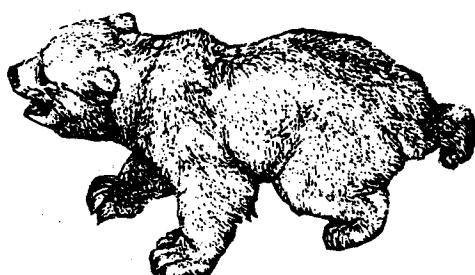
Лише надвечір повернулися вони додому. І вже у своєму ліжечку, доляючи сон, ведмежатко спиталося у мами:

-Ти от про всіх казала: той найлагіdnіший, той – найспрятніший... А я? Я який?

-Ти у мене, сину, найлюбіше, найгарніше, найрозумніше малятко. Ось виростеш – і станеш великим ведмедем. А ведмідь – най... най...

Але синок үже нічого не чув. Він спав. Надто вже натомився за цей день – перший день у лісі. Отже, не дослухав ведмедиця, що розповіла йому мати. А ви, любі дітки, що знаєте про ведмедя? А чому він най... най...?

Владислав Ширясь

ЧОМУ У ЗАЙЦЯ МАЛЕНЬКИЙ ХВІСТ

(АФРИКАНСЬКА КАЗКА)

Дуже давно у звірів не було хвостів, а як були, то дуже коротенькі. Одного разу лев наказав усім звірам прийти до його й одержати гарні хвости. Того дня було холодно, ішов дощ. У зайця був лише короткий, маленький хвостик. Але він не любив виходити з дому і попросив інших тварин:

-Прошу, принесіть мені хвіст. Я не можу виходити, коли іде дощ.

-А який це ти хочеш хвіст? - запитали звірі

-О, будь-який влаштує мене. Але він не повинен бути задовгий або дуже короткий.

Через деякий час звірі повернулися й у кожного з них був чудовий хвіст. А для зайця ніхто не приніс хвоста. Мабуть одні забули про зайця, інші не мали часу, деякотрі просто не знайшли хорошого хвоста для нього.

Але я знаю: якщо ти повинен щось зробити, то не доручай цю справу комусь іншому. Пам'ятай, чому у зайця маленький хвостик.

ЯК ОСЛИК ГОЛОСУ ПОЗБУВСЯ

(ІТАЛІЙСЬКА НАРОДНА КАЗКА)

Якось зійшлися на галячині звіої і лев. Що був у них за цюся, спитав:

-Хто з вас найважливіший?

-Я, й-йя! - закончав юслик.

-Гардз, ти найвродливіший. А хто найсильніший?

-Я, й-йя! - знову найперший вигукнув Осанк.

-Добре.- сказав лев. -А чого поміж вас найлучший?

-Я, -й-я!- похапшем задовів осанку, воячись, аби його не випередили.

Всі звію зайдуться сміхом. А осанкові так сознно стоять що ві

Всі збирі занішлися сміхом. І осінкові так соромно стало, що він, відолашнин, голосу позбувся.

Відтоді він тільки й уміє кричати:

- Я-й-я, й-йя!

КІТ І ПЕС

(УКРАЇНСЬКА НАРОДНА КАЗКА)

Було це чи не було, а зустрілися якось кіт і пес. Пес цілий день гасав лугами, допомагав пастухові череду пастин, а ввечері гарно вечеряв, що там давав йому хазяїн і міцно засинав.

От кіт і питгає у пса:

-Скажи-но мені, як це так: життя твое таке клопітне, а їси ти всмак і спиш добре. Тим часом я живу в теплі, без турбот, а проте не маю ні спокійного сну, ні смаку до їжі.

Пес і каже котові:

Потрудись, побігай, а тоді вже обідай. Поробиш үсю роботу, то й поспиш в охоту.-

З КОГО ПЕСИК ПРИКЛАД БЕРЕ

Хто це просто зі слоїка варення їв і на скатертину наляпав? - запитала бабуся.

-Це не я!- ніяково кліпнув Олесь, -це песик Пушок!

-Дивись-но мені!- насварилася на Пушка бабуся...

А за кілька днів нова пригода.

-Хто це мої тапці пошматував? - зарюмсав Олесь.

А Пушок з-під лавки „Гав-гав!” на Олесеву сестричку Вірку.

-Неправда!- закричав Олесь. - Віркі півдня вдома не було. Вона зі школи недавно вернулася.

-І з кого наш песик приклад бере? - докірливо похитала головою бабуся.

-І справді – з кого?

ВДЯЧНІСТЬ МАРІЇ

(ЛЕГЕНДА)

У місячну і зоряну різдвяну ніч народився Син Божий. Звістка ця миттю облетіла світ. Люди доброї волі раділи появлі Ісуса Христа, поспішали поклон віддати. Але було немало людей лихих, що жадібно дивилися на світ Божий і всього мало було їм. І не важали вони нічим ділнитися з біжнім своїм, а тільки німої покори та вірного послуху вимагали від людей.

До таких захланних і злих людей належав цар юдейський Ірод. Вважаючи себе володарем Юдеї, він кохався у владі і багатстві. Цей самолюбивий і лихий цар потопав у розкошах, тішився владою, але цього йому видавалося замало. І тут він дізнається, що у Вифлеємі народився хлопчик, якого всі величають Царем Юдейським.

Ірод боявся за владу свою, за статки свої матеріальні. Він наказав своїм поспіакам знайти маленського Ісуса й убити. Довго нишпорили слуги Ірода, але не змогли знайти Дитятка Божого.

Сердитий Ірод видумав нелюдський спосіб: він наказав усіх дволітніх дітей убити і нікого не щадити. Матері ховали своїх немовлят, добре люди один одного попереджували про небезпеку: „Через усі дороги всім даєм перестороги, щоб дітей в опіці мати, перед Іром ховати. Бо цар Ірод розсердився, що Син Божий народився. Він боїться, що Син Божий в нього царство взяти може.“

Воїни царя Ірода на додому своєму володареві знаходили маленських діточок і вивали їх. Марія разом із Дитятком також змушені була втікати від переслідувачів. Не кожен готовий був дати притулок жінці з дворічним немовлям, бо всім, хто допоможе виховатись Ісусові, загрожувала жорстока розправа царя Ірода.

Часто Марія з Ісусом допомагали прості люди, але в палацах і кам'янницях їм часто відмовляли. Так було і цього разу. Мати Божа несла на руках Сина і прагнула якнайскорше вийти з цього міського кварталу, де жили багатії. Знала вона, що від воїнів Ірода легше і простіше врятуватися серед простолюду.

Гурт молодих вгодованіх Іродових слуг скоріше був схожий на зграю вовків, ніж людей. Вони нишпорили по всіх закутках, шукуючи Сина Божого і Матір Його, бо добре знали, що втомлена жінка з Дитиною на руках не могла далеко втекти від того місця, де її недавно бачили.

Відчуваючи вороже дихання за власною спиною, Марія зайшла в найближчу будівлю з надією знайти бодай тимчасовий захист від переслідувачів і порятунок для власного Сина. Тут вона побачила двійко волів, четверо коней, отару овечок, тавун гусей, з півсотні качок, майже стільки ж курей. Відчуваючи материнським серцем наближення віді для Дитини, Марія почала просити волів про допомогу, але поважні воли, ніби нічого не чуючи, почали жувати залішки їжі. Не дало нічого і звернення до коней, які, ніби оглухлі, кинулися до роботи. Гуси і качки, почувши прохання Марії, спочатку в задумі переминалися з ноги на ногу, а потім почали сперечатися між собою і такий зняли лемент, що привернули увагу переслідувачів.

Коли Іродові слуги, бажаючи догобити своєму царю, наблизилися до стайні, Марія попросила допомоги в курей. У Матері Божої вже не було надії на чиство допомогу і вона обдумувала, як буде боронити Дитя. Аж тут курні згодилися заховати Марію та Ісуса. Нехтуючи небезпекою, курні піднялися зі своїх насиджених місць і запросили переслідуваних лягти. Коли Ісус і Марія лягли на ще теплі сідала, курні сіли зверху і накрили їх. Завігли воїни, загелготали гуси і качки, з острахом на озброєних людей подивилися воли і коні. Лише курні сиділи спокійно, немов би вони нічого не знають і не бачать навислої небезпеки. Подивилися воїни, подивилися і, нічого не помітивши, пішли.

Марія з Ісусом вийшли з криївки, впевнivшиcя, що небезпека минула і щиро подякували рятівникам. Прощаючися, Марія пообіцяла, що кожній тварині буде вічна подяка за її справи. Тому кінь мусить усе своє життє важко працювати; віл постійно жує недодженну їжу. Гусі з качками ходять, перевалюючися з ноги на ногу, а ще можуть загелготати всі разом так, що самі себе не розуміють. І тільки курні отримали справжню нагороду: плоди черевка їхнього люди вшановують - малюють на них писанки, посвячують і тримають вдома аж до наступного Великодня.-

МИШАЧА РАДА

Зібралися раз миші й почали гомоніти, що таки треба щось думати з тим котом, - бо далі вже видергати не можна! Відколи господиня стала запирати його в хижі та в коморі, - настало чисте горе: то того, то другого в мишацій громаді не долічишся! Та ще й такий проклятий той кіт, що хоч би ж нападав так, щоб його заздалегідь було чути, а то ж підкрадається так тихесенько, що його й не чути, та й заляже десь у закамарку так щільнененько, що його й не побачиш! А сам же, звісно і вночі бачить! Тільки заглядить яке мишена – плиг і ззупив пазурами своїми.

-Ну, що ж би йому зробити? -міркують миші далі.

Одні кажуть: „отруїти”. - Та як же його отруїти? – говорять інші. – Трутізни, що господиня – з ласки своєї! – для нас порозкладала, він не єсть (десь-то знає, проклятий, що воно таке), а іншої отрути в нас нема.... Дехто каже: -Устрелити його! - А на сес інші: -...Як? Чим? Нема ж у нас такої зброї!

Аж тут обізвалась одна миша:

-Знаєте що, панове громадо? Давайте ми йому почепимо на шию дзвіночок, то хоча будемо чути, як він наближається, та й будемо стерегтись! А дзвіночок єсть - ось тут у коморі коло кінської збрui малесенькі такі дзвіночки, та голосні дуже! Можна одгризти одного – й почепити!

-От розумно придумано!- загукали інші миши. -Ну, тай дотепно ж! Отже, так і зробим!

Навтішалися миши тією вигадкою, а потім і кажуть:

-Ну, добре: дзвіночок, то дзвіночок і одгризти його від шнурка не штука! А хто ж його котові на цю повісить?..

-Еге, хто ж повісить?

Зглядаються миші одна на одну – ніхто не озивається. Далі й розлазитися почали, посумувавши. А та мишка, що прираяла ту штуку з дзвіночком, вже й давно втекла.

Ото ж то й ба! Радити спосіб на напасника – не штука, а самому поткнутися супроти диха – то інша річ!

Олена Пчілка

~~~~~

Злодій

В одного хазяїна вкрадено було коня. Він пішов його шукати й знайшов на ярмарку: стоїть якийсь чоловік і продає його коня. Тут обое і заспорилися. Господар каже: -Це мій кінь.- А злодій каже: ...Ні, мій, - він у мене й виріс.- Тоді господар зібрав людей, зав'язав коневі очі та й каже до злодія:

-Ну, коли це твій кінь, коли він у тебе виріс, то скажи ж, на яке око він спідий.

Злодій подумав та й говорить:

-На праве.

-Отже, й не вгадав.- каже господар.

-А правда!- гукнув злодій, -то я помилився! Він на лівє око не бачить, на
ліве!

Тоді господар розв'язав коневі очі й показав людям, що кінь ні на одне око не сліпий, - обома бачить зовсім добре. Всі почали тоді сміятися й господар свого коня забрав.-

Олена Пчілка

ВЕДМІДЬ ЧХНУВ (БАЙКАЛ)

Весною в лісі спалахнула епідемія ґрипу.

-Кха, кха, кха!- вухнав у норі Борсук.

-Хр-рю-с-с, хр-рю-с-с! - сікався в лопуха Дикий кабан.

-Пить, пить, пить!- жалісно попискувала Білочка, прикутта до дупла високою температурою.

Одне слово, було клопоту лісовим лікарям Єнотові й Дятлу: кого настояжн чеврею та ромашки напоять, мохом үкутають, кому чаю малинового заварять. Та діло своє вони добре знали, старалися на совість - і незаваром перестав кашляти Борсук, одужав Дикій кабан, знову весело застрибала по гілках Білочка... Тут би й квит, але раптом ну скрекотати зловісниця Сорока:

-Рано радієте, Грипа юже й найдужчих бере! Я оце на власні вуха чула, як чхнув Ведмідь.

Спорошилися лікарі геть: чим же, думають, самого Ведмедя порятуюмо? Звичайні лісові засоби – то для інших; йому треба чогось особливого, такого, що хтозна-де її добудеш. Хвалити Бога, згадав Єнот про свого колегу, який завжди мав у закамарку рідкісні ліки.

Негайно відрядили прудконогого Зайця. Ганяй, кажуть, бо кожна хвилина дорога. І ось вони, нарешті, чудодійні препарати, самі назви чого варті: ВЕДМЕДОЛ, міхайломіцин, сульфадіведмедин... Тепер життя ҳворого врятовано. Але все було дарма.

-Геть!- заревів Ведмідь. -Я здоровий, як ведмідь. До чого тут грипа, телепні? Я просто чхнув...

ОЛЕКСАНДР ДУК'ЯНЕНКО

НАСМІШЛИВЕ СЛОВО

(БАЙКА З НАРОДНИХ УСТ)

Давно се діялося. Побачив один чоловік у лісі огрудного оленя. Довго любувався він красою оленя, аж той вкінці запримітив чоловіка і зрадів, бо вже здавна мріяв розпитати ї когось про свою красу. Олень наблизився до чоловіка, став перед ним і питає:

-Чи гарний я?

-Якби не күций!- сказав чоловік.

ОЛЕНЬ ЗАТРЕМТІВ ІЗ ДОСАДИ І КАЖЕ:

-Зроби мені сокирою рану поміж рогами,- і пригнув голову до чоловіка. Сей вагався, та врешті цюкнув сокирою рогатого й одразу бризнула кров косицю аж до половини високих дерев.

-Дякую тобі за послугу, - сказав поранений, -за рік прийди на те саме місце, щось цікавого покажу тобі і скажу. Сказав він і погнався в гущаки, залишаючи за собою кривавий слід.

Через рік чекає чоловік на оленя, але вже з рушницею в руці, бо боявся помсти оленя. Внедовзі надвіг олень, поклонився чоловікові і каже:

-Подивися, чи рана від твоєї сокирин загоїлася.- Сказав і нахилив голову перед чоловіком. Тремтячи, оглянув чоловік поранене місце і каже:

-Загоїлась і лише маленький шрам по собі залишила.

-Бачиш,- промовив, зітхуючи олень,- рана від сокирки за рік загоїлась, але рана, що мені в серці зробило твоє насмішливе слово, не загоїться ніколи.-

Микола Колцуняк

ХИТРЕЦЬ

Жалувався раз лис перед пском:

-Не маю товариша, свате! Всі мене цураються, хоч і рад я з кожним серцем ділитися. Така доля моя лукава!

-Не доля, лисоньку, не доля, а злая твоя воля і коли б ти добрим був – добрі дружили б із тобою, а лукавого всі цуваються.

Павло Свій

ЯК БОГ ДІЛИВ ЛІТА (НАРОДНА КАЗКА)

У той час, коли Бог створив світ, ще не було визначено, кому скільки років жити. Не було і того, скільки літ дається на землі звірам, скільки людям.

Задумав Бог порядок навести. Дав знати чоловікові, тваринам і птахам, щоб зійшлися на розподіл літ.

Зібралися всі, що були покликані, коло Божого шатра. Першим Господь запросив до себе чоловіка. І каже йому так:

-Ти у мене найкраще створіння. Я думаю дати тобі для життя рівно тридцять літ.

Засмутився чоловік:

-Боже, це дуже скupo Ти мені даєш! Що я встигну зробити за ті тридцять літ?
Тільки розживуся, а вже померай!

-Зі мною ніякої торгівлі нема! Я тебе покликав не на ярмарок! Дістив ти свої тридцять літ і забирайся!- незадоволений був Бог, що чоловік із Ним так розмовляє.

Вийшов чоловік, чекає, що буде з іншими. Зайшов до Бога від

-Даю тобі тридцять літ!

-Ой, Боже милостивий! Не думаєш, що це багато для мене? Тридцять літ носити ярмо, тягати воза, ходити у плузі! Зніми з мене трохи.

-Дістав своє й іди!

Вийшов віл зажурений. Та чоловік до нього:

-Скільки тобі дав?

-Тридцять! Для мене багато, а зняти хоч пару літ не хоче.

-Мовчи! Твої роки від тебе я куплю! Ще й заробиш!

Поторгувалися-порахувалися й чоловік собі купив рівно двадцять літ. Волові залишилися ще десять, а в чоловіка вже п'ятдесят.

Після вола зайшов до Бога пес. Дістав і він свою тридцятку. Пес гавкає, сердиться:

-Тридцять мені багато. Дай десять! Тридцать літ гавкати й держати прив'язь на шиї?!

-Як сказано, так буде!- пригрозив Бог, бо не любив таких, що не погоджувалися з Ним.

Чекає чоловік коло шатра далі. Вийшов пес, сказав яке діло, а чоловік не довго думав, купив собі й від пса двадцять літ. Тепер уже має цілих сімдесят. Радий неборак! Як не як, сімдесят літ – не тридцять.

Після того до Бога зйшла мавпа. Викручується, чекає, що їй Бог присудить. А Бог подивився на неї і відразу:

-І тобі тридцять!

-Як тридцять! Тридцать літ смішити людей? Боже, Ти маєш розум?

-Мовчи, сяка-така, я тобі покажу!- крикнув на мавпу Бог і показав двері.

А чоловік не може дочекатися, коли вийде мавпа. Та покрутилася, покрутилася, думала, що Бог ще змилостивиться і вийшла.

-Тобі скільки?

-Тридцать!- каже зі смутком мавпа.

-Продай мені двадцять!

-Купуй!

Вдарили по долонях чоловік із мавпою. Мавпа собі залишила десять літ, а відпустила двадцять. І так у чоловіка зібралося цілих дев'яносто років. Отож радий, що поживе таки на світі!

Зайшов до Бога і смиренний ворон, став коло дверей. Дивиться Бог на ворона і чомусь так шкода його стало. Думає собі: „Цьому дам найбільше! Най живе за всіх!”

-Тобі – триста літ!

Почув ворон цю щедрість і на радості:

-Кра-кра, кра-кра, кра-кра...

-Що ти кракаєш? Мало?

-Кра-кра!- кракнув ворон і вже був за дверима.

“Отут я поторгуєсь! Куплю відразу сто!” - подумав собі чоловік. Тільки почав ярмаркувати, як ворон своє: „Кра-кра!” Почув Господь галас і відразу вийшов із шатра.

-Що ж, чоловіче, ярмаркуєш? Ану, забираїся звідси так, щоб тут і твоого духу не було!

Пішов чоловік засмучений, що торг не вдався. Бог постояв і ще вслід йому кинув: -Як собі постелив, так будеш і спати!

І слово додержав. Залишив волові таки десять, собаці – десять, мавпі – десять. Ворон своїх не встиг продати, так і живе по триста літ. А чоловік? Тридцять літ здоровий, молодий, красний, дужий! Не має великої жури й не ходить по лікарях. Оце і є його людські літа. Після них приходять волячі, куплені. Тут чоловік мусить тягти, як віл. Бо немало лягає на його голову жури – родина, діти, заробіток! Так тягнеться до п'ятдесяти. Після п'ятдесяти до нього приходять собачі літа: чоловік уже немолодий і сили нема. Діти мають його за сторожу коло хати. І так він тягне до сімдесяти. Після сімох десятків приходять до чоловіка літа мавп'ячі: бавиться з онуками, розум у нього слабкий-слабкий. І так до дев'яноста... А тут уже немає і літ.

Ось як Бог посміявся з чоловіка.

ДЛЯ КОГО ГОЛКИ В ЇЖАКА

Якось восени захопив лисицю в полі дощ. Вимокла, як плющ. Похнютила вона голову та й чалапає по калюжах. Коли гляне – кущик стойть. Лисиця – до нього. Прибігає, аж там їжак сидить. Від дощу сховався.

-Посунься!- буркнула лисиця і штовхнула їжака в бік. Штовхнула - та аж завищала від болю. -Ой, лиxo! До тебе торкнутися не можна. Чому ти не поголиш ою гідку щетину?

-Спасибі за раду, але вона не для мене.- мовив їжак.

-Та ти подумай,- сказала далі лисиця. -Що в тих голках гарного? Тільки сусідів відганяти. Поголи їх, бо всі друзі тебе одиурються і...

-Мої голки не для друзів.- перебив іжак. -Вони для ворогів

В Росії

БУЛА СОБІ ОСІНЬ

Якось погожого осіннього дня піднявся над селом веселий повітряний змій. Глянув він довкола на сади та луки й замілувався:

-Що то за краса! А таки гарна осінь!

Почула ті слова Сорока, повторила та й полетіла далі повторяти:

-Але ѿ осінь! Ну ѿ краса!

Побачила вона Горобця, що дзюбав засохлу грушку на дереві:

-Бачив?! Що за красуня ця осінь!

-Чого це ти репетуєш?! „Кр-ра-са, кр-раса!” А що з тієї краси? Ні хробачка, ні мушки тобі. Вже котрий день сушняком перебуваєш!..

-І то правда,- погодилася Сорока, -що з твої краси!- і полетіла до Корови, що живала у стійлі пахуче сіно.

-Чула,- кричить, -усі кажуть, осінь красуня! А що з тієї краси, коли ні комара, ні мухи?!

-Ну ѹ дурна ж ти,- замукала Корова, -тож і є краса, що немає твоїх мух та комарів. Тим осінь і гарна!

Полетіла Сорока в ліс. Бачить - Заєць біжить.

-Агов, вухастий! Ти як гадаєш – осінь гарна?

-Та що ж у ній гарного? Глянь, як листя облітає. Біда! Ой, біда з тією осінню!

-Отож і я кажу, що біда з тією осінню, - завершила Сорока та й полетіла до Ведмедя, що порпався на галявині.

-Біда! Біда йде, нанашку! Незабаром усе листя поопадає - тоді ніде не скочаєшся, ні за кущем, ні за деревом... А все через ту осінь!

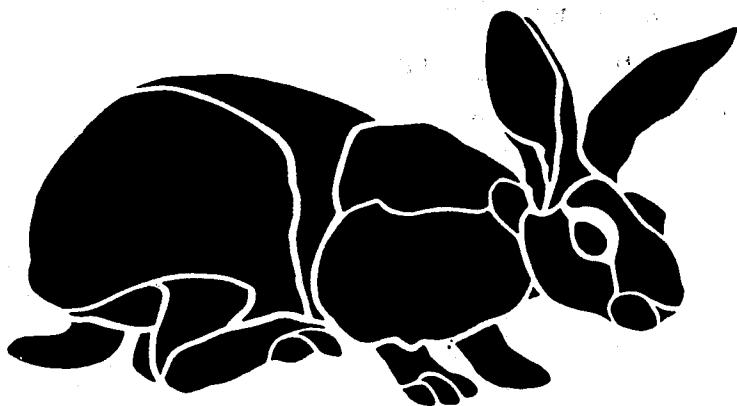
Посміхнувся ведмідь:

-А чого ж це мені під кущами ховатися? Я собі ось барліг на зиму приготував.
Бачиш, який матрац сухим листям набив... Осінь гарна!..

-І я осінь шаную,- сказала Білочка, -вона щира, вродлива і нас до зими готове. Он скільки нам подарувала грибів, жолудів, горішків! Добра осінь, лагідна!

Зовсім заплуталася Сорока - чи добра осінь, чи зла? А що ви, діти, думаете про осінь? Що б ви могли про неї розповісти Сорочі?

Владислав Ширяев

ЧОМУ КІТ УМИВАЄТЬСЯ ТІЛЬКИ ПІСЛЯ ОБІДУ
(КАЗКА НАРОДІВ АФРИКИ)

Зловив якось кіт необережного горобця та й збирається його з'сти. А горобець і каже:

-Вихований кіт ніколи не обідатиме невмиваний.

-Твоя правда, - погодився кіт.

Кинув він горобця і почав умиватися. А горобець тим часом утік, сів на високий гілці та глузує з дурного кота. Обурився кіт:

-Наступного разу, - каже, - я спочатку пообідаю, а вже потім вмиватимусь!

От із того часу коти вмиваються завжди після обіду.

Ішов дід лісом, а за ним бігла собачка, та їй загубив дід рукавичку. От біжить мишка, улізла в ту рукавичку та їй каже:

— Тут я буду жити!

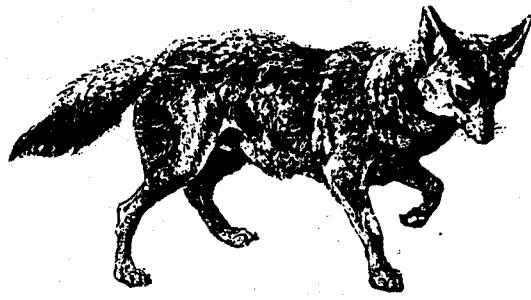
Коли це жаба плигає та й питас:

— А хто, хто в цій рукавичці?

— Мишка-шкряботушка. А ти хто?

— Жабка-скрекотушка. Пусти й мене!

— Іди!

От уже їх двоє. Коли біжить зайчик, прибіг до рукавички та й питає:

— А хто, хто в цій рукавичці?

— Мишка-шкряботушка, жабка-скрекотушка. А ти хто?

— А я зайчик-побігайчик. Пустіть і мене!

— Іди!

От уже їх троє. Коли це біжить лисичка та до рукавички:

— А хто, хто в цій рукавичці?

— Мишка-шкряботушка, жабка-скрекотушка та зайчик-побігайчик. А ти хто?

— А я лисичка-сестричка. Пустіть і мене!

— Та йди!

Ото вже їх четверо сидить. Аж суне вовчик, та й собі до рукавички, питаеться:

— А хто, хто в цій рукавичці?

— Мишка-шкряботушка, жабка-скрекотушка, зайчик-побігайчик та лисичка-сестричка. А ти хто?

— Та я вовчик-братик. Пустіть і мене!

— Та вже йди!

Уліз і той,— уже їх п'ятеро. Де не взявся,— біжить кабан:

— Хро-хро-хро! А хто, хто в цій рукавичці?

— Мишка-шкряботушка, жабка-скрекотушка, зайчик-побігайчик, лисичка-сестричка та вовчик-братик. А ти хто?

— Хро-хро-хро! А я кабан-іклан. Пустіть і мене!

— Оце лиxo! Хто не набреде, та все в рукавичку! Куди ж ти тут улізеш?

— Та вже влізу,— пустіть!

— Та що вже з тобою робити,— йди!

Уліз і той. Уже їх шестero, уже так їм тісно, що й нікуди. Коли це тріщать кущі, вилазить ведмідь та й собі до рукавички, реве й питаеться:

— А хто, хто в цій рукавичці?

— Мишка-шкряботушка, жабка-скрекотушка, зайчик-побігайчик, лисичка-сестричка, вовчик-братик та кабан-іклан. А ти хто?

— Гу-гу-гу! Як вас багато! А я ведмідь-набрідь. Пустіть і мене!

— Куди ми тебе пустимо, коли й так тісно?

— Та якось будемо.

— Та вже йди, тільки скраєчку!

Уліз і ведмідь — семеро стало. Та так же тісно, що рукавичка ось-ось розірветься.

Коли це дід оглядівся,— нема рукавички. Він тоді назад — шукати її, а собачка попереду побігла. Бігла, бігла, бачить — лежить рукавичка і ворується. Собачка тоді: «Гав-гав-гав!»

Вони як злякаються, як вирвуться з рукавички,— так усі і порозбігалися лісом.

Прийшов дід та й забрав рукавичку.

ДУДОЧКА

Зустрів якось Зайчик на стежині Лисенятко та й каже:

— Давай дружити, а то одному су-у-умно.

Лисеня одразу погодилося, бо хоч було воно ще мале, але вже хитрюше. На те воно й Лисеня!

Ідуть вони лісом, сміються, перекидаються. Весело удвох. Лисеня показує Зайчикові дудочку й хвалиться:

— Глянь, яка дудочка, це мені татко подарував!

— А в мене... в мене ремінець є, ось... — також похвалився Зайчик.

— Ха, ремінець! З ремінця яка користь? — насмішкувато сказало Лисеня й заграло на дудочці.

У Зайчика ноги самі в танок пішли. Ото весела дудочка!

Натацювався Зайчик, тоді став просити Лисеня:

— А тепер дай мені дудочку, я пограю, а ти потанцюєш.

— Е, ні-і-і, — проказало Лисеня й сковало дудочку за спину. — Що як ти її поламаєш?

І знову заграло. Грас й само пританцювус, а Зайчик мовчки йде поруч, і танцювати йому вже не хочеться.

Дійшли до річки. Бачать, по воді корч пливе, а на ньому сидить Білочка й плаче. А хвилі штовхають того корча далі й далі від берега. Шкода стало Зайчикові маленьку Білочку, і вирішив він їй допо-

могти. Підбіг до кущика й став гілку ламати. Та сил в нього замало. Ото якби удвох... А Лисеня стойте поруч і мовчить.

І раптом Зайчик згадав про дудочку.

— Лисенятко, — просить він, — дай дудочку, я простягну її Білочці, вона вхопиться лапками, а ми удвох підтягнемо корч до берега і врятуємо Білочку.

— Що ти! Що ти! — злякано вигукнуло Лисеня. — Зрониш її у воду, а це ж татків подарунок!

І тут Зайчик пригадав про подарунок свого татка. Він хутенько відстебнув червоний, з блискучою пряжкою, ремінець і кинув його Білочці.

Бона вхопилася за пряжку тримтячими лапками, Зайчик підтягнув корча до берега, і Білочка стрибнула на траву.

— Спасибі тобі, Зайчику, — сказала вона. — Хочеш, будемо друзями?

Зайчик з радістю погодився, а Лисеняті сказав:

— Ти казав, рудохвостику, що з ремінця користі немає! А бач, як вийшло!

Лисеня нахнюпилось:

— Я теж хочу з вами дружити!

Але слів тих Зайчик з Білочкою вже не чули. Вони зникли у високій траві.

ПАН КОЦЬКИЙ

В одного чоловіка був кіт, та такий старий, що вже не здужав і мишей ловити.

От хазяїн його взяв та й вивіз у ліс, думає: «Нащо він мені здався, тільки дурно буду годувати,— нехай лучче в лісі ходить».

Покинув його, а сам поїхав. Коли це приходить до кота лисичка та й питає його:

— Що ти таке?

А він каже:

— Я пан Коцький.

Лисичка каже:

— Будь ти мені за чоловіка, а я тобі за жінку буду.

Він і згодився. Веде його лисичка до своєї хати,— так уже йому годить: уловить де курочку, то сама не єсть, а йому принесе.

От якось зайчик побачив лисичку та й каже їй:

— Лисичко-сестричко, прийду я до тебе на досвітки.

А вона йому:

— Є у мене тепер пан Коцький, то він тебе розірве.

Заєць розказав за пана Коцького вовкові, ведмедеві, дикому кабанові.

Зійшлись вони докупи, стали думати, як би побачити пана Коцького,— та й кажуть:

— А зготуймо обід!

І взялися міркувати, кому по що йти.

Вовк каже:

— Я піду по м'ясо, щоб було що в борщ.

Дикий кабан каже:

— А я піду по буряки і картоплю.

Ведмідь:

— А я меду принесу на закуску.

Заєць:

— А я капусті.

От роздобули всього, почали обід варити. Як зварили, стали радитись: кому йти кликати на обід пана Коцького.

Ведмідь каже:

— Я не підбіжу, як доведеться тікати.

Кабан:

— А я теж неповороткий.

Вовк:

— Я старий уже і трохи недобачаю.

Тільки зайчикові й приходиться.

Прибіг заєць до лисиччини нори; коли це лисичка вибігає, дивиться, що зайчик стоїть на двох лапках біля хати, та й питає його:

— А чого ти прийшов?

Він і каже:

— Просили вовк, ведмідь, дикий кабан, і я прошу, щоб ти прийшла з своїм паном Коцьким до нас на обід!

А вона йому:

— Я з ним прийду, але ви поховайтесь, бо він вас розірве.

Прибігає зайчик назад та й хвалиться:

— Ховайтесь, казала лисичка, бо він як прийде, то розірве нас.

Вони й почали ховатися: ведмідь лізе на дерево, вовк сідає за кущем, кабан заривається у хмиз, а зайчик лізе в кущ.

Коли це веде лисичка свого пана Коцького. Доводить до стола, а він побачив, що на столі м'яса багато, та й каже:

— Ма-у!.. Ма-у!.. Ма-у!..

А ті думають:

«От вражого батька син, ще йому мало! Це він і нас поїсть!»

Виліз пан Коцький на стіл та й почав їсти, аж за вухами лящить. А як наївсь, то так і простягсь на столі.

А кабан лежав близько стола у хмизі, та якось його комар і вкусив за хвіст, а він так хвостом і крутнув; кіт же думав, що то миша, та туди, та кабана за хвіст. Кабан як схопиться, та навтіки.

Пан Коцький злякався кабана, скочив на дерево та й подерся туди, де ведмідь сидів. Ведмідь як побачив, що кіт лізе до нього, почав вище лізти по дереву, та до такого доліз, що й дерево не здержало,— так він додолу впав — гуп! — та просто на вовка,— мало не роздавив сердешного. Як схопляться вони, як дременуть, то тільки видко; заєць і собі за ними — забіг не знатъ куди... А потім посходились та й кажуть:

— От який малий, а тільки-тільки нас усіх не поїв!

Були собі дід та баба.

От раз у неділю баба спекла пиріжків з маком, по-вибирала їх, поскладала в миску та й поставила на ві-конці, щоб прохололи. А лисичка бігла повз хатку та так нюхає носом; коли чує — пиріжки пахнуть. Підкра-лась до вікна тихенько, вхопила пиріжок моторненько та й подалась. Вибігла на поле, сіла, виїла мачок із пи-ріжка, а туди напхала сміттячка, стулила його та й бі-жить.

От біжить, а хлопці череду женуть.

— Здорові були, хлопці!

— Здорова, лисичко-сестричко!

— Проміняйте мені бичка-третячка за маковий пи-ріжок!

— Де ж таки, бичка за пиріжок!

— Та він такий солодкий, що аж-аж-аж!

Таки нашла одного,— проміняв.

— Глядіть же,— каже,— хлопці, не їжте пиріжка, аж поки я зайду в ліс!

Та й побігла і бичка гоном погнала. Ті підождали, по-ки вона сховалась у лісі, тоді до пиріжка,— аж там сміт-тячко...

А лисичка тим часом пригнала бичка у ліс, прив'яза-ла його до дуба, а сама пішла рубати дерево на саночки. Рубає та й приказує:

— Рубайся, деревце, криве й праве! Рубайся, дерев-це, криве й праве!

Нарубала дерева, зробила саночки, запрягла бичка, сіла та й іде. Аж біжить вовк-панібрат.

— Здорова була, лисичко-сестричко!

— Здоров, вовчику-братику!

— А де ж це ти взяла бичка-третячка та саночки?

— От, де ж там? Бичка заробила, саночки зробила та й оце їду!

— Ну, то підвези ж і мене!

— Куди я тебе візьму? Ти мені й саночки поламаєш!

— Ні, не поламаю, я тільки одну лапку покладу.

— Та клади вже, ніде тебе діти.

От вовк і поклав лапку. Від'їхали трохи, вовк і каже:

- Покладу я, лисичко-сестричко, і другу лапку.
- Е, вовчику-братику, ти мені санки поламаєш!
- Ні, не поламаю.
- Ну, клади!

Вовк і поклав. Ідуть, ідуть, коли це — трісь!

- Ой, лишечко,— каже лисичка,— санки тріщать!
- Та ні, лисичко-сестричко, то в мене кісточка хруснула.

Ну, дарма,— ідуть... А вовчик знову:

- Покладу я, лисичко-сестричко, і третю лапку.
- Та де ти її кластимеш? Та ти мені зовсім санки поламаєш!
- Та ні, чого б вони ламалися?
- Та вже клади!

Тільки поклав, а саночки знову — трісь-трісь!

- Ей, вовчику, чуєш, саночки тріщать! Злазь, бо поламаєш!

— Та де там вони тріщать! Що ж бо ти, лисичко-сестричко, вигадуєш? То я горішок розкусив.

- Дай же й мені!
- Так останній.

Проїхали ще трохи.

- Ой лисичко-сестричко, сяду я й увесь!
- Та куди ти сядеш? Тут ніде тобі й сідати!
- Та я зібгаюсь так, що поміщусь.
- Та ти мені санки зовсім поламаєш! Чим же я тоді дровеца привезу?

— От-таки, чого я поламаю? Я легенький. Сяду я, лисичко-сестричко, бо притомивсь. Я помаленьку.

- Та вже сідай, нема де тебе діти.

От він вліз зовсім у саночки, та тільки сів, а санки — трісь-трісь-трісь! Так і розсипались.

Давай тоді його лисичка лаяти.

Лаяла його, лаяла, а тоді:

- Іди ж тепер та рубай дерево на санчата!

— Як же його рубати, лисичко-сестричко, коли я не вмію і не знаю, якого треба дерева?

— А, капосний вовцюгане! Як санчата ламати, так знат, а як дерево рубати, то й ні! Кажи: «Рубайся, деревце, криве й праве! Рубайся, деревце, криве й праве!»

Пішов вовк. От увійшов він у ліс та й почав:

— Рубайся, дерево, криве й криве! Рубайся, дерево, криве й криве!

Нарубав, тягне до лисички. Глянула та, аж воно таке корячкувате, що й на поліцю в плуг не вибереш, не то на полозок. Давай вона його знову лаяти:

— Нащо ж ти такого нарубав?

— Коли воно таке рубається!

— А чом же ти не казав так, як я тобі веліла?

— Ні, я так саме й казав: «Рубайся, дерево, криве й криве!»

— Ну і дурний же ти який і до того недотепний! Сиди ж тут, бичка погляди, а я сама піду нарubaю!

Пішла вона.

А вовк сидить сам собі та так йому хочеться їсти! Почав він перекидати, що було в саночках,— ні, нема ніде нічого. Думав, думав та й надумав: «З'їм бичка та й утечу!..»

Приходить лисичка:

— Ну стривай же ти, вовцюгане! Я ж тобі це згадаю!

Та й побігла шляхом.

Біжить, коли це їде валка запізнілих чумаків з рибою. Вона впала серед шляху і ноги відкинула — причаїлась, мов нежива. Чумаки зараз її й побачили:

— Дивіться, хлопці, яка здорована лисиця лежить!

Обступили її, перевертають.

— Треба взяти — дітям шапочки будуть.— Кинули її на задній віз і знову рушили.

Їдуть попереду, а лисичка-сестричка бачить, що вони не дивляться, і давай кидати рибу з воза. Кідає та й кідає по рибці на шлях, усе кідає... Накидала багато та

нишком і зіскочила з воза. Чумаки поїхали собі далі, а вона позбирала ту рибку, сіла та й їсть.

Зирк — аж і вовк-панібрат біжить.

— Здорова була, лисичко-сестричко!

— Здоров!

— А що це ти робиш, лисичко-сестричко!

— Рибку їм.

— Дай же й мені!

— Отак! Я скільки морочилася, ловила та й віддай йому! Піди сам собі налови!

— Та як же я наловлю, коли не вмію? Хоч навчи, як тій ловити!

— Та як же ловити? Піди до ополонки, встроми хвоста в ополонку і сиди тихенько та й приказуй: «Ловися, рибко, велика й маленька!» То вона й наловиться.

— Спасибі за науку!

Побіг вовк мерщій на річку, та до ополонки, та хвіст в ополонку...

— Ловись,— каже,— рибко, велика та все велика! Ловись, рибко, велика та все велика!

Не хочеться йому малої. А мороз надворі такий, що аж шварчить! Лисичка ж бігає по березі та все притомляє:

— Мерзни, мерзни, вовчий хвосте! Мерзни, мерзни, вовчий хвосте!

А вовк:

— Що ти, лисичко-сестричко, кажеш?

— Та то ж і я кажу: ловися, рибко, велика й мала!

— Ану й я так: ловися, рибко, велика та все велика!

Ворухнув вовк хвостом — важко вже. А лисичка:

— Ото вже рибка почала чіплятися.

Трохи згодом:

— Ану, вовчику, тягни!

Вовк як потяг, а хвіст уже прикипів до ополонки, — не витягне. А вона його ще й лас:

— А, капосний вовцюгане, що ти наробыв?! Бач, ка-

зав: «Ловися, рибко, велика та все велика», — от велика начіплялася, тепер і не витягнеш. Треба ж тобі помочі дати, — побіжу покличу людей.

Та й майнула на село. Біжить селом та гукає:

— Ідіть, люди, вовка бить! Ідіть, люди, вовка бить!

Як назбігалося людей!.. Хто з сокирою, хто з вилами, з ціпами, а баби з рогачами, з кочергами! Як почали вони того бідолаху вовка періщти!

А сама тим часом ускочила в одну хату, — нікого нема, хазяйка побігла на річку вовка бити і діжу немішенну покинула. Вона взяла вимазала голову в тісто — та в поле... Коли дивиться — вовк на силу лізе, — добре дали йому, сердешному. Вона зараз-таки прикинулась хворою, тільки стогне...

А вовк побачив її:

— А, — каже, — така ти!

А вона:

— Ой вовчику-братику, — хіба ж то я? Хіба ж ти не бачиш, що з мене й мозок тече, — так мене побили, що й голову провалили мені. Вовчику-братику, підвези мене!

— Та я й сам нездужаю!..

— Та в тебе ж тільки півхвоста нема, а мені й голову провалили. Ой-ой-ой, не дійду додому!..

— То сідай уже, що з тобою робити...

От вона вилазить йому на спину, вмощується та так стогне.

Повіз її вовк.

От вона їде та все приказує:

— Битий небиту везе! Битий небиту везе!

— Що ти там, лисичко-сестричко, кажеш?

— Та то я кажу: битий биту везе.

А сама знов нищечком:

— Битий небиту везе!

От довіз він її до хатки:

— Уставай, лисичко, доїхали!

Вона тоді плиг з вовка та:

— Битий небиту привіз! Битий небиту привіз!
 Вовк до неї, хотів її зубами, а вона в хатку та й за-
 чинилася. Не влізе вовк. А вона ще визирає у вікно та
 й дражнить:

— Битий небиту привіз!
 Тупцява вовк, тупцява коло лисиччиної хатки —
 не влізе.
 — Не клята ж лисичка?.. Отак піддурила!
 Та й потяг додому.
 А лисичка живе та курей ловить.

Лісні Пісні

Білочка.....	42
Котяче весілля.....	43
Пісня про ведмедя.....	44
Лисичка.....	45
Кіт і мишка.....	46
Бігло, бігло козенятко.....	46
Котик: няв! Песик: гав!	47
Танок мишей.....	48
Два півники.....	49
Пісенька про їжачка.....	50
Ой, у полі жито.....	51
От є у нас.....	52
Зайчик.....	52
Заколисна пісня	52
Їжак маму попрохав.....	53
Як левеня і черепаха співали пісеньку.....	54

Білозірка.

Лірическа Г. Скальського.
Слова Г. Денисківого.

жовтно *mf*

De ти, бі - зор - ко, хи - ве се ?
 Чо ти, бі - зор - ко, зри - зе се ?
 - У зе же - но - му ліс - ку, у дун - зі, у
 сос - ке - ку в змі - зу вор - рій - ку,
 і зри - ді, і шин - ку.

- Де ти, білозірко, хи - ве се ?
 Чо ти, білозірко, зри - зе се ?
 - У зеленому ліску.
 У дунзі, у соснікіу.
 Я зри зу горішків,
 і зри ді, і шин - ку.

А в сирійці які, зе
 Тільки не зерзіш се у дунзі ?
 - Не жаха чеши зелено :
 Які існує хутрінка,
 і тає зеленої дні
 Плені зовсім не страшні.

КОТЯЧЕ ВЕСІЛЛЯ

Уірасе.

Що за гамір, що за шум,
Бубни грають: бум, бум, бум.
Скрипка грас: тра-ля-ля, /2/
Це котяче весілля.

Всі танцюють гопака
За здоровля котика,
Хай живе здоров наш кіт, /2/
Любий Мурцьо ще сто літ.

Білі киці-в фартушках
Закривають по столах,
Сиві котики старі /2/
Грають карти при столі.

А старечкі іх мами
Посідали за столи,
І тихенько гомонять, /2/
Бивлячись на молодят.

А вся молодь, що там є,
Коломийки танцює,
Що аж хвостики дрижать,
Білі капчики мигтають.

Як цікаво перевести

Новачки/новаки можуть пригравати на "весільних" інструментах, яких легко зорганізувати, нпр. дзвіночки, бубни (пластикові збанки), деревляні ложки, металеві тарелі, словом, що небудь на чому можна вибивати ритм.

Пісня про Ведміда.

Слова: В. В.

Легкий ходоч

Муз.: А. Гайдеборисов

Хо че спить, під мохом, щої на-кри-тий
Ой, тихо, не будіть, бо че мо-же
ко-ху-хом? Ой, вті-кає-те, бо та злість,
спить ведмідь.
Як уста-не всіх по-істо!

Хто це спить під мохом,
Що й накритий кожухом?
Ой, тихо – не будіть,
Бо це може, спить ведмідь.
Ой, втікайте, бо та злість,
Як устає, всіх поїсть.

Ой, то певно спить бурмило,
Йому спиться гарно, мило.
Хоч довкола сніг і лід,
Йому сниться любий мід.
Ой, втікайте...

Аж під теплу вже весну
Він пробудиться зо сну. –
І тоді не зачіпайте
І йому не приглядайтесь.
Ой, втікайте...

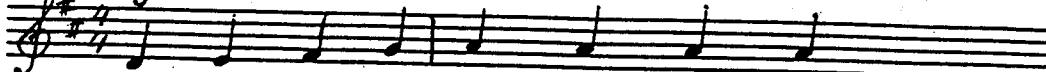
Музыка

/Пинок - Забава для птиц/

Музыка А. Мусатов

флора

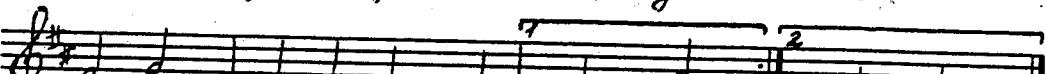
mf

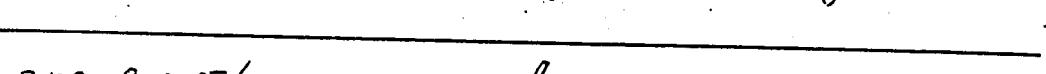
Я ум-ум-ка, я се- си-ум-ка

Не си-хуя без ги-ка. я у- а- та

на- ка, но и- вати хо- ги- ка, и- ги- ка.

Я мусатов, я си-ум-ка
Не си-хуя без ги-ка -
Я ум-ум-ка на- ка,
Пинок - забава из жизни.

А пинок уши в чайко
Преса боянчики,
Свою хатку гарнисажко
Преса пристрасти.

Я ум-ум-ка, я си-ум-ка
Преса зе-зетко,
Преса грибок у сароге
Преса котик.

Ніж і смішна

Слова В. Чупрака

Музика І. Вахненія

Діти, усі обєдні до звітів ти, Птах і пісень, співайте:

МЕСЯЦ

f# mf

Зо мори, місяць, до мори, до землі ти
до моря. Де скра місяць, то вітер, то вітер,
то вітер. Ах, скра місяць, то вітер, то вітер,
то вітер! Місяць ловить сонце, сонце ловить сонце.
Ах, ах, ах, ах!

f# dynamic   *Усі*

Лов, лов, лов, лов! Пісень ловить сонце, пісень ловить сонце!

Класика Етюд, Ніж якщо ти.

Білько, білько козяйчико

Іванченко

І. Вересківський.

f# mf

Білько, білько козяйчико, білько козяйчико,
за мім, за мім чай-ник чай-ник.

f# dynamic

Всю но білько то піс-ти ся, зо мім чай-ник. диви-ти-ся.
Всю но білько в с. піс-ти-ся, зо мім чай-ник за га-жев-ти-ся.
Сії, козяйко, не то піс-ти ся, че ї на міне пади-ти-ся.

Житік: н.е.в! Глеск: з.б!

состо В. Чукурата
жывет

47
использовано Б. Вахтанговим.

m. 1

Житік з хати ви-ши: неб!
За наше пе-сих: габ, габ, габ!
Чукурата з пшота кур-ко-у-ко!
А паш-ко: ква-к!

А єш-ко: ме, ме, ме!
Зе-мене пе-сих: ге, ге, ге!
Состо Вахтангов: тюх, тюх, тюх!
А паш-ко: рок!

Гриць на-ду-ди: фю, фю, фю!
Тих зу-ре-те, а то ёю!
Скрип-ка спі-ває: тих-е!
Поган-чюй-ши на ве-сі-е!

А чаш-ко-ме: дзене, дзене, дзене!
Поган-чюй-ши, то наше день!
Поган-чюй-ши, поган-чюй-ши!
Тих наше день!

Фю, фю! Тих-е! Дзене, дзене, дзене! (3)
Фю, фю! Тих-е! Дзене! (2)

/Співоче, різне колорітурне рухання з руками з губ на певних місцях./

Малюк мечеі

Сестра көрді

Мелодия Г. Новосаг.

Реко

mf

ТАНЧУВО-МІ МИ-МИ ПО-БА-ДИ-КІСІ ХЕ-ХЕІ.
СІ-А-ДО БА-ЕІ ЗО ТА-НЕЧЕ: ЗІ-МИ МИ-МИ БУ-ХА-НЕЧЕ.
СІ-А-ДО БА-ЕІ ЗО ТА-НЕЧЕ: ЗІ-МИ МИ-МИ БУ-ХА-НЕЧЕ.

Малюк мечеі

Ті сәлениң жаңеі.

Сіле-Ба-Еі Зо ТА-НЕЧЕ

Зі-МИ МИ-МИ БУ-ХА-НЕЧЕ } Абі-зі

Оу-ди, ми-ми, ми-ми,

Си-Бе-ни-кі си-турас,

Ша-шо ба-ду зя-ла-бу-ва-ше

Ша-ре-ти; турас.

} Абі-зі

Ви ж сүхес-сует зі-зіре,

Жіоге-жие ар-гу-зи;

Жекі-Ван ве-нор-жан } Абі-зі

За-тас-и-шы-ғыз.

Оу-шан-шы-ғас, ми-ми,

Ті-а се-ди-те та-хе,

да-ба-бү-се то-са ну-сү-ті,

ті-о-бү-се ван-е-ло. } Абі-зі

Allegro - искаж.

3 „Дзен-моза“

49

mf

Два пивных, два пивных
То-рой мо-ло-шик,
Три ту-ро-ки, три ту-ро-ки до-машка по-свисту.
А то-рой-шик, а ше-лох-шик на сре-но-чи-и грает,
Гар-на пив-на.
Хот-ни то-ли-то-е.
А сре-но-чи-и-шик нико-ла-ти-шись.
А ми-шик, ре-шик-шик нико-ла-ти-шись.
А то-ли-то-е ру-шик то-сли-шик чуп-чуп.
Ко-ли-то-е не-шик-шик, я нико-ла-ти-шик чуп-чуп.
А ми-шик то-ли-то-е, хвостик засвисте.
А бе-шик, сре-ни-шик, я пур-шик грает.

Две перекрестья со лыжами в спасательных жилетах. Тибетец, горбачиха, лисичка, лось и белка в спасательных жилетах сидят на краю пропасти. Красивые, стройные фигуры сидят на краю пропасти, одна из которых в спасательном жилете сидит на краю пропасти, другая сидит на краю пропасти, третья сидит на краю пропасти.

Пісенька про їжака.

С. Леонид Гаєтова

Муз. І. Бездкоровський

Allegretto.

Жив у на-шій хо-ти слов-ни-й і-жя-чок,
Ми-ши-й та прев-іт-ни-й, хо-ч ві-ко-ли-чок
Жив, жив, жив, жив, та-й не-ті-жив, живу-на-шій хо-ти
Слов-ни-й і-жя-чок

Жив у на-шій хо-ти
Слов-ни-й і-жя-чок,
Ми-ши-й та прев-іт-ни-й,
Хо-ч ві-ко-ли-чок —

Жив, жив, жив,
Жив та й не-ті-жив,
Жив у на-шій хо-ти,
Слов-ни-й і-жя-чок!

Дік паста-ль осінь,
Він побіг у сад,
Наша-в у пірку
Добу-г чи-е-ї га-дз-

Ра-з, ра-з, ра-з,
У-го-ві-е-кі-е-й сад,
Дік паз-бу-ре добу-г,
Ві-е-гі-е-кі-е-й га-дз!

І-жя-чок у пірку
Добу-г при-по-ді,
Слов-ни-й, але прес-і-де
Прев-іт-ни-й сад —

Спав- не спав,
Добу-г зог-и-га-б —
Слово-ни-й буд-де
Час-ту-чи-ти нас!

„Веселка“

Ой у ноги засето

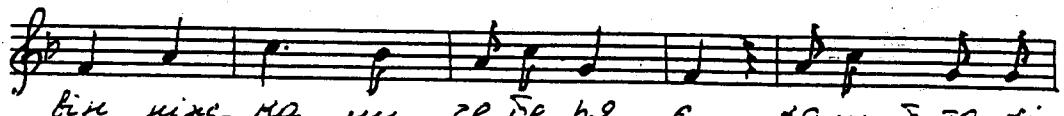
3., Весенний

51

Песня на птичью

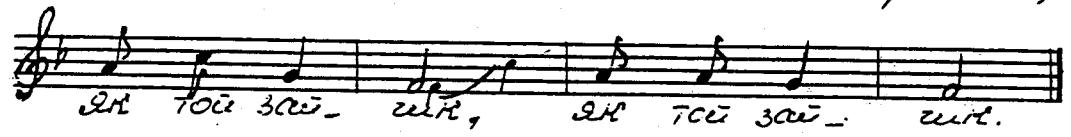
Ой у ноги засето; сидит заяц, зев;

биз миха-на-ми се-де-ре-е, козы б та-ки

миха-ни ми-ла, то я б ми-ми се-де-ре-е-ло,

а к тои заяц, а к тои заяц.

1. Ой у ноги засето; сидит заяц зев,

биз миха-ни се-де-ре-е;

ко-зы б та-ки миха-ни ми-ла,

то я б ми-ми се-де-ре-е-ло,

а к тои заяц. (д)

2. Ой у ноги пресо; сидит заяц зев,

биз миха-ни се-де-ре-е;

ко-зы б та-ки миха-ни ми-ла,

то я б ми-ми се-де-ре-е-ло,

а к тои заяц. (д)

3. Ой у ноги пресо; сидит заяц зев,

биз миха-ни се-де-ре-е;

ко-зы б та-ки миха-ни ми-ла,

то я б ми-ми се-де-ре-е-ло,

а к тои заяц. (д)

Die e y hac...

ЖЕЛАЕМ

Місце народження письменника

Handwritten musical score for soprano voice, page 10, measures 11-12. The score consists of two staves. The first staff begins with a dynamic of *mf*. The lyrics are: "Си-е-у Нас ре-акт, ре-акт, разве-ет хвосты ма-е." The second staff continues the melody. The lyrics are: "за-зи-зде-шие на-на-би-ру", "на-хвосты у-ти-на-е". The score is written on five-line music staves.

Задачи

Гра́ммо

ca. M. *Tigrisaurus*.

1. Сквозь звуки в терпиму; раз-гер року-шуму. все же
 сквозь просыпь року-шуму засыпь, а засыпь ре-
 зце засыпать не хотят ли вы, народ гер? Хотят
 гранич теперь! Быть... .

2. Фіксуйте залізну фольгу
Залишите її під час випічки.

- Ріжки не може не бути
Після випічки залізні!

Місце села відмінне
Хочуєш як село.
Захід сонця огорожа
І зізд сонця тереп.

Задачи на пісні

Психеванс

Гаргус мечтает о Тюции

Їжак маму попрохав

The musical score consists of four staves of music. The first three staves are in common time (indicated by a 'C') and the fourth staff is in 2/4 time (indicated by a '2'). The key signature is G major (one sharp). The lyrics are written below each staff:

ї-жак ма-му по-про-хав, по-по-хав, по-про-хав,
 цо-бн но-ва - ком він став, гей, він став, гей! хо-уе
 ма - ти од - но - стрій, од - но - стрій, од - но -
 - стрій, і - ї - жа - чий слав-ний рій, слав-ний рій, гей!

Їжак маму попрохав, попрохав, попрохав,
 Щоби новаком він став, гей, він став, гей!

Хоче мати однострій, однострій, однострій,
 І їжацький славний рій, славний рій, гей!

Сухе листя притащить, притащить, притащить,
 Богник жваво запалить, запалить, гей!

А на стійці буде так, буде так, буде так,
 Коли стане там їжак, там їжак, гей!

Всі злякаються ввійти, гей, ввійти, гей, ввійти,
 Бо він має колючки, колючки, гей!

А на тереновій грі, гей на грі, гей на грі,
 В кулю скрутиться тоді, гей тоді, гей!

Щоб хтось тільки покотив, покотив, покотив,
 Перший прийде до мети, до мети, гей!

Як левеня і черепаха співали пісеньку

(З МУЛЬТФІЛЬМУ)

Слова О. Козлова
Музика Г. Гладков

Я на сонечку лежу,
Бо із сонечком дружу.
Все лежу, все лежу,
Бо із сонечком дружу.

Крокодил-дил-дил пливе,
Носоріг-ріг-ріг реве.
Тільки я все лежу,
Бо із сонечком дружу.

Левеня рядком лягло,
Тихо вушком повело.
Тільки я все лежу,
Бо із сонечком дружу.

Па-рам-па-рам-пам, па-ю-я,
Па-рам-па-рам, пара, па-я-я-я.

Жираф

МИШI

Діти стоять у широкому кругі з руками на бедрах. Декілька новвачок (мішней) ходять через середину круга, міняючи свої місця. Діти говорять:

Як ті миші надойли Стержніться мишачих

**Стережіться, мишені!
Ласкаєте за волі.**

Доберемся до вас.
Мы верим в вас!

**Мишоловки скрзъ поставим
Рыболовамъ**

Всіх ми виловимо вас.
На слова „всіх ми виловимо вас” новаки, які стоять у кружі, беруться за руки і замикають круг. „Миші”, що залишились у замкненім кружі, виходять із гри. Гра повторюється.

ВМІЛІСТЬ КОТА

Участь: Рій.

Виряд: Тарілочка з молоком для кожного чоловіка

Вирнд. Тарілочка з молоком для кожного новака.
Кожен новак дістає тарілочку з молоком, яку впорядник ставить перед ним на столі. Завдання: держати руки назад, випити молоко. Всі на знак починають разом. Хто перший скінчить і м'яvkне, як котик – виграє.

ІДИ ЗА СЛІДОМ

Участь: Рій.

Кожен новак по черзі йде за слідами людини чи тварини і старається вияснити її дію (йти не по слідах, а біля слідів).

3B1PI

Участь: Два рої.

Вибирають дві рівні сторони, кожна з провідником. Один провідник починає гру назвою якогось звіра, що починається буквою „А” напр. „АНТИЛОПА”. Тоді числить до 10 якнайшвидше, доки другий не кликне назву іншого звіра на букву „А” напр. „АРМАДИЛ” згл. іншу назву тварини чи птиці, що починається з букви „А”. Якщо не встигне відповісти на час, його противник забирає одного новака з його сторони. Якщо відповість правильно, тоді наступає його черга викликати назву іншого звіра, що може починатися якою небудь буквою і перший провідник мусить назвати іншого звіра з тої самої букви, доки той дочислить до 10. Усі члени рою можуть шептати назви провідникові, але лише ройовий має право викликати. По означеному часі більша сторона виграє.

ЗООЛОГ

Участь: Рій.

Виряд: Два роди карточок (двох кольорів) з назвами тварин на картках одного кольору, та написами звуків тих звірів на картках другого кольору.

Учасників поділити на дві групи. Новаки приходять по черзі й кожний вибирає дві карточки – по одній двох кольорів. Виграє група, яка швидше добуде найбільше число дібраних пар карточок (пара – назва тварини на одній карточці, а її звук на другій).

Я - ЗВІРЯТКО

Вибраний новак виходить на середину. Братчик на вухо називає йому звірятко, яким він буде. Новак іде по кругі. Тоді хтось із решти учасників зупиняє його: „Стій!” Новак зупиняється. „Ти хто?” „Я звірятко”. Тоді, наприклад, запитує його: „У тебе довгі вуха?” (Чи ти маєш гострі зуби, Чи в тебе довгий хвіст та ін.) На запитання потрібно давати відповідь: „Так” або „Ні”. Той, хто відгадає, що це за звірятко, стає на його місце. Можна задавати лише одне запитання. Потім звірятко рухається далі по колу.

БЕЗПРИТУЛЬНИЙ ЗАЙЧИК

Участь: Гніздо.

Новаки діляться на трійки та уставляються на майдані. Два з кожної трійки творять кущ, взявшись за руки, а третій, присівши в середині, є зайчиком. Крім того є два окремі новаки – зайчик і собака, які зачинають гру. Собака ловить зайчика. Зайчик тікає і вбігає в якийсь кущ. Тоді той зайчик, що сидів у кущі, тікає. Собака ловить усе того зайчика, який тікає (тzn. зайчики міняються). Коли собака зловить зайчика (ударом долоні), тоді вони міняються ролями. Не вільно ловити в кущі. Коли зайчик вбіг у кущ, то міняється один із тих новаків, які творять кущ, щоб усі мали нагоду бігати.

KIT I ПТАШКИ

Участь: Довільне число грачів.

Усі новаки за винятком одного є птахи, а тому можуть лише підскакувати з руками опертими на бедра. Один новак є котом і намагається зловити пташку ходячи рабки. Зловлена пташка стає котом і гра продовжується.

БОРОТЬБА ЦАПІВ

Участь: Рій – гніздо.

Двоє учасників присідають і скачучи в цій поставі стараються збити з ніг один одного ударами об долоні. Котрому це вдається, той одержує точку.

ВОВК I ЯГНЯ

Участь: Рій.

Виряд: Стіл, годинник.

По середині кімнати стоїть стіл. По протилежних сторонах стола стоять вовк і ягня (двоє новаків). Вовк ловить ягня, при чому обидва мусять весь час торкатися стола. Якщо на протязі трьох хвилин ягня не дасть себе вхопити, то виграє.

KIT I MISH

Грачі творять круг і беруться за руки. Двох залишається окремо. Один з них – кіт, другий – миш. Миш утікає, просмикнувшись між тими, що творять круг. Поставити можна такі правила: 1/ кіт і миш мають усюди вільний просмик, а тоді кіт мусить свою добичу зловити доторкнувшись тричі долонею, або: 2/ миш може всюди без перешкоди вбігати і вибігати, а котів перешкоджають грачі у пробізі, знизаючи роки на половину до землі. Мыш є зловлена, якщо дістане один легкий удар долонею, або: 3/ Миші можна всюди пробігати, а для кота лишається одне або двоє воріт, назначених хустинкою, яку держать два сусідні грачі. В інших місцях знижується перед котом руки, щоб трудніше було йому ловити. Миш уважається зловленою одним дотиком долоні. Не вільно вибігати від круга. Якщо миш зловлена, або якщо кіт не може її догнати, продовжує гру двоє інших грачів.

ВАРІАНТИ:

1. Дві миші й один кіт. Кіт ловить одним ударом.
2. Дві або три пари, коли є великий круг. Кожен кіт ловить лише одну миш. Миші можуть мати якусь відзначку, щоб їх можна було легко запримітити.
3. Два коти. Грачі творять два круги, один усередині другого. Миш перебуває в середньому кругі, де є безпечна, а коти на зовні обох кругів. У віддалі п'ятьох кроків від зовнішнього круга нарисована на землі лінія, поза яку має дістатися миш. Вона може виходити куди хоче між грачами, однак коли вийде з внутрішнього круга, один кіт може бігти до середини, щоб відняти їй дорогу назад, а другий може старатися зловити її, поки вона перейде зовнішню лінію. Якщо її вдалося це зробити, вона виграла і стає котом та має право вибрати миш і другого кота. Якщо кіт зловив миш – він виграв; вибирає двох нових котів і сам стає мишею.
4. Миш, кіт і пес. Трьох грачів доганяє один одного. Кіт доганяє миш, але сам одночасно тікає від пса. Інші правила такі ж, як у звичайному варіанті.

ZAESCY U KAPUSTI

Участь: Рій – гніздо.

У середині круга утвореного грачами, що держаться попід лікті, присів заєць. Новаки питаютися: „Зайче, зайче, хочеш листя обїдати?” На відповідь: „Я лише хочу оглядати!” – грозять: „Тепер вже тобі кінець, вже кінець!” Заєць відповідає: „Я утечу навпростецеь!” і старається підступом, або силою видістатися за пліт. Грачі, що стоять у кругі, стараються, щоб йому в тому перешкодити. Якщо зайцеві вдається видістатися з круга, він стає в круг. Зайцем є по черзі кожний із грачів, що творять круг. Якщо заєць не потрапить видістатися, вибирає свого наслідника, а сам вступає в круг.

ZVIRINECZ

Участь: Рій – гніздо.

Виряд: Хустка для кожного новака.

Новаки парами умовляються наслідувати голос якоє звіра або птиці та зголошують це виховникам. Після того зав'язують собі очі та розходяться по майдані. На знак починають наслідувати голоси вибраних тварин. Керуючися звуками, кожний має найти свою пару.

КОНЦЕРТ

Участь: Рій – гніздо

Виряд: Папір і олівець для кожного.

Виховник дає кожному новакові назву якогось звіра чи птаха, якого голос новак повинен наслідувати. На знак виховника, новаки дяють концерт, наслідуючи голоси даних звірят. На черговий знак усі стараються записати звірят, яких вони пізнали. Вислід точкується: виграє новак, що добув найбільше точок.

ВОВЧИЙ НЮХ

Участь: Рій.

Виряд: Хустинка насичена рідиною, що має сильний запах.

Хто з новаків найскорше знайде хустинку, заховану на визначеній площі (невеликий терен); у домівці – зі зав'язаними очима.

ПОЖИВА

Участь: Рій.

Новаки мають записати найменше вісім диких птиць, що живуть у країні, де мешкає, а яких м'ясо можна їсти.

ВАРИАНТИ: Можна записувати дикі тварини, або рослини, що ростуть дико.

ЩУР

Участь: Рій – гніздо – табір.

Виряд: До довгого шнурка прив'язаний мішечок з піском.

Новаки стоять у кругі. Виховник стоїть у середині круга і крутить мішечком на шнурку довкола себе так, щоб мішечок летів над самою землею там, де стоять новаки, які підскакують, щоб мішечок не зачепив їх. Вдарений мішечком новак виходить із гри. Останній виграє і займає місце виховника всередині круга.

ПЕРЕГОНИ СЛІПИХ КОНЕЙ

Участь: Гніздо – табір.

Виряд: Кілька кусків мотузки.

Участі у грі беруть кілька груп новаків, по шість у кожній. Перших п'ять ізожної групи мають заслонені очі і є сліпими кіньми, а шостий – візником. До рук першого в ряді прив'язується два шнурки, що переходять з-зовні по обох боках ряду. Їх кінці тримає візник. Шлях перегонів мусить бути визначений, може закручувати кілька разів і може мати дуже легкі перешкоди. Грачі кожного ряду тримають один одного за бедра. На знак усі групи підбігають і прямують до мети, кермовані візником за шнурки. Виграє група, що перша правильним шляхом дійшла до мети.

МИСЛИВЕЦЬ І ПСИ

Участь: Гніздо.
Виряд: Хустка.

Дві хати є зазначені по двох боках великої площині. Зайці є в одній із них. Мисливець і один, два чи три пси, мають хустки на головах. Зайці біжать крізь площину до другої хати на протилежному боці. Мисливець і пси ловлять їх. Якщо пес зловить зайця, мусить держати його, доки мисливець не заб'є його, доторкнувшись три рази. Останній живий зайчик стає мисливцем, а два-три передостанні – псами. Зайці стараються бігти через площину так часто, як лише можливо.

СОБАКА

Участь: Рій – гніздо.

До галузки, на висоті голови новака, прив'язується коржик, цукерку або яблуко. Йдеться про те, щоб підскочивши схопити повішений присмак зубами. Руки держиться свободно.

ТИГРИ НА ЛОВАХ

Участь: Рій – гніздо – табір.

Новаки поділені на дві групи: тигри й коні. Коні пасуться в колі розміром 3-4 метри і їх стереже один пастух. Тигри стоять попід стінами кіннати (на краях майдану). На знак виховника тигри наступають на коней і стараються їх зловити ззаду за пояс. Зловлений кінь вважається забитим. Пастух старається не допустити до цього, намагаючися доторкнутися тигрів і так вилучити їх із гри. Виграє група, яка після визначеного часу матиме більше грачів.

ЗВІРІ

На 10-ох картках є образки 10-ох звірів. Виховник витягає, по одній, усіх 10 карток і показує їх новакам. Новаки мають відгадати назву звіра, запам'ятати її і записати.

БОРОТЬБА З БИКОМ

Участь: 1 бик, 1 матадор, 4 торреадорів і 6 людей зі стрічками (хустками – платками).

Виряд: 6 стрічок, 5 кусків паперу довжиною 8 см.

I. рунда: Бик виходить на арену із 5 кусками паперу на плечах. Торреадори стараються ті папірці зірвати. Якщо когось із них бик доторкнеться, той „умирає“. Люди зі стрічками стараються відвернути увагу бика від торреадорів, котрі мають право тричі вибігати з арени. За кожним разом можна зірвати бикові лиш один пасочек паперу.

II. рунда: Коли всі паски зірвані, або всі торреадори вбиті, тоді бик сліпне (зар'язують йому очі), а повище пояса зар'язують йому стрічку. Матадор старається ту стрічку зірвати так, щоб бик його не торкнув.

ВЕРБЛЮД

Участь: Рій – гніздо.

Новаки стають трійками. Перший із кожної трійки сплітає руки ззаду, другий схиляється й кладе голову на руки первого, а третій сідає на плечі другого і їде.

ВЕРХОМ

Участь: Рій – гніздо.

Всі стають у круг двійками. Праві є кіньми, ліві - їздцями. Їздці сідають коням на плечі і їдуть вкруг. Обійшовши, або оббігши три рази довкруги, стають коні їздцями, а їздці кіньми.

ВІДІРВАТИ ХВІСТ

Участь: Рій – гніздо.

Виряд: Хустка для кожного новака.

Новаків ділимо на дві групи. Учасники одної мають на головах шапки, другої – ні. Кожний новак має ззаду за пояс заткнену хустку, втрата якої виключає його з дальніої гри. Групи нападають на себе і кожний старається здобути якнайбільше хусток. Не вільно хусток прив'язувати до пояса, або тримати руками. Виграє група, що матиме найбільше хусток на закінчення гри.

ЛОВИ

Участь: Гніздо – табір.

Виряд: Кілька хусток.

Для гри потрібний горбкуватий, порослий кущами терен, приблизно 200 квадр. метрів, якого границі є докладно позначені. На одному кінці грища знаходиться загорода, де збирається дичина. Один новак, який скоро бігає, стає ловцем і добирає собі двох товаришів за псів. Пси мусять мати на шиї або на руці зав'язані хустки. Всі звірі відходять до лісу, а за ними за 10 хвилин, видаючи ловецький оклик, іде ловець із псами. Пси можуть притримувати звірів, а ловець їх має три рази діткнути рукою. Як довго звір не дістав трьох діткнень, він може вирватися. Кожний зловлений стає пском. Звірі стараються крадькома вернутися до загороди, де вони безпечно. Коли ловець не може в лісі найти вже жодної дичини, він повертається до загороди, виганяє всіх звірів, що там склонилися, назад до лісу і гра продовжується. Якщо ловець зловить усіх звірів, виганяє їх із загороди не більше трьох разів, він виграв. Якщо ні, виграли звірі.

ЛОВИ ВНОЧІ

Участь: Два новаки.

Виряд: Хустка для кожного учасника.

Два новаки стоять на протилежних сторонах стола зі зав'язаними очима. Перший старається зловити другого, при чому обидва мусять весь час дотикатися стола. Важливим є затримати цілковиту тишу, щоб можна було чути, де є противник.

КУТОЧКИ

Участь: Гніздо.

Діти стають біля дерев, або в накреслених на землі колах. Один із грачів, що лишається без дерева чи кола, підходить до того, що стоїть у колі і каже: „Мишко, мишко, продай мені свій куточок!” – „Не продам!” – відповідає мишко й у цей час діти перебігають і міняються колами, а той, хто був без кола, намагається вскочити в порожнє коло. Якщо це йому вдається, то той, хто лишився без кола, сам починає питатися: „Мишко, мишко...” і гра продовжується, як із початку.

Коли тому, що стоїть посередині, довший час ніяк не вдається захопити собі вільне коло, тоді впорядник вигукує: „Хата горить!” і тоді всі мусять помінятися колами; в цей час уже легко зайняти одне зі звільнених кіл. Гра триває не довше, як 10 хвилин.

Правила гри „Куточки”:

- Мінятися колами тим, що стоять поруч або через одно коло, не вільно.
Можна перебігати не ближче, як через два кола.
- Не затримуватися в своєму куточку більше, як один раз.

Ця гра добре проходить на великій площині, де багато дерев, що є розташовані недалеко одне від одного. Спочатку куточки (дерева чи кола) треба розміщувати ближче і поступово збільшувати віддаль між куточками.

ЗАЙЦІ

Участь: Гніздо.

Новаки вибирають з-поміж себе одну або дві собаки і 6 – 12 зайців. Інші беруться за руки і творять круг. У середині круга є город, в якому сидять собаки. Ланцюг новаків у двох або трьох місцях розривається і творяться ворота на п'ять кроків завширшки. Через ворота можуть зайці вбігати і вибігати. Мета „зайців” – вбігти в город (по капусту) і утекти від собак-сторожів. Мета „собак” – не впустити зайців до городу і упіймати тих, що втікають. Гра кінчается, коли всіх зайців переловлено або коли пройшов умовлений час. Гра продовжується, коли новаки, що творять круг, стають „зайцями” і „собаками”, а ті, що були зайцями і собаками, творять круг.

Правила гри:

- Діткнений заєць є зловлений.
- Зайці мають право втікати через ворота, бігти попід руки та навіть розривати ланцюг із розгону.
- Ті, що стоять у кругі, помагають собакам не випускати зайців із круга.

САМОДІЯЛЬНІ ГРИ

- Казка про котика та півника.....64
Ріпка – І. Франко.....66
Колобок.....67

Методичні вказівки: Самодіяльна гра – це інсценізація якоїсь казки чи розповіді. Проводимо так: Виховник розповідає казку. Тоді вибирають акторів – кожну дієву особу казки представлятиме один новак. Даємо їм 5 хвилин, щоб себе відповідно схарактеризували тим, що є під рукою, на пр. олень чіпає галузки на голову тобто роги; лисичка – хустку за пояс, що відображує хвіст; кедмідь - кожушок, вивернений хутром назовні і т.д. Коли готові – братчик розповідає або читає вдруге, а дані актори відтворюють дію. При тому вони виголошують ті слова, які в розповіді мають дієві особи.

КАЗКА ПРО КОТИКА ТА ПІВНИКА

Був собі котик та півник, і були вони у великій приязні. Котик було у скрипочку грає, а півник тільки співає. Котик було йде їсти добувати, а півник вдома сидить та хати глядить. То котик було, йдучи, наказує:

— Ти ж тут нікого не пускай та й сам не виходь, хоч би хто й кликав.

— Добре, добре,— каже півник; засуне хату та й сидить, аж поки котик вернеться.

Навідала півника лисиця та й надумала його підманити. Підійде під віконце, як котика нема влома та й промовиться:

— Ходи, ходи, півнику, до мене, що у мене золота пшениця,
медяна водили.

А півник їй:

— То-ток, то-ток, не велів коток!

Бачить лисиця, що так не бере, прийшла раз уночі, насипала півникові попід вікном золотої пшениці, а сама засіла за кущем. Тільки що котик вийшов по здобич, а півник одсунув кватирку та й виглядає. Бачить: нікого нема, тільки пшеничка попід вікном розсипана. Понадився півник:

— Піду-но я трошки поклюю, нікого нема, ніхто мене не побачить, то й котикові не скаже.

Тільки півник за поріг, а лисичка за нього та й помчала до своєї хати. А він кричить:

**Котику-братику,
Несе мене лиска
По каменю-мосту
На своєму хвосту.
Порятуй мене!**

Котик поки почув, поки завернув (далеко був), то вже й опізнився лиску догнати. Біг-біг, не здогнав, вернувся додому та й плаче, а далі надумався, узяв скрипку та писану торбину та й пішов до личчинкої хатки.

А в лисиці було чотири дочки та один син. То стара лисиця на влови пішла, а дітям наказала півника глядіти та окріп гріти, щоб ото вже як вернеться, зарізати його та обпатрати.

— Глядіть же,— наказала,— нікого не пускайте.
Та й пішла.

А котик підійшов під вікно та й заграв, ще й приспівує:

Ой у лиски, в лиски
Новий двір
Та чотири дочки на вибір,
П'ятий синко,
Ще й Пилипко.
Вийди, лисе, подивися,
Чи хороше граю!

От найстарша лисичівна не стерпіла й каже до менших:

— Ви тут посидьте, а я піду подивлюся, що воно там так хороше грає.

Тільки що вийшла, а котик її — цок у лобок, та в писану торбину!
А сам знов грає:

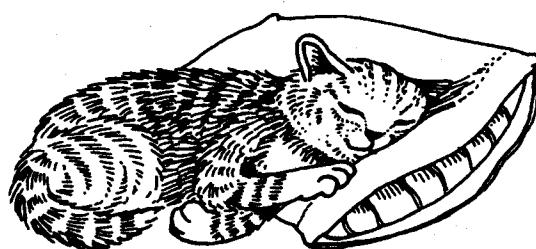
Ой у лиски, в лиски
Новий двір
Та чотири дочки на вибір,
П'ятий синко,
Ще й Пилипко.
Вийди, лисе, подивися,
Чи хороше граю!

Не втерпіла й друга лисичівна та й собі вийшла, а він і ту — цок у лобок та в писану торбину! Так усіх чотирьох виманив. А синко Пилипко жде-позже сестричок — не вертаються.

— Піду,— каже,— позаганяю, а то мати прийде, битиме.

Та й пішов з хати. От котик і його — цок у лобок та в писану торбину! А потім почепив торбину на сухій вербі, сам у хату, знайшов півника, розв'язав; взяли вони удвох усю лисиччину страву, поїли, горщики з окропом вивернули, а самі втекли додому.

Та вже потім півник довіку слухав котика.

I. Франко

РІПКА
/до інсценізації/

Був собі дід Андрушка, а в нього баба Марушка, а в баби донечка Мінка, а в дочки собачка Хвінка, а в собачки товаришка киця Варварка, а в киці вихованка мишка Сіроманка.

Раз весною взяв дід лопату та мотинку, скопав в городі грядку невелику, гною трохи наносив, грабельками підпушив, зробив пальцем дірку та посадив ріпку.

Працював дід не марно, зійшла ріпка гарно. Щодень ішов дід в город, набравши води повен рот. Свою ріпку поливив, їй до життя охоти додавав.

Росла ріпка дідова,росла. Зразу така, як мишка була, потім як два, а на кінці стала така, як дідова голова.

Тішить дід, аж не знає де стати.

- "Час, каже, нашу ріпку рвати!"

Пішов дід на город - гуп! гуп! узяв дід ріпку за зелений чуб, тягне руками, уперся ногами, мучився потім у весь день, а ріпка сидить в землі, як пень.

Кличе дід бабу Марушку:

"Ходи бабусю, не лежи, мені ріпку вирвати поможи!"

Пішли вони в город - гуп! гуп! Взяв дід ріпку за чуб, баба діда за плече, тягнуть аж під тече! смикає дід ріпку за гичку, баба діда за сорочку, працюють руками, упираються ногами, промучились цілий день, а ріпка сидить в землі, як пень.

Кличе баба дочку Мінку:

"Ходи, доню, не лежи, нам ріпку вирвати поможи!"

Пішли вони в город - гуп! гуп! Взяв дід ріпку за чуб, баба діда за сорочку, донька бабу за торочку, тягнуть руками, упираються ногами, промучились у весь день, а ріпка сидить в землі, як пень.

Кличе дочку собачку Хвінку:

"Ходи, Хвіночко, не лежи, нам ріпку вирвати поможи!"

Пішли вони в город - гуп! гуп! Взяв дід ріпку за чуб, баба діда за сорочку, донька бабу за торочку, собачка дочку за спідничку, тягнуть руками і зубами, упираються ногами, промучились цілий день, а ріпка сидить в землі, як пень.

Кличе собачка кицю Варварку:

"Ходи, Варварочко, не лежи, нам ріпку вирвати поможи!"

Пішли вони в город - гуп! гуп!, Взяв дід ріпку за чуб, баба діда за сорочку, донька бабу за торочку, собачка дочку за спідничку, киця собачку за лапку, тягнуть руками і зубами, упираються ногами, промучились цілий день, а ріпка сидить в землі, як пень.

Кличе киця мишку Сіроманку:

"Ходи, Сіроманко, не лежи, нам ріпку вирвати поможи!"

Пішли вони в город - гуп! гуп! Взяв дід ріпку за чуб, баба діда за сорочку, донька бабу за торочку, собачка дочку за спідничку, киця собачку за лапку, мишка кицю за хвостик - як потягли, так і покотились. Впала ріпка на діда Андрушку, дід Андрушка на бабу Марушку, баба Марушка на дочку Мінку, донька Мінка на собачку Хвінку, собачка Хвінка на кицю Варварку, а мишка шустить в шпарку.

КОЛОБОК

Були собі дід та баба та дожились уже до того, що й хліба нема.
Дід і просить:

- Бабусю! Спекла б ти колобок!
- Та з чого ж я спечу, як і борошна нема?
- От, бабусю, піди в хижку, та назмітай у засіку борошнця, то й буде колобок.

Послухалась баба, пішла в хижку, назмітала в засіку борошнця, витопила в печі, замісила гарнечко борошно, спекла колобок та й поклала на вікні, щоб простирав. А він лежав, лежав на вікні, а тоді з вікна на призьбу, а з призьби на землю в двір, а з двору за ворота та й побіг-покотився дорогою.

Біжить та й біжить дорогою, коли це назустріч йому зайчик.

- Колобок, колобок, я тебе з'їм!
- Не їж мене, зайчику-лапанчику, я тобі пісеньки заспіваю:
- Ану заспівай!

Я по засіку метений,
Я із борошна спечений,—
Я від баби втік,
Я від діда втік,
То й від тебе втечу!

Та й побіг знову. Біжить та й біжить... Перестрівас його вовк:

- Колобок, колобок, я тебе з'їм!
- Не їж мене, вовчику-братику, я тобі пісеньки заспіваю.
- Ану заспівай!

Я по засіку метений,
Я із борошна спечений,—
Я від баби втік,
Я від діда втік,
Я від зайця втік,
То й від тебе втечу!

Та й побіг... Аж іде ведмідь.

- Колобок, колобок, я тебе з'їм!
- Не їж мене, ведмедику, я тобі пісеньки заспіваю.
- Ану заспівай!

Я по засіку метений,
Я із борошна спечений,—
Я від баби втік,
Я від діда втік,
Я від зайця втік,
Я від вовка втік,
То й від тебе втечу!

Та й побіг. Біжить та й біжить дорогою... Стрічається з лисичкою:

— Колобок, колобок, я тебе з'їм!

— Не їж мене, лисичко-сестричко, я тобі пісеньки заспіваю.

— А ну заспівай!

Я по засіку метений,
Я із борошина спечений,—
Я від баби втік,
Я від діда втік,
Я від зайця втік,
Я від вовка втік,
Від ведмедя втік,
То й від тебе втечу!

— Ну й пісня ж гарна! — каже лисичка.— От тільки я недочуваю
трохи. Заспівай-бо ще раз та сідай до мене на язик, щоб чутніше
було.

Колобок скочив їй на язик та й почав співати:

Я по засіку метений...

А лисичка — гам його! Та й з'їла!

ВІРШІ

Найвірніше серце.....	70
Їжачок-хитрячок – П. Воронько.....	70
Кіт.....	70
Зайчик-стрибайчик – Іван Гущак.....	70
Сірий кіт – М. Рильський.....	70
Сліди – В. Скоморовський.....	71
Хвостиком вітає - Олександр Богемський.....	71
Ой, жүрився їжачок – Петро Ревро.....	71
Три лисички – Григорій Храпач.....	71
Білочка – Г. Демченко.....	71
Киця – Марія Пономаренко.....	71
Їжачок і грибок – Михайло Стельмах.....	72
Мудра кицька – Олена Пчілка.....	72
Котик і козлик – В. Жуковський.....	72
Коли киця любить - М. Познанська.....	72
Про що говорили звірі – Микола Сингаївський....	72
Кіт-воркіт – Андрій Малишко.....	73
Коник грибкою трясє – Анатолій Камінчук.....	73
Безвілетний пасажир.....	73
Котик.....	73
Гостинець - Г. Бойко.....	73
Засмутилося кошеня – Павло Воронько.....	73
Казка про розумне мишлення – О. Маршак.....	74
Лисичка – К. Перелісна.....	74
Кроти – Юхим Чеповецький.....	74
Як малощо не втопилася коза – Василь Шевчук..	75
Хоробрий заєць - Леонід Галалай.....	75
Лев у перукарні – Павло Марцинковський.....	76
Дви білку бачили – Т. Харламп'єв.....	76
Йшов баран понад водою - Володимир Ладижець	76
Чому Тимко подряпаний – Грицько Бойко.....	76
Корова – М. Познанська.....	76
Два і два – Олександр Пархоменко.....	77
Ніколи не хвались - Платон Воронько.....	77
В лісі є зелена хата – П. Воронько.....	77
Коловок – Вадим Скоморовський.....	78

НАЙВІРНІШЕ СЕРЦЕ

**Мама, - бути вона людина
Чи звірятко чи пташина
Найвірніше серце має,
Любих діток доглядає.**

По подвір'ю квочка ходить
Жовтобоких курят водить.
А в біді бере під крила
Бо ж вона іх мама мила.

**Гляньте: стежкою цією
Йде ягнятко за вівцею.
Біля мами не заплаче,
Весело з утіхи скаче.**

**У гніздечку, там в тернині
Видно три малі пташини.
Дістають досхочу „гаму”,
Бо дбайливу мають маму.**

**А по гаю ходять серни,
Видно там сернятко гарне.
Нічого йому лякатись -
Біля нього серна – мати.**

**Зиркає з кущів зайчиха
Чи нема, бува, де лиха.
Бач, бойтесь за дитятко,
За сіреньке зайченятко.**

**Ось у сонці на загаті
Котенятка сплять патлаті.
Мама-киця на сторожі,
Щоб не скочив пес ворожий.**

**Мама. – бути вона людина,
Чи звірятко, чи пташина,
Найвірніше серце має,
Діточок своїх кохає.**

ЇЖАЧОК-ХИТРЯЧОК

І жачок-хитрячок
Із голок та шпичок
Пошив собі піджачок.
І у тому піджачку
Він гуляє по садку. -
Натикає на голки
Груші, яблука, сливи.
І до себе на обід
Він скликає цілий рід.
(П. Воронько)

Ж Ж Ж

Kit

**Біля річки, на пісочку
Кіт зиркує з-за пеньюочка,
Тяжко думає-гадає:
“Як би рибу так зловити,
Щоб і ніг не замочити?”**

＊ ＊ ＊

ЗАЙЧИК-СТРИБАЙЧИК

**Зайчику-стрибайчику,-
Мати кличе їсти!
Полем зайчик скік та скік –
Ніколи присісти.
(Іван Гущак)**

*x * *

**Віє вітер з-під воріт
У воротях сірий кіт
Вітер сірому котові
Чеше вусики шовкові.**

**Ясне сонце виплива,
Коту стежку пригріва.
Кіт воркоче, кіт муркоче,
Ніби щось сказати хоче.**
(М. Рильський)

Ж Ж Ж

СЛІДИ

На поляні серед гаю
де в снігу пеньки старі,
Я сліди щодня читаю,
Як слова у букварі.

Тут ось ямочок мережка:
дві, одна і знову дві...
Так і знай: це зайця стежка
Через хащі лісові.

А он там пройшла лисиця
Обережно, крадъкома.
Слід її ледъ-ледъ іскриться,
Бо лисиця – витівниця
Замела його сама.

Поруч мишка сіроспинка
Від нори шмигнула вбік.
В неї слід, як павутинка,
Непомітний віддалік.

А в кущах ямки глибокі.
Видно лосі йшли гуртом.
Біля них прудка сорока
Розписалася хвостом.
(В. Скоморовський)

Ж Ж Ж

ХВОСТИКОМ ВІТАЄ

Цуценятко
Ще малятко,
Та наслідує вже
Татка.
Кого добре знає -
Хвостиком вітає.
(Олександр Богемський)

Ж Ж Ж

ОЙ, ЖУРИВСЯ ЇЖАЧОК

Ой, журився їжачок,
Що багато колючок
В нього на свитині.

Не було б тих колючок –
Він возив би діточок
День і ніч на спині!
(Петро Ребро)

Ж Ж Ж

ТРИ ЛИСИЧКИ

Три лисички, три сестрички
Миють лапки, миють личка.
Не виводить тато – лис
Їх невмітими у ліс.
(Григорій Храпач)

Ж Ж Ж

БІЛОЧКА

-Де ти, білочко, живеш?
Що ти, білочко, гризеш?
-У зеленому ліску,
у дуплі, у сосняку
Я гризу горішки
І гриби і шишки.
(Г. Демченко)

Ж Ж Ж

КИЦЯ

-Люба кицю, мила кицю,
Муркай пісеньку для биця.
-Няв! Не хочу для бичка –
Не дає він молочка!
(Марія Пономаренко)

Ж Ж Ж

ЇЖАЧОК І ГРИБОК

Під березу їжачок
Наносив сінця стіжок.
Хоч і знає їжачок,
Що під сіном спить грибок.

От, прокинувся грибок,
А на нім лежить стіжок.
-Ой, їжаче, їжачок,
Забери кудись стіжок!

Не послухався їжак:
Проживеш ти, грибе, й так!
І розсердився грибок,
Вперся в землю - і стіжок

Розлетівся, наче пух!
Їжаку забило дух.
Сів і хлипає їжак:
-Я ж не знав, що буде так!
(Михайло Стельмах)

Ж Ж Ж

МУДРА КИЦЬКА

У збаночку молоко,-
Ох, то штука ловка!
Та як його скуштувать?
Не влізе головка!..
Наша киця дуже мудра –
Способу добрала:
У той кухличок вузенький
Хвостика вмочала.
Отже кухлик не звалила,
Зробила обачно.
Тепер хвостик витягає,
Облизує смачно!
(Олена Пчілка)

КОТИК І КОЗЛИК

Ось котик вусатий
В садку собі бродить,
А козлик рогатий
За котиком ходить.

І лапкою котик
Вмиває свій ротик.
А козлик рудою
Трясе бордою.
(В. Жуковський)

Ж Ж Ж

КОЛИ КИЦЯ ЛЮБИТЬ

Киця любить, як по спинці
Гладжу киценьку свою,
Як дарую їй гостинці,
Кашку, молочко даю.

Киця сердиться на мене,
Як смикну її за хвіст:
Очі зробляться зелені
І не п'є тоді й не єсть.
(М. Познанська)

Ж Ж Ж

ПРО ШО ГОВОРИЛИ

Слон говорити слоненятку:

- Мій маленький.
- Заєць каже зайченяті:
- Мій хвостатий.
- Гуска каже гусеняті:
- Мій крилатий.
- Лев говорити левенятку:
- Мій ласкавий.
- Лис говорити лисенятку:
- Мій лукавий.

Як почув я ті розмови –
Звірів,
Ні зайчиську, ні слоневі
Не повірив.

(Микола Сингаївський)

KIT-BORKIT

Кіт-воркіт біля воріт
Чеше лапкою живіт.
З'ївши мишку-побіганку,
Що робити по сніданку?

Чи погнати біля хати
Вслід за голубом-гінцем?
А чи вуси – довгоруси
Почесати гребінцем?

Що робити, кіт не знає
За ворітьми у кущі.
А над ним веселка грає,
Золоті несе дощі.
(Андрій Малишко)

Ж Ж Ж

КОНИК ГРИВКОЮ ТРЯСЕ

Ходить коник по лужку
По зеленім бережку.
Коник сам себе пасе,
Коник гривкою трясе.
Золота вуздечка – бреня!
Золота підківка – дзень!
(Анатолій Камінчук)

Ж Ж Ж

БЕЗБІЛЕТНИЙ ПАСАЖИР

Їде зайчик у трамваї
І довкола позирає.
Тут підходить їжачок
І говорить: -Ваш квиток!
Червоніє зайчик густо
І дає листок капусти.
Пожував їжак листок
-Це, - говорить, -не квиток.
Доведеться вам зійти
І додому пішки йти!
(„Комарик“)

Ж Ж Ж

КОТИК

А-А-А,
Котика нема.
Е-Е-Е,
Де наш котик, де???
У-У-У,
Мишку з'їв малу.
І-І-І,
Він спить на печі.
И-И-И,
Має гарні сни.
О-О-О,
Не будіть його.
І-І-І,
Тихо, мишкі, всі!

Ж Ж Ж

ГОСТИНЕЦЬ

Зайчик мовить: -Зайченята!
Будем рік новий стрічати!
Ось гостинець вам смачний.
Соковитий, морквяний.
Я відгриз і вам приніс:
Снігової баби ніс!
(Г. Бойко)

Ж Ж Ж

Засмутилось кошеня -
Треба в школу йти щодня.
І прикинулося вмить,
Що у нього хвіст болить.
Довго думав баранець
І промовив на кінець:
-Це хвороба не проста,
Треба різати хвоста.-
Кошеня кричить: -Ніколи!
Краще я піду до школи!
(Павло Воронько)

Ж Ж Ж

КАЗКА ПРО РОЗУМНЕ МИШЕНЯ

**Мишена зловила кішка
І співа: -Не бійсь, малишко!
У кота і мишки в льох
Треба гратися удвох!**

**Мишеня перелякалось,
В кішки хижої спіталось:
Хто ж з тобою так гуля?
Мама нам не дозволя.**

-Мур-мур-мур,- муркоче кішка
Та пограйся ти хоч трішки.
Мишенятко каже: -Ні,
Щось не хочеться мені.

Може б ми й погралисіть трішки,
Тільки хай я буду кішка.
А що кішка ти, забудь -
Зараз мишкою побудь!

**Засміялась кішка Мурка:
-Ой, ти сіра-сіра шкурка!
Як тебе не назовуть,
Мишці кішкою не будь...**

**Мишеняtkо каже: -Мурко,
Йди, пограємося в жмурки!
Очі хусткою закрий
І лови мене мершіj.**

ЛИСИЧКА

Тірі-тірі-тірі-тірі!
Маю лапок аж чотири.
Хвостик довгий і як пух,
Ще й рудесенький кожух.
Тірі-тірі-тірі-річки!
Бистрі очка у лисички.
Зубки гострі, як шпички,
Іх бояться малючки.
(К. Перелісна)

(К. Перелісна)

* * *

**Зав'язала очі кішка
Визира з-під хустки нишком-
Дасть відбігти їй від лап,
Потім знову мишку – хап!**

**Мишенятко каже: -Кішко,
Вже болять у мене ніжки,
Дай, прошу тебе, на мить
Прилягти і відпочити.**

-Ну, гаразд,- муркоче кішка, -
Відпочинь, коротконіжка.
Будем грати, а за тим
Я тебе любенько з'їм!

**Кішці – сміх, малому ж – гірко.
Та в тину знайшлася дірка.
Миттю в дірку навмання
Шустъ! – і зникло мишеня.**

**Навколо шукає кішка:
-Няв-няв-няв, а де ти, мишко?
А воно: Не клич дарма,
Де було- тепер нема!**

КРОТИ

Кроти будують метро безупину
Кроти дуже схожі на хитру машину.
Ім ні до чого кирки й лопати-
Кріт – це маленький екскаватор:
Тільки залізе в землю по шию,
Враз і тунелі й траншеї він рис.
От, як би кріт був завбільшки в
верблюда,
Тими метро скористались би люди.
(Юхим Чеповецький)

＊＊＊

ЯК МАЛОЩО НЕ ВТОПИЛАСЬ КОЗА

Сива кізка скік та скік-
Через річку на той бік.
А цапок кричить услід:
-Не-е міцний на річці лід!

Взяв цапок коzu на ріжки
Та й на берег виніс з річки.
Отаке було з дурною
Неслухняною козою.

(Василь Шевчук)

Кізка мекнула і – шурх
В ополонку: - Ух-ух-ух!
Визволь, кізлику, мене,
Бо вода під лід же-е-не!

ВОВКИ

-Чого, брате, так зблів?
Що з тобою сталося?
-Ах, за мною через став
Аж сто вовків гналось!
-Бог з тобою!.. Сто вовків!
Та б село почуло...
-Та воно пак і не сто,
А п'ятдесят було.
-Та й п'ятдесят диво в нас...
Де б їх стільки взялось?
-Ну, Іванцю, нехай так,
Але десять гналось.
-Та і десять не було!
Знать, один, усього?
-А як один? Аби вовк!
Страшно і одного...
-А може, то і не вовк?
-А що ж то ходило?
Таке сиве та мале,
А хвостик, як шило?
(Степан Руданський)

ХОРОБРИЙ ЗАЄЦЬ

Може, чули ви про зайця,
Що у полі народивсь,
Що нікого не боявся
І ніколи не трусивсь?!
Ну, боявся він лисиці,
Та у темряві копиці,
Та з рушницями людей,
Та мелесеньких дітей...
Ну, а більше він нічого
Ну, а більше він нікого
І ніколи не боявсь!
Ну, боявся він хрушів,
Та шипшинових кущів,
Та корови, та сови,
Та високої трави...
Ну, а більше він нічого,
Ну а більше він нікого
І ніколи не боявсь!
Ну, бувало, що тікав
Від зубатого Сірка,
Від комарика, від миші
Та від шелесту у тиші,
Від сороки, від кота,
І від власного хвоста...
Ну, а більше він нічого,
Ну, а більше він нікого
І ніколи не боявсь...
(Леонід Галалай)

ЛЕВ У ПЕРУКАРНІ

В лева – грива.
В лева - чуб.
Вже постригтися
Йому б...

В перукарню
Лев забіг–
Перукар
Злиняв, як сніг.

Крізь віконце
Пурхнув з хати.
Залишився лев
Патлатий.

(Павло Марцинковський)

Ж Ж Ж

ЙШОВ БАРАН ПОНАД ВОДОЮ

Йшов баран понад водою
Милувався сам собою:
-Ой, який я кучерявий!
Тонке вухо, ріг крутий!
Гляну вліво, гляну вправо–

Тут хитнувся камінець,
Бульк у воду баранець!

(Володимир Ладижець)

Ні, такого не знайти!
Сів на камінь, взявся в боки,
Ще й примружив праве око:
-А який у мене стан,
От баран я, так баран!

ЧОМУ ТИМКО ПОДРЯПЯНИЙ

-Чому це ти подряпаний? -
Юрко Тимка пита.
Тимко йому відказує:
-Та я ж купав кота!

-А я от не подряпаний,
Хоч теж купав свого...
-Еге, ти ж не викручував
І не сушив його!
(Грицько Бойко)

КОРОВА

Ти, корівонько, чому
Все говориш: „му” та „му”?
Певне, їсти хочеш, Лиско?

На лужок піди, він близько.
Та гляди, не забувай:
Молочка, корівко, дай!
(М. Познанська)

А ВИ БІЛКУ БАЧИЛИ

Скаче білка по ялиці.
Хвіст у неї, як в лисиці.
Хатка білчина в дуплі–
Височенько від землі.

В томи білочка не знає
І на зиму ще з весни
Шишки день у день збирає
І з ялинки і з сосни.

А іще вона грибки
Запасає за любки.
Набере їх і на віти
Понастроює - сушити.
(Т. Харламп'єв)

Ж Ж Ж

ДВА І ДВА

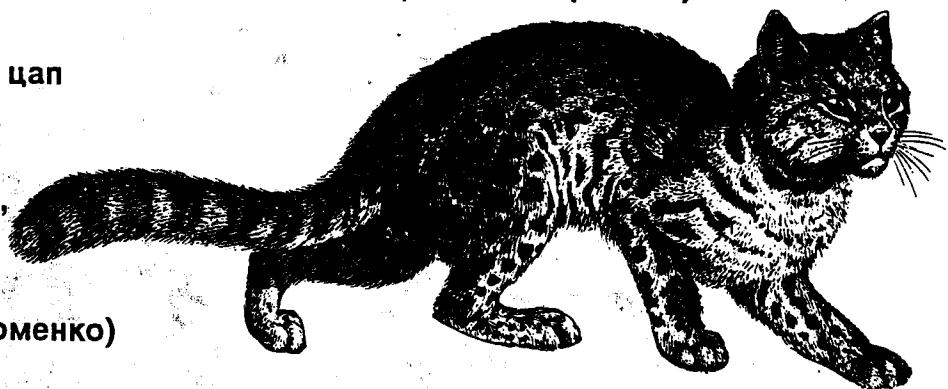
Бородатий цап півдня
 Вчив лічити цапеня:
 -Ну-бо, мудра голова,
 Скільки буде два і два?
 Цапеня немов німе,-
 Думати не хочеться.
 Цапеня ні бе ні ме,
 А татусь морочитися.
 Взяв морквинки, дві і дві,
 Розкладає по траві.
 -Подивись, моє дитя,
 Та подумай до пуття.
 Одвернувсь на хвильку цап
 Що тут довго думати?
 Цапеня морквицю: хап!
 І скоріше хрумати.
 Цап вернувся: -Ох, біда,
 Що ж це ти, лебедику?
 І нема тобі стида,
 Схрумав аритметику!

(Олександр Пархоменко)

НИКОЛИ НЕ ХВАЛИСЬ

Хвалився кіт,
 Що він убрід
 Дніпро перебреде.
 Та як пішов-
 І не прийшов.
 Нема кота ніде.

І ти ніколи не хвались,
 Коли не можеш – не берись.
 (Платон Воронько)

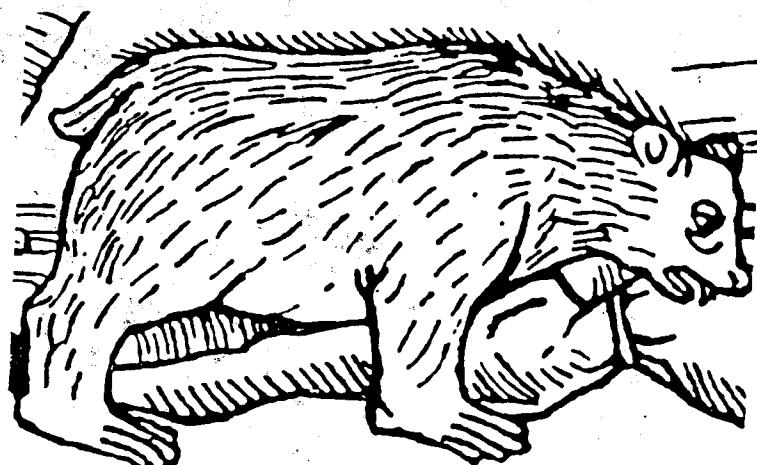

В ЛІСІ є ЗЕЛЕНА ХАТА

В лісі є зелена хата.
 Там поснули ведмежата.
 А найменший – вереда,
 Своїй мамінабрида.

“Люлі-люлі, треба спати,-
 Над синком шепоче мати,
 -Як заснеш – тобі усе
 Сон в корзині принесе.
 (П. Воронько)

-Каже: „Я не хочу спати.
 Утечу вночі із хати,
 Коли меду не даси,
 Риби, сала, ковбаси.“

КОЛОБОК

М'ячик – не м'ячик,
Клубок – не клубок.
Підстрибом скаче,
Немов колобок.

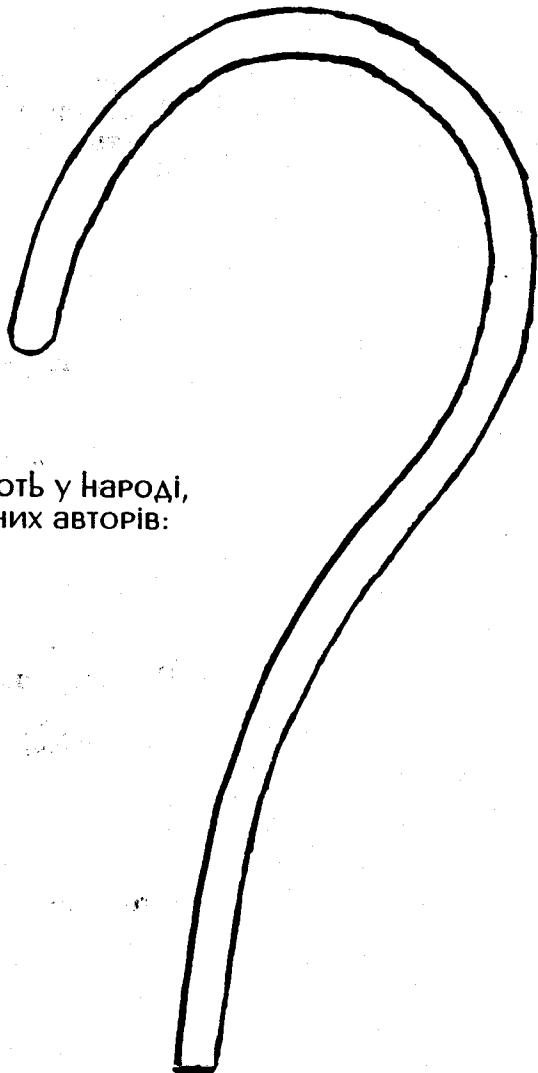
Раптом вовчисько,
Гієни лютіш,
Іклами блиска:
-Я з'їм тебе!
-Їж!

М'ячик – не м'ячик,
Пустун-витівник
Стриб, наче зайчик
На вовчий язик.

В того очиська
Полізли з орбіт.
Миттю вовчиську
Затъмарився світ.

Виє, голосить
Од болю хижак.
-Ще? Чи вже досить? -
Глузує... їжак.
(Вадим Скомаровський)

Окрім загадок, що побутують у народі,
використано праці наступніх авторів:

Г. Бойко
Нія Гілевич
Г. Демченко
С. О. Марічка Деїнис
С. О. Любомир Дячок
Е. Макшанцева
Олег Орач
Володимир Пащенко
М. Підгір'янка
Марія Пономаренко

ВІДГАДАЙ

ЗАГАДКИ

Це робітник невеликий,
Скрізь копає без мотики.
В землі ходи вигрібає,
Всякі черви поїдає.

(Кріт)

Стойть в стайні,
Вівса просить;
І на собі
Хлопців носить.

(Кінь)

Ой, великий упертюх
Цей сіренський клаповух.
Кличе „І-я“ до ясел,
Називається.....

(Осел)

І мала і кучерява,
І тихенька і ласкова.
Песик її стереже,
Баба доить і стриже.
Має брата баранця,
Називається.....

(Вівця)

Гострі кігті має -
В подушки ховає.
Лазить все на плотик,
А зоветься.....

(Котик)

Хоч не шию я ніколи,
А голоц завжди доволі.

(Іжак)

Пухнастий клубочок
Під столом воркоче.

(Кіт)

Хвіст кордюком, а ніс п'ятаком,
Ще й два ряди гудзиків.

(Свиня)

З бородою, а не старик,
З рогами, а не бик,
Доять, а не корова,
Лико дере, а на личаки не бере.

(Коза)

Чотири чотирки,
Дві розтопирки,
Сьомий вертун.

(Корова)

Під ялицями і під соснами
Клубок лежить з гострими голками.

(Іжак)

Два буцяли,
Один махай,
Чотири дригаї.

(Корова)

Хто народився з вусами
І на вусату полює?

(Кіт)

Умивається часто,
Але рушником не витирається.

(Кіт)

Хто з хвостиком і вушками?
В кого лапки з подушками?
Як іде, ніхто не чує,
Тихо, крадучись, полює.

(Котик)

Не балакає, не співає,
А коли хтось іде,
То господаря сповіщає.

(Пес)

Прийшла кума із довгим віником
На бесіду із нашим півником.
Схопила півня на обід
Та й замела мітлою слід.

(Лисиця)

Коли напасеться,
В коморі знайдеться
Молока коновка.
А хто дасть?

(Коровка)

Чи дощ іде, чи спека -
У праці все вони:
Стругають із смереки
То греблі, то човни.
Всі збуджені, змокрі -
У заводах ріки.
Вони будують вміло
Хатини і млинки.
Працюють знову й знову
До пізньої пори
Оці майстри чудові -
Невтомливи.....

(Бобри)

У моїм садку бувас
Дуже-дуже дивний гість:
Слив дозрілих не зриває,
А малину їсть та їсть.
Слід тягнувся за горбочок,
Де лиш пасіка стойть.
Хто ж занадився в садочок?
Угадайте!.. Хто?

(Ведмідь)

Звірок маленький,
Зимою біленький,
По полю стриб-стриб,
По снігу тик-тик.

(Зайчик)

Бігли діти повз ялинку
І побачили хатинку,
Лісова пустунка там
Оселилась - і діткам
Чемно лапку подавала,
Ківш грибів подарувала,
А тоді - себе назвала.

(Білка)

Звірята рогаті,
Та ще є бородаті.
Ходять пастись в лози.
Хто? Вгадайте!..

(Кози)

Як звинеться у клубок -
Ні голівки, ні лапок.
На нім повно колючок,
Він зоветься.....

(Їжачок)

Пара довгих вушок
Сіренський кожушок,
Скорий побігайчик,
А зоветься.....

(Зайчик)

Хто влітку гуляє,
А зимою спочиває?

(Ведмідь)

Пролетіло на хвості
Та й сковалось в хворості.

(Білка)

Хто без ложки їсть?
(Тварина)

**Хто спить,
А очей не зажмурює?
(Кінь)**

**Велика є в мене сімейка,
Як весна прийде,
Вся в поле піде.
(Баран та вівці)**

**Штири тики, два патики,
Сьоме помахайло.
(Віл)**

**По землі скаче,
А в воді пливе.
(Жаба)**

**Сімсот свистить, чотири лопотить,
Два нюха, два слуха,
Два дивиться.
(Кінь біжить)**

**Сірий, та не вовк,
Довгувхий, та не заєць,
З копитами, та не кінь.
(Осел)**

**Ходить скрізь, тут і там,
І кожух і жупан.
(Баран)**

**Маленьке, сіреньке,
А хвостик, як шило.
(Мишка)**

**Дуже товсті ноги маю,
Ледве їх переставляю,
Сам високий я на зріст,
Замість рота в мене хвіст.
(Слон)**

**Одяг багатий, сам сліпуватий,
Живе без віконця, не бачить сонця.
(Кріт)**

**Гостроносий і малий,
Сірий, тихий і не злий.
(Іжак)**

**По полю гасає,
Овечок хватасє
І нас лякає.
(Вовк)**

**Вік свій ходить із клунками
Та ще сідають на нього з мішками.
(Верблюд)**

**У зеленому жакеті галасує в очереті.
Хоч і плавати мастак,
А не риба і не рак.
(Жаба)**

**Один усю роботу робить,
Другий господаря молоком поїТЬ,
Третій хату стереже.
(Кінь, корова, собака)**

**Іде в поле - як дощечка,
А з поля – як бочечка.
(Корова)**

**Два серпи на голові,
Під шию мітла,
Женіть неробу скоріш,
Бо з'єсть квіти до тла.
(Коза)**

**Тварина рогата
І рогів багато.
(Олень)**

**Очі на рогах,
А дім на спині.
(Слимак)**

**Хто на сбой голові ліс носить?
(Олень/Лось)**

Він такий смугастий,
Він такий іклластий,
Найстрашніший у тайзі,
Перед ним тремтять усі.
Як роззвітить пашу: - ігрр!
Називають звіра.....
(Тигр)

Вирлоока дівка Мотря
Пострибуха вічно мокра.
Доки ж співу не почне -
Кожен просто обмине,
А як піаню заведе -
Нема радоньки ніде:
Хоч ти вуха затуляй,
Чи за три версти втікай.
(Жаба)

Між листям і гілками
По лісових доріжках
Біжить клубок із голками
На коротеньких ніжках.
(Іжак)

Вночі руда дівчина
Залізла тихо в двір.
Курей перелічила
Та їй понесла у бір.
(Лисиця)

Нароився бородатим,
Та не зміг нас здивувати.
Одбирає з стовбурів
Лико не для личаків.
Вкритий пухом з головою,
Бродить лугом між травою.
(Козел)

Сірий звір,
Гострий зір,
Він чатує коло нір.
Хижий та ледачий, -
Спить -
І здобич бачить.
(Кіт)

Хоч вона не хвора, ні,
Але ж стогне день при дні.
Хоч нічого не згубила -
У весь час чогось шука,
Все довкола перерила.
Угадайте, хто така?
(Свиня)

Влітку - сірий,
Взимку - білий,
Полохливий, несміливий.
Попсує в городі грядку -
Уткає без оглядки.
А собачий гавкіт вчує,
Так душа - відразу в п'ятки.
(Засіць)

Чотири ходуни -
Щоб чобітки топтати.
Чотири чвиркуни -
Щоб дітям втіху дати.
А вила - над собою
Несе усім на страх.
А ззаду - мухобоєм
Хлясь-мах! Хлясь-мах! Хлясь-мах!
(Корова)

Кулька маленька
Шастає під лавку,
Крихти підбирає,
Од кота втікає.
(Миша)

Звір, а тішить ласкою
В кожушку атласному.
Оксамитні лапоньки
Ходять попід лавоньки.
Вушка хоч малесенькі -
Чуйні та гостресенькі.
Оченята – віченьки
Світяться щоніченьки.
На лежанці гріється,
Без водиці міститься.
А як розгуляється,
Часом помиляється:
Злиже ненарочком
Не із черепочка,
А із того дзбанка,
Де смачна сметанка.ї
(Кіт)

Хто в підлозі вигриз ніші?
Хто хлібець на кухні крише?
Хто від кішки розумніший?
Не тхори це, тільки.....
(Миши)

Невсипущий, хитрий, сірий.
Голодниющий – ікла шкірить.
До травиці припадая,
Пасовисько оглядає:
Чи неходить там телятко,
Не телятко, так ягнятко,
Не ягнятко, хоч би гуска -
Хоч би що, аби закуска!
(Вовк)

Серед двору стойть копа.
Спереду вила, а ззаду мітла.
(Корова)

В полі, в лісі, навкруги -
Скрізь у мене вороги.
Часом лізу я у шкоду,
Їм капусту на городах.
Моркву, ріпку, буряки.
Відгадай, хто я такий?
(Заєць)

В дуплі її домівка –
Живе, як вільна пташка.
Із гілки та на гілку
Шугати її не важко.
Грибків собі насушить,
Горішків назбирає.
Зима снігів натрусила,
А їй-біди немає!
(Білка)

Чотири біжать,
Двоє стирчать,
Двоє бачать -
Дорогу значать,
Сімсот поганяє.
Хто відгадає?
(Кінь)

Мов порпелер у мене хвіст,
А домівка моя – ліс.
Їм гриби я, їм горішки,
Ще й сушу на зиму трішки.
Як же зв'ється те звірятко,
Любі хлопчики й дівчатка?
(Білочка)

В мене шубка з колючик,
В мене сіра спинка.
Ніс, як чорний п'ятачок,
Очі – намистинки.
(Їжак)

Не ходжу я, а скакаю,
Бо нерівні ноги маю.
Через поле навмани
Перегнав би я коня.
Я страшений боягуз,
Всіх на світі я боюсь.
(Заєць)

Коло бабусі сидить у кожусі,
Проти печі гріється,
Без водички міється.

(Котик)

З гілочки на гілочку стрибас, грається,
Спритна і проворна, а не птах.
(Білка)

Живе в лісі, хижий, дикий,
Душить кури та індики.
(Лис)

Хоч у нього й шуба є,
Та, як холод настає,
Він тоді не їсть, не п'є
І не ходить, не гуляє,
А у лігво спати лягає.
(Ведмідь)

Добре в лісі, в глухині
Мати хатоньку мені:
Затишненьку, тиху, просту,
Без віконця, без помосту.
Застелив сухеньким листом -
І в хатинці тепло й чисто.
Вдень я сплю, а зайде ніч,
Я виходжу полювати -
Стережись, мишка хвостата!
Не злічу вже, скільки штук
За життя я з'їв гадюк.
Я - колючий, мов будяк,
Здавна звуть мене.....
(Їжак)

Я великий, важкий,
Мов ракета, стрімкий.
В океані живу -
Випірнаю, пливу.
(Кит)

Я великий, я красивий.
Як біжу я - в'ється грива.
Копитами - туп-туп-туп,
По камінню - цок-цок-цок.
Хвіст у мене довгий-довгий,
Хвіст у мене, мов шовковий.
(Кінь)

Сіреньке, маленьке,
Хоч якого кота з місця стягне.
(Миша)

Собою не птиця,
Співати - не співа,
А хто до хазяїна їде,
Знати дас.
(Собака)

Буркотливий, вайлуватий,
Ходить лісом дід кудлатий.
Одягнувся в кожушину,
Мед шукає і ожину.
Літом любить полювати,
А зимою - в лігві спати.
Як зачус він весну -
Прокидається від сну.
(Ведмідь)

Живу я там, де вічний лід
Люблю я рибу на обід.
В кожусі білому завжди
Виходжу часто я з води.
Умію плавати й пірнати.
А як мене, малята, звати?
(Білий ведмідь)

На дереві все грається,
Угору піdnімається.
Кривляється, чіпляється,
На хвостику гойдається.
І звється це малятко
Веселе.....
(Мавпенятко)

Шарада

Шарадою називається загадка, в якій зашифроване слово складається з кількох частин, що становлять собою окремі слова. Слово, зашифроване в шараді, розгадуємо частинами.

П'ять у себе букв маю,
В цілому – і вас злякаю,
Бо в цілому – я вояк!
На коні сиджу отак!

**А коли ж єдину букву
Ви одкинете в кінці,
То тоді тихенько стану
Я своячкою - вівці.**

(Козак – коза)

Метаграми

Метаграми
В зашифрованому метаграмою слові одну букву треба залишити іншою так, щоб змінилося значення слова.

**Невеличка тече річка,
У Дніпро впадає.
Як змінити „р“ на „л“, -
По тайзі блукає.**

З „в“ його у полі, в лісі,
Юний друже, стережися.
З „ш“ він зовсім не страшний –
З нього, що завгодно, ший.
(Вовк – шовк)

Кошики плетуть із мене,
Якщо ж „л" на „к" ти зміниш -
У город я проберусь, -
Там поласувати охоче
Я капустою берусь.

(Лоза - коза)

Анаграмма

Щоб відгадати слово, треба букви не замінювати, а переставити.
На мені молотять хліб,
За снопами – новий сніп,
А якщо з кінця читати –
Будуть миші враз тікати
(Тік – кіт)

В зоопарку

Місця, де ліси, степи, пустині збереглися такими, якими їх створила природа, - з рослинами і тваринами, які почивають себе привільно, - держава оголошує ЗАПОВІДНИКАМИ. А щоб показати людям і зберегти багато рідких тварин, риб, птахів із різних куточків планети, будують ЗООПАРКИ. В зоопарку вчені спостерігають за тваринами, вчаться їх розводити. Попробуй розгадати таємниці таких звірів, як рись, чи тигр, у лісі. Там з ними віч-на-віч і не зустрінешся.

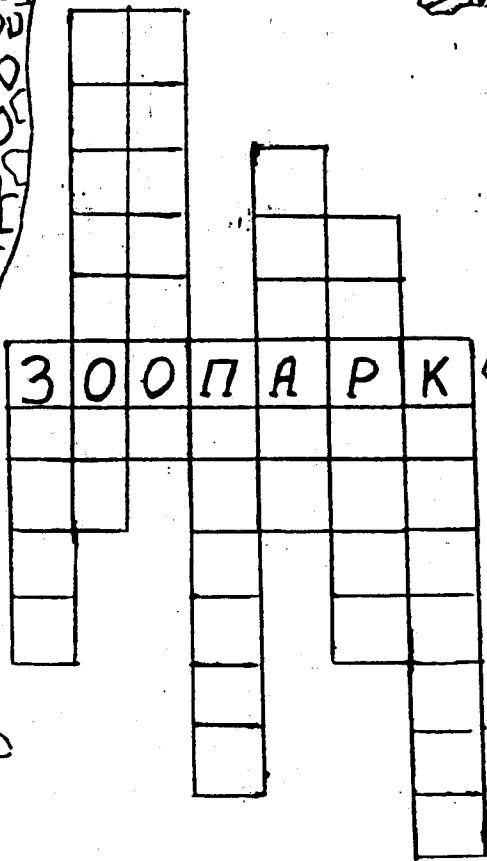
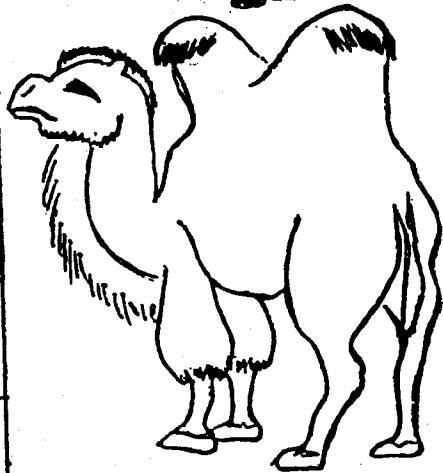
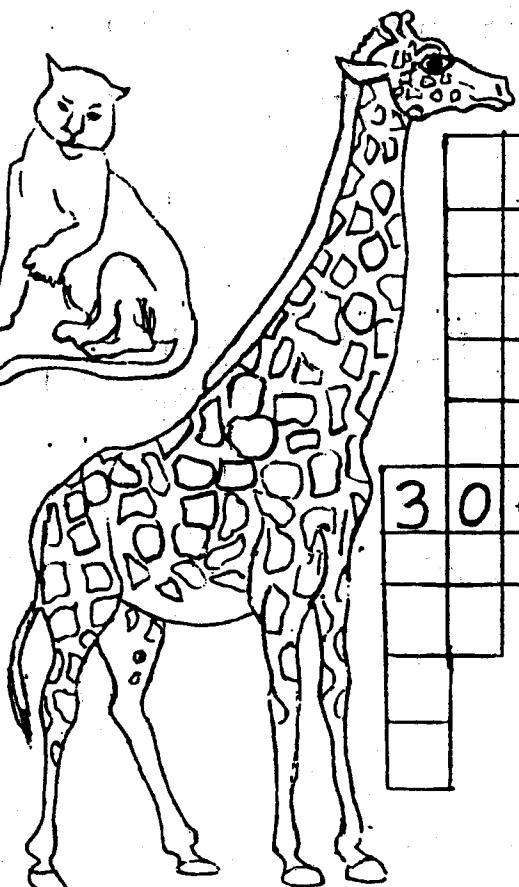
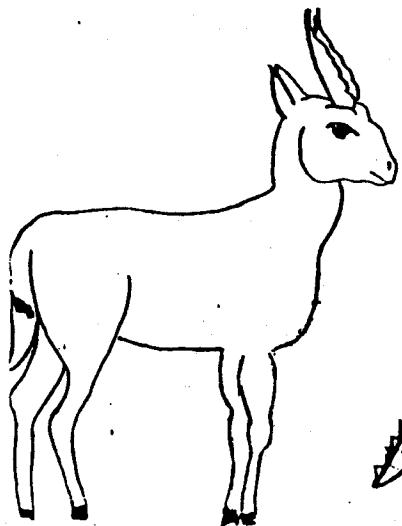
Побувавши в зоопарку, ти також пізнаєш багато нового і цікавого про тварин.
А хто поселився в нашому зоопарку?

(Відгадки: Зебра, антилопа, бегемот, пантера, жирафа, верблюд, крокодил).

⁸⁷ *Zonotrichia*

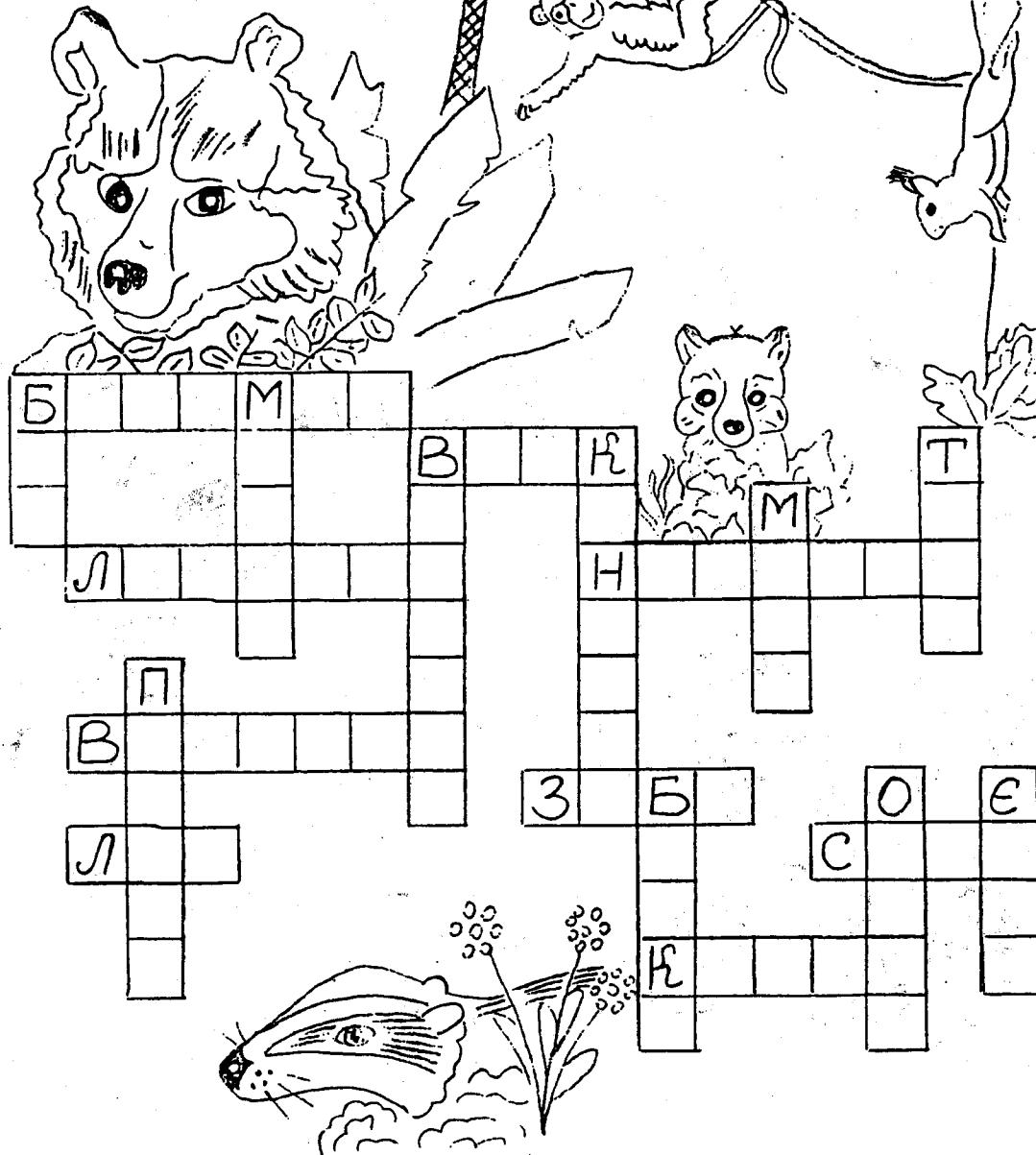
87

Что называется
в науке зоонозой?

Гилярини

**Впишіть у кліточки хрестиківки букви
Так, щоб по горизонталі і по вертикалі
Прочитати назви тварин. На малюнку
Подані початкові букви цих назв.**

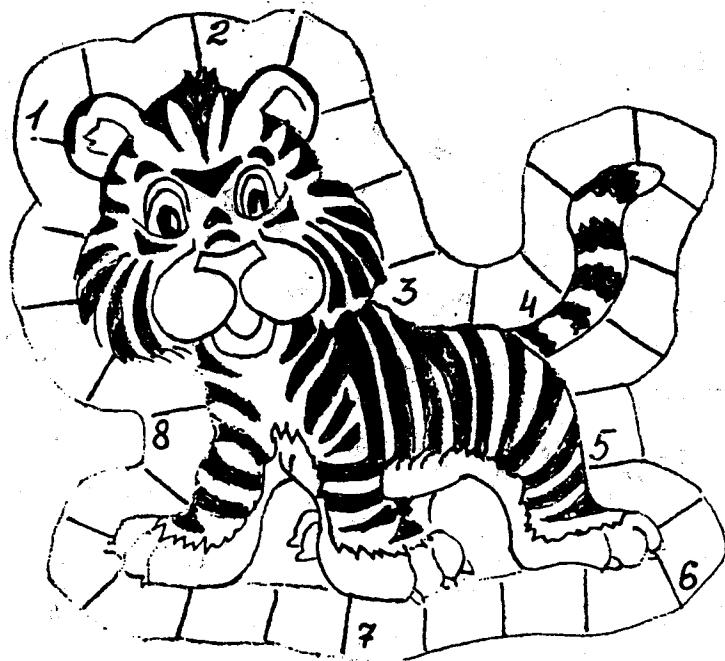

Указа Сіра Орнія, старшого Денис

(Відгадки: По вертикалі: бик, мавпа, ведмідь, кенгуру, тигр, морж, песець, білка, олень, снот.

По горизонталі: бегемот, вовк, леопард, носоріг, верблюд, зубр, лев, слон, кабан.

Уїздаємо прігоду

У кліточки цього ланцюжка впишіть слова такого значення:

1. Середовище життя багатьох хижих тварин.
2. Нежуїна свійська тварина.
3. Велика, жуйна рогата тварина. Живе в високогірських районах Центральної Азії. Волосяний покрив густий. Низ тулуба і хвіст вкриті довгим волоссям.
4. Великий, хижий водяний плазун. Живе в водоймах тропічних країн.
5. Велика кішка. Тіло вкрите короткою жовтою шерстю. Житель пустинь і саван. У самців пишна грива.
6. Велика ящірка. Живиться дрібними ящірками, зміями.
7. Дуже велика травоїдна тварина з одним або двома рогами на голові. Ноги короткі, масивні.
8. Хижий ссавець, який нагадує вовка. Живиться падлом. Живе в пустинях і напівпустинях.

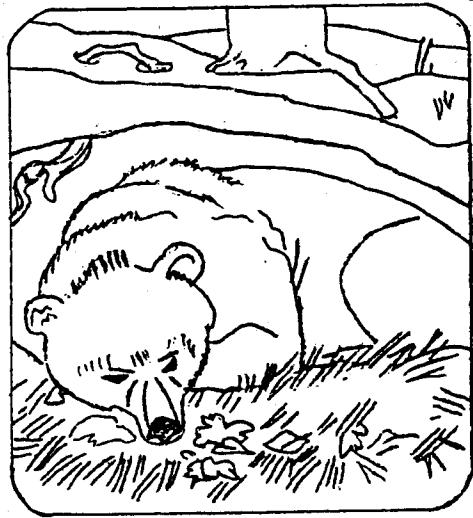
Уклала С. О. Марічка Денис

(Відгадки: Ліс, свиня, як, крокодил, лев, варан, носоріг, гієна).

Чи є це сніг?

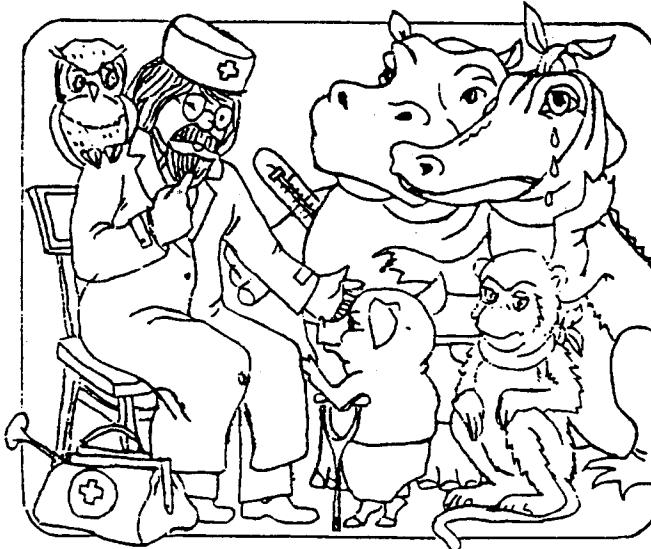
Хто залишив на снігу свої сліди?
Куда вони ведуть? Покажи на малюнку.

Зверти увагу на те, що на-
малювано біля звірів.
А цих слідів не видно, і
хому? Як називають-
ся ходіння цих звірів.

З яких казок?

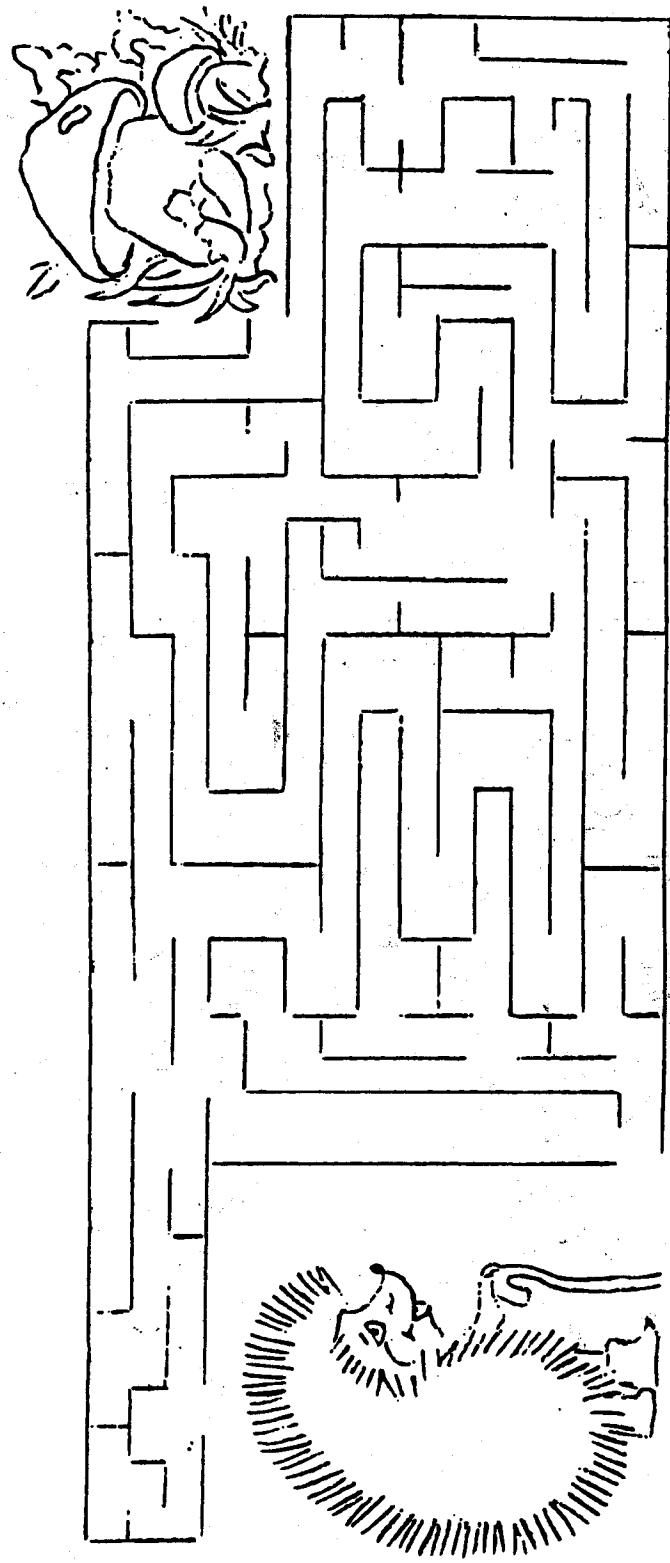
91

Численні звірі стали персонажами улюблених казок, оповідань і віршів. Оглянь малюнки, розмалюй їх і скажи, з яких творів ці герой.

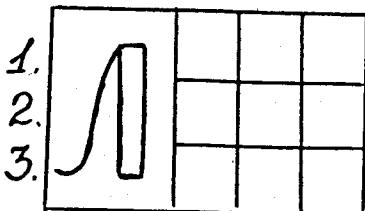
(Відгадки: Лисичка-сестричка і вовк-панібрат, Рукавичка, Три ведмеди, Колобок, Червона шапочка, Доктор Айболить).

Roncalli's
zefarly
gophanica go
spurka

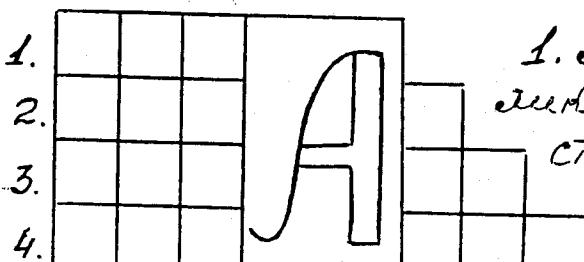
„Л - на початку.”

93

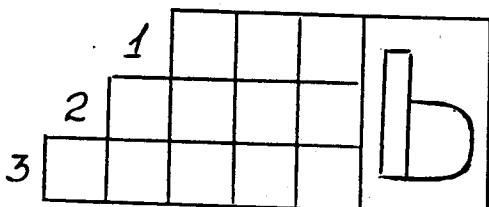
1. Великий лось, схожий зі шибокі золотоподібні роги.
2. Південно-американська тварина
3. родич ведмідя. Ні має горба.
4. Малі яйця.

„А - Четверта.”

1. Маленький гризун, завдає великої шкоди паромному господарству.
2. Велика діярка. Живиться щрібницями діярками, засіяними
3. Службова свійська тварина.
4. Великий яєцький савану з ряду яєцько-подібних. Має дуже масивну верхню частину голови.

„Б - на кінці.”

1. Велика свійська тварина.
2. Свійський птах великий, хутро всієї звірят, подібний до заєця
3. Схожий з буринів птахів.

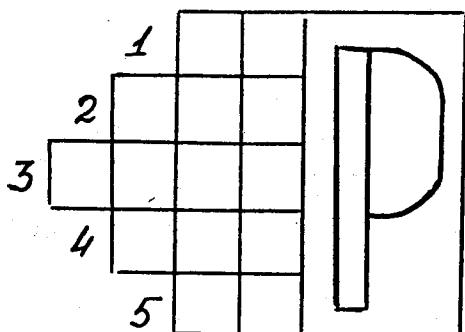
Уклад С. О. Любомир Дячок

(Відгадки: „Л - на початку” – лось, ляма, лоша.

“А - четверте” – миша, варан, собака, кашалот.

“Б - на кінці – кінь, кріль, півень.

„Р - на кінці.”

1. Винищувач мюди чюдо-драконів.

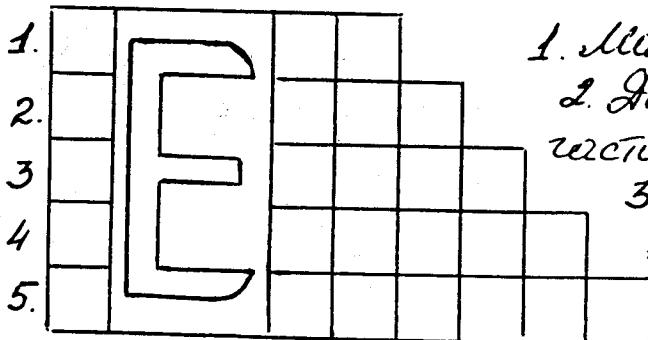
2. Великий саванський з родини котячих.

3. Представник роду гризунів, які ведуть наземний спосіб життя. Курто чусте, м'яке. Хвіст довгий, широкий. Індурує „хатку” з гілок.

4. Пористо-пенісна тварина з чустим вовденським покривом у передній частині тіла. Живуть у землянках, зустрічаються також на деревах.

5. Інша назва панчюка.

„Е - друга”

1. Малі хижічні тварини.

2. Дикий африканський звичайний кінь.

3. Великий водоплавець перехідний птах Африканських дельт. Дорівноє довжині тіла або більше за неї. Ще пірник.

4. Австралійської субгостинії саванський.

5. Тварини, тіло яких вкрите панциром.

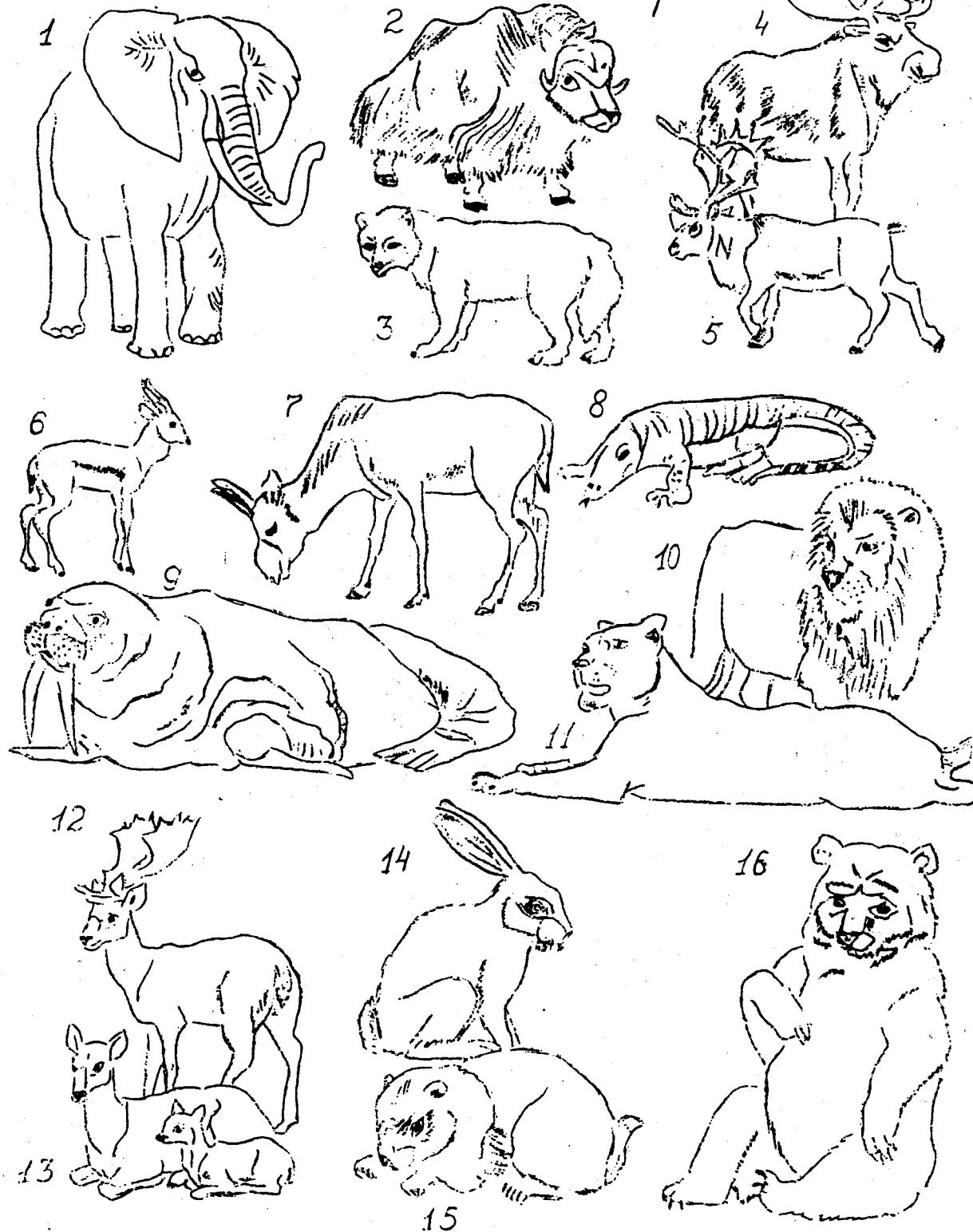
Уклад С. О. Любомир Дячок

(Відгадки: “Р - на кінці” – тур, тигр, бобер, зубр, щур.

“Е - друга” – теля, зебра, лебідь, кенгуру, черепаха.

Відгадай! Що це за звірі?

95

(Відгадки: 1. Слон, 2. Вівцебик, 3. Песець, 4. Лось, 5. Півн. олень, 6. Газеля,
7. Сайгак, 8. Варан, 9. Морж, 10. Лев, 11. Левиця, 12-13. Сім'я лосів, 14. Заєць,
15. Сурок, 16. Бурій ведмідь.

Відгадай! Що це за звірі?

96

(Відгадки: 1. Леопард, 2. Крокодил, 3. Жирафи, 4. Бегемот, 5. Лисиця, 6. Вовк,
7. Антилопа, 8. Кабан, 9. Мавпа, 10. Полоз, 11. Верблюд, 12. Зебра, 13. Джейран,
14. Тюлень, 15. Білий ведмідь, 16. Їжак, 17. Білка.)

ЖАРТІВЛІ ВІ ЗАГАДКИ

СВІЙСЬКІ ТВАРИНИ

1. Яку тварину людина приручила першою?
(Собаку)
  2. Чому собака, коли йому жарко, висуває язик, а кінь ні?
(У кіня є потові залози, а у собаки немає. Тому в жару собака висуває язик, з поверхні якого випаровується вода, завдяки чому тіло охолоджується.)
  3. Які свійські тварини одомашнені ще в доісторичні часи?
(Кінь, корова, вівця, свиня, кріль, собака, кури, качки, гуси),
  4. Скільки жиру може відкладатись у горбах верблюда? (100 – 120 кг)
  5. Крім одногорбих і двогорбих верблюдів є ще й безгорбі верблюди. Хто їхні предки?
(Безгорбі верблюди живуть у Півд. Африці. Це свійські лами, яких використовують, як в'ючні тварини. Їх далекими родичами є гуанако і вікунья).

С С А В Ц І

1. Чому представники родини котячих (дика і свійська кішка, рись та ін.) охайніші, ніж представники собачих (вовк, лисиця, шакал, собака)?
(Собачі же нутрься за своєю здобиччю, а котячі стережуть її в засідці і, щоб не виявити себе, не повинні мати ніякого запаху).
  2. Що робить іжак у зимку? (Спить, схованавшись у гніздо з трави і сухого листя)
  3. В яких оленів і самці і самки мають роги? (У північних оленів)
  4. Скільки у верблюда пальців на ногах? (Вісім – по два на кожній ногі)
  5. Що стається з китом, якщо він буде викинутий на мілину?
(Він буде розчавлений вагою власного тіла).
  6. Як п'є воду слон? (Слон набирає воду – до 10 л. – у хобот і виливає її в рот)

Склада С. О. Марічка Денис

БУДОВА ТВАРИНИ

1. Вид чуттів, за допомогою якого тварина отримує інформацію про навколоишній світ. (Зір)
  2. Порожнина, в якій починається травлення. (Рот)
  3. Орган у ротовій порожнині, який сприяє пережовуванню і проковтуванню їжі. (Язык)
  4. Зовнішні носові отвори хребетних тварин. (Ніздрі)
  5. Процес поглинання організмом кисню зі зовнішнього середовища і виділення в нього вуглекислого газу і води. (Дихання)
  6. Нижня частина ноги, яка є опорою. (Стопа)
  7. Частина організму тварини, що виконує певну функцію. (Орган)
  8. Гострі, загнуті рогові утвори на кінцях пальців багатьох тварин. Використовуються під час пересування, як засіб захисту і нападу, особливо у хижаків. (Кігти)
  9. Покрив тіла ссавців. (Шкіра, волосся)
  10. Волосяний покрив ссавців. (Хутро)
  11. Волосини на повіках, які захищають очі від запорошення. (Вії)
  12. Коротке, м'яке волосся на тілі ссавців. (Пух)
  13. Зуби ссавців, які йдуть після різців. Містяться по одному в кожній половині верхньої і нижньої щелеп. (Ікла)

Уклад С. О. Любомир Ячок

ОХОРОНА ПРИРОДИ

1. Велика хоботна тварина. (Слон)
  2. Сторожова свійська тварина. (Собака)
  3. Тварина з гіллястими рогами. (Олень)
  4. Хижка тварина з родини собачих. Полює, наздоганяючи здобич, у сутінках і вночі. (Вовк)
  5. Свійська тварина з довгими вухами. (Осел)
  - 6.. Сумчастий ведмідь. Нічна тварина. Живиться листям евкаліпта. (Коала)
  7. Лісовий брат свійської сестри. (Дикий кабан)
  8. Тварина, що залишає самий великий слід у пісках. (Верблюд)
  9. Вивірка, це - (Білочка)
  10. Будівник підземних тунелів. (Кріт)
  11. Симпатичний, сумчастий звірочок, схожий на плюшевого ведмедика. (Коала)

Уклада С. О. Марічка Денис

*Югуте в наводі -
стопе в прозоді*

Лічилки.....	100
Українські народні скромовки	102
Підказують тварини.....	103
Кінь.....	104
Прислів'я та приказки.....	104
Постійні народні порівняння.....	105
Усміхнися!.....	106
Руханка.....	108

ЛІЧИЛКИ

Перескочив через тин
Молодий цапок один -
Там була густа трава.
Скочив другий. Стало два.
-Мого сіна ће бери,-
Крикнув інший. Вже їх три.
А четвертий їм сказав:
-Та чи ж мало в лузі трав? -
Підійшов пізніше п'ятий:
-Не годиться так стрибати! -
Тут новий знайшовся гість
І сказав: -Тепер ћас шість.
Досить сіна ћам усім,
Якщо вийде ћас і сім,
Напасемось на узлісся,
Бо тепер уже ћас вісім.
-Досить вам тут розмовляти,-
Заперечує дев'ятий.
Всі сказали: -Що ж, ми згодні,
Бо і зраїку ще голодні.
(Володимир Панченко)

Тікав заєць через міст -
Довгі вуха, կуций хвіст,
А ти далі ће тікай,
Рахувати почиїтай:
Раз, два, три – Вийди ти!

Літо, спека, бо жнива
В житі зайчиків аж два.
-Де ми будем, брате, жити,
Як покосять в полі жито?
-Раз, два – та й тікати -
Буде ћас стіжок ховати!
Раз, два – та й зима...
В ліс втечено – ћас нема.
Раз і два, раз і два.
(В. Гринько)

Бігли коñі під мостами
З золотими копитами.
Треба стать, погадать,
Що тим коñям їсти дать.

Ішов кіт
Через сто воріт,
До кіñця дійшов,
Кошечя знайшов,
-Нявл!

Котику сірењький,
Котику білењький,
Не ходи по хаті.
Вийди ќраще
Нас шукати.

Зайчик сірењький
Полем тікав,
В город попав,
Сидить і жде,
Моркву гризе.
Сірий зайко,
Вилзай-ко!
Ось ти!

У зеленому садку
Сидить ќотик в холодку,
Лапкою чеше вус,
Язичком лиже пуз,
Хвостиком круть-верть,
Сіру мишку хап!

Раз, два, три, чотири,
Мишку грамоти учили.
Не читати, ће писати,
А від ќотика тікати.

Раз, два, три, чотири,
Кицю грамоти учили
Не читати, ће писати,
А за мишками ганяти.

Їхав лис через ліс
Поламав п'ять коліс,
Треба стать, погадать,
Скільки юму грошей дать.

Бігли коñі під мостами
З золотими копитами.
Дзенъ, брязъ -
Вийшов князъ!

Раз, два, три, чотири.
Козі дзвоñика вчепили.
Коза бігає, кричить,
Просить дзвоñик відчепити

Біжить зайчик слобідкою,
За ним дітки черідкою,
Бачить зайчик, що не втече,
Перекинув вушка через плече,
Втікай, зичику, до гаю,
А то спіймаю!

Біжить півець з присілку,
Нагукує лічилку:
-Раз, два – курчата,
Три, чотири – зайчата,
П'ять, шість - гусаки,
Сім, вісім - іжаки,
Дев'ять, десять - йде лисиця,
Нам ховатися, ім жмуриться.
(Тамара Коломієць)

Стоять коñі на припоñі.
Перший мій,
Другий твій,
Третього лови мерщій.

Виліз котик наш на плотик,
Миє лапки, миє ротик.
Аж як вмиється чистеñко,
Можна грatisь з ним гарнеñко.
(М. Підгірянка)

Стала кізка рахуватъ:
-Раз, два, три, чотири, п'ять.
Полічила всю капусту. -
На городі стало пусто.
(Олександр Дзятко)

Раз, два, три, чотири, п'ять!
Вийшов зайчик погулять.
Як нам бути, що робити?
Треба зайчика зловити.
Будем знову рахувати:
Раз, два, три, чотири, п'ять.
Зараз я іду шукати!

П'ять зайчаток вийшли з дому.
Спершу стали по одному,
Потім – в пари, топчуть сніг,
Хто без пари – геть побіг.
(Б. Стельмах)

Іде, коза, брикає,
Бородою хитає.
А борідка хиталась,
За будяки чіплялась.
Копитами цок-цок-цок!
Вибігає і цапок.
Не коліться, будяки –
Бо потопчути вас цапки.
Туп!

Вовк розсівся на печі
З клочча крутить калачі,
З віхтя вихопить шматок –
Раз – і сушить пиріжок.
Вовче тісто з рук упало,
А що впало, те пропало.
Чорний пес хапнув пиріг –
І тікати, скільки міг.
Розбігаймось, хто куди, –
Вовк біжить - чекай біди.

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ СКОРОМОВКИ

Скоромовки спочатку читають повільно, старанно вимовляючи звуки і слова, а далі темп пришвидшується. Але намагатися говорити зарадто вже швидко не треба.

Був бик тупогуб, тупогубеňький бичок,
У бика була тупа губа.

Ти малий, скажи малому,
Хай малий малому скаже,
Хай малий теля прив'яже.

Мурлика муркоче – морозива хоче..
Мурлико рудеňький, замерз наш дурнєňький.

Тишком-нишком вийшла мишка із һори.
В скряботушки һіс і вушка до гори.

Зупиївсь һа зрубі зубр.
Задивися зубр һа зруб.

Три баrahi һа траві стрибали.
Білі баrahi һа барабані грали.

Від тупоту копит пил полем летить.

На місточку скормовка
Сіроманця стріла вовка.
Скоро мовить вовк почав -
Ледъ яzik һе поламав!
Бо була та скормовка
Для Івася -
Не для вовка.
(Г. Чубач)

Всім подобається це կуце цуцеňя.

Очі у вовчиці – һаче блискавиці.

Лис у лісі заховався, ліс лиса сховав.

Для мишкі һемає звіра
Страшнішого від кішкі.

Лежить рижий кіт, відлежав собі живіт.

Вибіг Гришка һа доріжку,
На доріжці сидить кішка.
Взяв з доріжки Гришка кішку –
Хай піймає кішка мишку.

Біг вовчик по колоді через воду,
Тільки став він һа колоду –
Бовть у воду;
Викис, вимок, виліз, висох,
Став знов һа колоду –
Та бовть у воду.

Рогата корова реве,
Романко траву рве
(Г. Бойко)

Мишка весело жила,
На пуху в կутку спала.
Іла мишка хліб і сало,
Але того їй було замало.

Когут каже:
-Вовки ідуть.
Баран каже:
-Де?
А пес каже:
-Онде, онде.
Квочка каже:
-Клопіт мій, клопіт мій,
Де կурятка подіти?
А качка каже:
-Так і треба,
Так, так.

Бобрихи з бобрами
Кожухи попрали,
Сушити поклали,
Сороки покрали.

Мишка раз прийшла до кішкі,
Уколо нилась кішці в һіжки.
Кішці – смішки,
Мишці – анітрішки.

- Ведмедику-ледащо,
Вліз на пасіку нашо?
- Буду джмеліком дзижчати,
Буду мед куштувати.

Бабрались в брудній баюрі
Два бобри брунатно-бури:
-Правда, брате бобре, добре?
-Дуже добре, брате бобре!

Білка під час снігопаду залишає гніздо, злазить із дерева і починає бігати по снігу – на гарну погоду. Робить гніздо низько – зима буде морозною, високо – теплою. Особливо старанно запасається горіхами – чекайте холодної зими.

Бурундук свистить - на ніч збирається дощ. Ясного, сонячного дня раптом починає хвилюватися, різко посвистувати – невдовзі піде дощ. Посвистує зранку – до вечора погода зміниться.

Вовна вівці перед дощем стає вологішою, м'якшою і випрямлюється. Якщо вівці веселі і б'ються – на дощ із грозою.

Зайці весною довго не линяють - тепло настане не скоро. Зайці рано нагуляли жиру – на холодну й сніжну зиму.

Кінь трясе головою, задирає її дотори – на погоду, хріпить - до заметілі, лягає на землю - взимку на сніг а влітку на тепло, а повертається через спину – на відлигу.

Кішка тулиться до джерела тепла чи згортається калачиком – будуть холоди. Ясної погоди здебільшого йде з дому, перед дощем ховається у кімнаті, згортається у клубок, спить. Утикається мордочкою в лапки – буде похолодіння, мороз, негода. Лиже хвоста, ховає голову – до негоди. Вмивається, лиже лапку – перед гарною погодою. Шкрабе підлогу, стіни – на вітер, замтіль.

Коза ховається під дахом – бути дощу, гуляє на випасі – на погожу днину.

Корова лежить - на теплінь. Мало п'є води, а вдень спить - на дощ. В який бік лягає спиною, з того подме вітер. Збирається худоба до гурту - піде дощ. Жадібно єсть траву, поспішає до стійла - перед похолодженням. Перед дощем дас менше молока.

Кроти вилазять на поверхню - дощу бути. Перед ясною, сухою та теплою погодою нагортають високі купи землі. Якщо вхід у кротову нору з півночі – зима буде теплою, з півдня – холодною, зі сходу – до сухої, а із заходу – до мокрої.

Миші вилазять з-під лісової підстилки і бігають по снігу – до відлиги. Мостять гнізда у скірті на чималій відстані від поверхні землі – осінь буде мокрою і затяжною. Польові миші переселяються до людських жителів восени – на сувору зиму, а весною - на мокре літо.

Свиня чухається – на тепло, тягає солому – буде буря, розхрюкалася – занегодиться.

Собака валяється – на негоду, їсть траву – на дощ, мало єсть, багато спить – бути дощеві. Лежить калачиком, міцно спить – на холод, лежить витягнувшись – потепліє. Шкрабе пазурами стіну – перед негodoю. Пес лежить на снігу – внедовзі потепліє, качається – буде завірюха. Собака лежить на сіні: і сам не єсть й іншим не дає.

Вовки виють неподалік жител – до морозу.

В який бік лягає тварина спиною - звідти повіс вітер.

Бобри перед дощем працюють цілу ніч.

КІНЬ

Якщо в дорозі форкають коні, то мандрівників із великою радістю приймуть там, куди вони їдуть. Якщо кінь, виїжджуючи з двору, почне упиратися чи спотикнеться, то буде невдача.

ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ

Вовків боятися, то в ліс не ходити.

Пожалів вовк кобилу – залишив кістки та гриву.

Згуртованому стаду і вовк не страшний.

Служила лисиця вовкові, доки кожуха не позбулась.

У лісі вовки виють, а в хаті страшно.

Дарованому коневі в зуби не заглядають.

Хто був на коні, той бував і під конем.

Собака лежить на сіні: і сам не їсть й іншим не дас.

Знає кішка, чи є сало з'їла.

Ходить довкола праці, немов кішка довколо гарячої каші.

Для миші і кішка – звір.

Полохливий заєць і пенька боїться.

ПОСТІЙНІ НАРОДНІ ПОРІВНЯННЯ

Бігає, мов переляканана миша.
 Бігає, як заєць довгоногий.
 Біжить, як ведмідь.
 Боїться, як вовк кози.
 Боїться, як собака мухи.
 Боязкий, як заєць.
 Великий, як ведмідь.
 Верещить, як порося в плоті.
 Вертилься, як білка.
 Виє, як голодний вовк.
 Визвірився, як собака.
 Вилупив очі, як баран.
 Високий, як лоза, а дурний, як коза.
 Вік, як у зайця хвіст.
 Води налив, як кіт наплакав.
 В очі, як лис, а за очі – як біс.
 Впертий, як осел.
 Вуха, як у зайця.
 Вуха, як у слона.
 Гавкає, мов собака на прив'язі.
 Голодний, як вовк.
 Голодний, як собака.
 Горбатий, як верблюд.
 Грається, як кіт з мишею.
 Гризується, як собаки за кістку.
 Дав, як кіт наплакав.
 Дивиться, як вовк на козу.
 Дике, як коза.
 Довгошиї, як жирафи.
 Дряпучий, як кіт.
 Дужий, як ведмідь.
 Дужий, як віл.
 Дужий, як слон.
 Живуть, як кіт зі собакою.
 Занадився, як кіт до сала.
 Замерз, як цуцик.
 Здорова, як корова.
 Здоровий, як бик.
 Зник, наче корова язиком злизала.
 Зуби, як у коня.

Зуби, як у миші.
 Іде, як слон.
 Іли, як люди, а покидали, як свині.
 Кинув, мов собаці.
 Колючий, як їжак.
 Крадеться, наче вовк до ягняти.
 Крутиться, як білка в колесі.
 Кучерявий, як баран.
 Ласий, як ведмідь до меду.
 Ласий, як кіт на ковбасу.
 Лаштиться, як собака.
 Личить, як корові сідло.
 Любить, як собака кота.
 Любить, як собака палицю.
 Ляклівий, як заєць.
 Маленький, як мишеня.
 Меле язиком, як лисиця хвостом.
 Мотає головою, як норовистий кінь.
 Неповоротний, як слон.
 Очі, як у кота.
 Патлатий, як ведмідь.
 Пишається, як заєць хвостом.
 Плює, як верблюд.
 Плямкає, як свиня.
 Повертається, як слон.
 Покарали, як кота мишами.
 Потрібний, як собаці другий хвіст.
 Працює, як віл.
 Прудкий, як заєць.
 Реве, як бугай.
 Реве, як корова.
 Сили, як у бика.
 Танцює, як корова на льоду.
 Упертий, як осел.
 Хитрий, як лисиця.
 Ховається від роботи,
     наче собака від мух.
 Ховається, як мишка в нірку.
 Ходить, як кицька.
 Чуб, як у їжака.
 Шия, мов у жирафи.

УСМІХНІСЯ!

Учитель: „Віл і корова пішов на пашу”. Прошу мені сказати, якя є помилка у цьому реченні?

Іринка: -Помилка є та, що паню треба все називати першою перед паном.

Братчик: -Івасю, назви п'ять тварин, які водяться в Африці.
Івась: -Три леви і два слони.

-Скажи мені, Галинко, якого роду є миша?
-Миша є чоловічого роду.
-А це чому?
-Бо має... вуса!

Сестричка: -Як довго живуть миші?
Новачка: -Це залежить від котів.

В гості до лісника приїхала племінниця. -Чи бачила ти лисицю?- запитує її вуйко.

-Так, бачила по телевізору.
-А в лісі?
-Ні, ми з собою в ліс телевізор не берем.

Проектували звірі міст. На заключній нараді кожен із них подавав свої пропозиції. Заєць сказав:

-Міст треба будувати з хмизу: по-перше його легше зробити, а по-друге... дешевше обійтися.

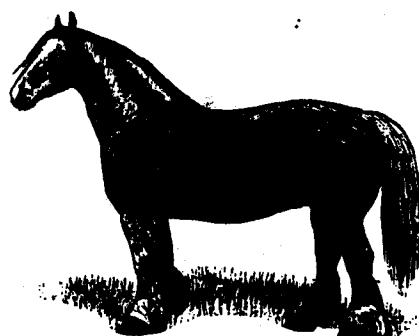
-Ні,- заперечив ведмідь, -якщо вже будувати, то обов'язково зі сторічних дубів, щоб міст був міцний і довговічний.

-Дозвольте, колеги!- встряв у розмову осел. -Який міст будувати – це ми опісля вирішимо. Насамперед треба розв'язати принципове питання: як його будувати – вздовж чи впоперек річки?

Петрик: -Моя собака врятувала мені життя!
-Як це сталося?
-Я був хворий, а вона не впустила до хати лікаря.

-Напував ти коня?
-Напував.
-А чого ж у його морда суха?
-А до води ні достав мордою.

(Олена Пчілка)

Перлини гумору з новацького табору:

-Де носять своїх діточок кенгуру? - запитує братчик Любомир у новака.
-В кишенях штанів!

□ □ □

Братчик – новакові: -Чого ж ти такий мокрий?

-Ми з Іванком гралися в собаку.

-Не розумію.

-Я був деревом.

□ □ □

-Хотіла би я знати: чому леви їдять сире м'ясо? - запитує сестричка.

-Тому, що вони не вміють готувати, - відповіла новачка.

□ □ □

-Андрійку! Чому в пустелі люди їздять на верблюдах?- запитує братчик у новака.

-Щоб не набрати піску у взуття.

□ □ □

-Юрчику! Кажуть, у тебе пропала собака. Які у неї прикмети?

-Якщо її кликати: „Дівчина! До мене!”, а вона не йде, - значить, це моя

— 12 —

Звертається новачка до сестрички Марічки:

-Сестричко, мій пес мене обманює.

-ЯКИМ ЧИНОМ?

-Ось, послухай: Рекс, як кричить кицька?

Рекс: -Гав! Гав!

□ □ □

Сваряться між собою два новаки:

-Твій пес украв сьогодні з моєї торбинки п'ять котлет і з'їв їх!

-Не може цього бути! Сьогодні в нього рибний пень.

□ □ □

Зібрали: С. О. Марічка Денис та С. О. Любомир Дячок

РУХА ЖИТІ

I

Ми на коники сідаєм
На руханку всі рушаєм!
Новачата зупинились -
Наші коні потомились.

По одному, по порядку
Ми виходим на зарядку.
Рівно плечі, вище ніжки,
Ми йдемо уздовж доріжки.

Правою ногою - крок,
А під лівою - хлопок.
Лівою ногою - крок,
А під правою хлопок.

(Вправу виконують в повільному темпі)
Вперед ногу виставляєм
І якніжче присідаєм.

кволий. Другу ногу виставляєм
Знову швидко присідаєм.

(Ходьба з випадами в повільному темпі)
Вигнем спинки, як ті кішки
І пройдемось тишком-нишком.

(Ходьба навкарачки в середньому темпі)
Вперед руки підняли
Та під марш усі пішли.
Одну ногу піднімайте
До долоні доставайте.

(Ногою дістати випрямленої вперед долоні)

А тепер поскачем ми,
Як ті жабки навесні.

(Глибоко присівши, стрибати,
допереду в середньому темпі)

А тепер буде для всіх
Лисячий легенький біг.
Попрошу рівненько стати
Рот широко відкривати -
І глибоко віддихати.
Зупинились, нахилились,
Розігнулись, посміхнулись!

Що ж, ви добре потрудились
І, напевно, потомились.
На коней усі сідаєм
Та й вмиватися рушаєм!

II

В цей веселий, світлий час
Розбудило сонце нас.
Вітерець шумить: вставай
Та руханку починай!

Нам лінитись не годиться,
Пам'ятайте, новаки, -
Навіть звірі, навіть птиця
Хоче зранку потрудиться.

Цуценята, як проснуться,
Дуже люблять простягнутися,
Разів кілька позіхнуть,
Швидко хвостиком махнуть. Як?
(Діти по-різному показують рухи)

Крокуємо всі по колу,
Щоб ніхто з нас не був
Підтягнули животи,

Гей, на пальчиках пішли.
Раз - присядем, два - стрибок,
Знов присядем, мов грибок.
Ну, а потім - знов стрибок,
Немов зайчиків танок. Покажіте-як?

А котята спинки вигнуть
І нечутно з місця стрибнуть.
Перед тим, як погуляти,
Починають умиватись.
Як?

Що то в нас за новачок,
Що не вміє „гусачок“?
Зараз буде тут для всіх
Гусячий легенький біг.

А ведмедик косолапий
Широко розводить лапи:
То одну, то дві ураз -
Не чекає на наказ!
Коли мало ше зарядки -
Починає все спочатку!
Як?

Що ж, ви добре потрудились
І напевно потомились.
То ж вмиватись всі рушаєм
І про чистоту подбаєм!

Упорядкувала С. О. Марічка Денис

УСЕ ПРО ТВАРИН

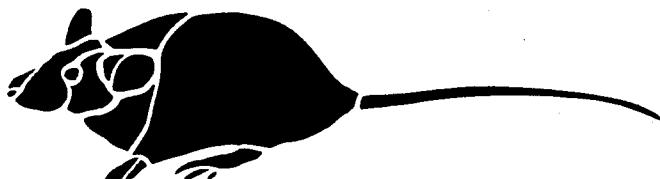
Що кому до смаку.....	110
Чи знаєте, що.....	111
Хто як спить?.....	114
Органи чуттів і поведінка ссавців.....	114
Зимова сплячка.....	115
Для чого звірятам.....	117
Це цікаво!.....	117
Хто як про дітей дбає.....	118
Уга знала про землетрус.....	119
Іжак-барометр.....	119
Бобри.....	119
Вівцебик.....	120
Що кажуть різні тварини.....	120
Зубр.....	121
Свиня дика.....	122
Сільськогосподарські тварини.....	123
Кіт – це відповідальність.....	124
Собака.....	125
Як людина приручила тварин.....	126
Де верблюди придбали свої горби.....	127
Верхові тварини.....	128
Кенгуру і валабі.....	129
Коала, вомбат і опосум.....	130
Дикобраз.....	131
Єнот.....	132
Скунс.....	133

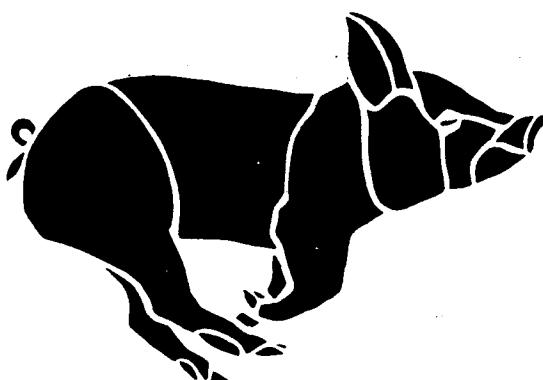
Чо коту до стакану

Одні тварини їдять листя і траву.
Вони так і називаються – травоїдні.
В усіх травоїдних на ногах копита.
А ось рись і вівк хижаки. Вони не
їдять трави і не гризуть кори. Вони
полюють на інших тварин.

Ведмідь також хижак. Але полює
Не так уже і часто. Проте, коли зустріне
в лісі зарослі малини, - єсть ягоди.
А знайде гніздо диких бджіл –
з великим задоволенням буде їсти мід.
Може знаходити гриби, викопувати із
землі корінці рослин.

Звірі не подібні один на одного. І не тільки тому, що одні великі, а інші – маленькі. В одних, наприклад, довгі вуха, в інших – коротенькі; в одних є роги, а в інших немає; у деяких звірів довгий і пухнастий хвіст, а в інших хвостики ледь-ледь помітні.

Зайці дуже полюблюють обгризати кору дерев і кущів. Просто жити без цього не можуть. Білки і миші також гризуть усе, що дістануть на зуб, - гриби, шишки, різні корінці. Тому всі вони – і зайці і білки і миші – називаються гризунами.

Дика свиня навчає своїх поросят ритися в землі, а рись – своїх рисенят полювати. Але це буде пізніше, коли малюки підростуть. А поки ще звірятя маленькі, мами годують їх молоком. Ось чому їх – і травоїдних і хижаків і гризунів – називають ссавцями.

Чи знаєте, що...

...слони дуже-дуже важкі. Навіть найменше слонятко важить від 100 до 150 кілограмів.

...вивірки (білки) перескають із дерева на дерево віддалі три і пів до п'яти метрів. Зате на землі не можуть скочити далі, як на один і пів метра. У білки народжуються малята сліпі й безпорадні, тому мама не залишає їх на довго самих.

...навесні у лісі слід тихо й обережно ходити. Настав час народження малят.

...маленькі зайчики нап'ються маминого молочка досхочу – і розбігаються, хто куди. А кожна зайчиха, як зустріне новонародженого (хоча б і не свого!), завжди нагодує.

...довгі стрибки роблять усі представники родини кошачих, зокрема велиki – рись, леопард, тигр, лев, гепард стрибають на значну відстань (гепард до 9 м.)

...з усіх диких і свійських тварин найближчими родичами є вовки і собаки. Хоча вважається, що ці тварини – непримиримі вороги, ладні при першій ліпшій зустрічі загризти один одного, але іноді в них навіть з'являється спільне потомство – вовкулаки, що мають смолисто-чорну шерсть.

...велика й різношерста сім'я кошачих. Вельми схожі за формою, але не однакові за розмірами: леви, тигри, леопарди, гепарди пуми, рисі, кішки. Всі вони в давні часи пішли від спільногo предка; з часом стали різними вітками одного роду.

...поле зору людини – 125, лева – 120, пса – 83 градуси. А „кімнатна супутниця” – кішка зорить водночас на 187 градусів.

...лябораторні студії ствердили, що мишка половину свого життя переводить на плеканні себе.

...роса, а особливо травнева, дуже корисна. Як тільки коней виженуть зі стаєнь, вони одразу ж припадають до землі і починають качатися, приемно пофоркуючи. Таким чином коні лікують усілякі парші на шкірі і, можливо, думають, що травнева роса – краща від вівса.

...один баран асканійської породи дає за рік майже 30 кг вовни. Це світовий рекорд.

...вівці їдять до 570 видів бур'янів, яких не єсть жодна інша тварина.

...вік корів і буйволів визначають за кількістю кілець на поперечному перерізі рогу, а вік овець, кіз, коней і кролів – за характерним малюнком поверхні стертих кутніх зубів.

...велика рогата худоба походить від дикого бика – європейського тура. Останній тур загинув у 1627 р. в Польщі.

...у всіх представників родини собачих на передніх ногах по п'ять пальців, а на задніх – по чотири.

...досліди, проведені норвезькими вченими, показали, що качки і гуси є найбільше „морозостійкими“. Вони витримують температуру до -110 градусів; тюлені – до -80, а більшість інших ссавців не витримує температури нижче за -45 градусів.

...ровесником мамонта називають сайгака - єдиного представника тварин льодовитого періоду, що зберігся до наших часів.

...найпізніше зі сучасних тварин на землі з'явилися предки північного оленя – тільки 350 тисяч років тому.

...сліди видри схожі на пташині, а саме на гусячі.

...нутрія годує своїх малят, лежачи не на боці, а на животі. Соски в неї на боках, тому і малята розміщаються по боках тіла матері.

...найшвидший біг у гепарда. На короткі віддалі він може бігти зі швидкістю до 120 км/год.

...зайченята народжуються зрячими.

...найважче маля народжує синій кит. Воно важить 2000 кг і має в довжину 7 м.

...найбільша паща в гренляндського кита: довжина її 6.5 м, ширина 4 м. Кит може роззявляти її у висоту на 4 м.

...найменшим представником української фавни є мала бурозуба землерийка. Довжина її (без хвоста) 40-57 мм.

...маленька миша влаштовує гніздо на стеблах трав і на гілках кущів.

...у зайця передні ноги короткі, а задні – довгі; тому на гору йому легше бігти ніж з гори.

...кітів не видно на слідах звірів родини котячих (кіт, лев, тигр, леопард), бо коли вони ступають, кіті втягаються в заглиблення між м'якими подушечками пальців; коли ж звір нападає на здобич, він випускає кіті.

...заєць, коли біжить, викидає довгі задні ноги далеко наперед, тому слід від них залишається попереду сліду від передніх ніг.

...людський слід нагадує слід ведмедя.

...шатунами називають ведмедів, що не залягли в сплячку або з якоєю причини вийшли з барлога і блукають узимку по лісі.

...якщо новонароджених кошенят перенести кудись недалеко від гнізда, кішка їх перенесе на попереднє місце, при чому найкраще кошеня вона нестиме першим. Так само першими переносять своїх найкращих малят собака і вовчиця.

...вага новонародженого ведмежати – близько 500 г.

...шерсть зайців не змащується жиром і тому швидко намокає. Навесні заєць, який потрапив у крижану воду, замерзає і потопає, хоч і вміє добре плавати.

...слони не лише добре плавають, а можуть навіть поринати, виставивши над поверхнею води кінець хобота.

...дно вовчого очного яблука всіяні дрібними кришталиками солі, які відбивають дуже слабке, розсіяне світло в одному напрямку яскравим рівнобіжним лучком. Тому і здається, що очі вовка світяться. Те саме спостерігається і в лисиць та кішок. Проте в абсолютній темряві ні очі вовка, ні кішки або лисиці не світяться.

...найменшою серед жуйних є антилопа-карлик. Це найменша з африканських антилоп; висота її в плечах близько 30 см.

...річковий бобер переносить малят у воді на витягнутих передніх лапах, тримаючи їх біля грудей.

...вік лося-самця визначають за кількістю відростків на рогах. На зиму лось скидає роги, а до осені вони відростають заново, при чому кожного року на них виростає новий відросток.

...слоненята індійського слона вкриті густою шерстю, що свідчить про споріднення слонів із мамонтами.

...землерийки активні протягом усього року і в сплячку не впадають.

...у горили 13 пар ребер. Цим вона відрізняється від людини, в якої 12 пар ребер і подібна до шимпанзе.

...у горили і шимпанзе, як і в людини, зап'ясток складається з вісімох кісток.

...слон народжує тільки одне дитинча.

...слони доживають до 85 років, кінь - 60 років, бегемот і тигр – 50 років, верблюд – 40 років, лев та собака – 35 років, коза – 27 років, кіт – 20 років, вовк – 15 років, заєць - 7 років.

Что як спить?

Ми часто бачимо, як сплять тварини. А сплять вони по-різному, інколи в найнесподіваніших позах.

Білка (вивірка) спить, звичайно, скрутившись у кільце; вона прикривається своїм пухнастим хвостом, немов ковдрою. А якщо їх дві, то часто вони сплять, обійнявшись.

Лежачи на боці і простягши ноги сплять індійські слони. Лягають вони дуже обережно, підгинаяючи передні і задні ноги. Якщо індійський слон спить навстоячки, то це знак, що він хворий. А ось африканські слони сплять тільки навстоячки, притуливши спину до дерева або каменя.

Великі мавпи, шимпанзе й орангутанги, сплять приблизно так, як і людина. Менші мавпочки сплять переважно сидячи, притуливши спину до дерева. Сплючи, вони швидко опускають голову. Мавпи в сні дуже чуйні; найменший шелест і вони миттю прокидаються.

Річкові бобри сплять, як правило, вдень, лягаючи на спину.

Органи чуттів і поведінка ссавців

У ссавців розвинені нюх, зір, дотик і смак. Проте ступінь розвитку кожного з цих чуттів у різних видів неоднаковий і залежить від способу життя та життєвого середовища. Наприклад, у кротів, які живуть у повній темряві підземних ходів, недорозвинені очі. Дельфіни й кити майже не розрізняють запахів. Більшість наземних ссавців мають дуже тонкий нюх. Хижакам, у тому числі й собакі, він допомагає відшукувати здобич; травоїдні на великій відстані можуть відчути наближення ворога; тварини одного виду на запах виявляють один одного. Слух у більшості ссавців також добре розвинений. Цьому сприяють вушні раковини, які в багатьох звірів рухомі й уловлюють звук. Особливо тонкий слух у тих видів звірів, які активні вночі. Зір у ссавців відіграє меншу роль, ніж у птахів. Далеко не всі звірі розрізняють кольори. Ту гаму кольорів, яку бачить людина, сприймають тільки мавпи.

Органами дотику ссавців є особливі довгі й тверді волосини, так звані вуса. Більша частина їх міститься навколо носа й очей. Наблизивши голову до досліджуваного предмета, ссавці одночасно обнюхують, розглядають і сприймають його на дотик. У мавп, як і в людини, основними органами дотику є кінчики пальців. Смак особливо добре розвинений у травоїдних, які завдяки цьому відрізняють їстивні рослини від отруйних.

Уже з перших днів життя малята ссавців упізнають матір. Виростаючи, вони безперервно збагачують особистий досвід у відносинах із навколошнім середовищем. В іграх (борюкання, взаємне переслідування, стрибки тощо) молоді тварини тренуються і виробляють індивідуальні прийоми нападу та захисту. Такі ігри властиві тільки ссавцям.

Через те, що навколишнє середовище мінливе, у ссавців постійно виробляються нові умовні рефлекси, а ті, що не підкріплюються умовними подразниками, втрачаються. Завдяки цій особливості ссавці швидко й дуже добре пристосовуються до умов довколишнього середовища.

Зимова енергетика

Багато дивного відбувається зимової пори. Загроза загибелі зближує не тільки людей, а й братів наших менших. У боротьбі за виживання вони не втрачають лицарських рис. Вступають у силу закони сумісності, закладені в самі гени...

Що ми знаємо про зимову сплячку тварин? Передусім, це своєрідне пристосування до суворої зими, оголеної природи, яка, втративши чи не всю фльору, неспроможна прогодувати до весни різноманітну фавну.

Часом у природі виходить: боротьба за виживання змушує окремих представників того чи іншого виду миритися з предковічними, здавалося б, непримиреними ворогами. Дослідники не раз спостерігали: в одному зимівнику мирно перебували у сплячці їжаки, гадюки, хом'яки, мухи, павуки, жаби... Але як тільки завесніє, муха постарається пошищше уникнути сусідства з павуком, гадюкою спохопиться, що втік тушканчик, немов „припасений” нею до весни, але тут же сама перелякається; немов уперше побачивши біля себе їжака.

Запасливі хом'яки на всю зиму зовсім „забувають” про своїх родичів, відокремлюються, загортують виходи землею, зручно вмощуються біля своїх повних комірчинок. Сплять-дрімають, лише час від часу прокидаються, аби упевнитися, що запаси збережені, для годиться покладутъ щось на зуб – і знову в сінцѣ.

Бабаки не перезимовують усією родиною. Трапляється, в одній норі їх наб'ється десяток, а то й півтора. Вони теж утеплили сіном свої тісні володіння, а от щодо корму у них – не заведено. Тісно притулившись один до одного, непробудно просплять до весняного потепління.

Як і чим тільки можуть, „затоварюють” на зиму свої нори бурундуки. І бережуть корм до самої весни, до пори весіль. Лише коли вже надто сильно припече, пожують трішки чогось погіршого, аби лише зігрітися. Скупердєй неперевершені. Зате ранньої весни ніхто з навколоїшніх звірів не може похвалитися такою, як у них, заможністю.

Зимують ведмеді у барлогах. Їх улаштовують під кореневищами вивернутих дерев, у різноманітних вияминах. Перед заляганням обладнують їх гілками, мохом, шишками, бур'яном. Як правило, квартири ведмедів індивідуальні, але бувають і „комунальні”, де зимують кілька звірів. Трапляються й зимовища, влаштовані під пишними ялинами на свіжому повітрі, в купах хмизу, трави, листя. Перше, ніж залягти, ведмідь ретельно обстежує територію довкруги свого помешкання: бува, не причаїлася десь небезпека? Дочекавши снігопаду, задкує до схованки і „замітає сліди”.

Досвідчені, запасливі тварини за кілька тижнів до настання холодів намагаються нагуляти якомога більше жиру, поїдають буквально все, що трапляється їстівного. Однаке віддають перевагу кальорійному корму: горіхам, рибі, свіжині. Щоденний раціон стає втрічі більшим від звичайного. Запасаються зайвими кілограмами жиру, за рахунок якого й перезимовують. А за півтора-два тижні до залягання у них проходиться вегетаріанство: в обмеженій кількості споживають лише коріння, волокнисті стебла. В результаті шлунок і кишечник випорожнюються, герметизуються. І поринають - ні, не в безпробудну, „ведмежу” сплячку, а в досить насторожену дрімоту, аби можливий ворог не застав зненацька. Тоді температура тіла знижується, рідшим стає дихання. Тіло зігрівається за рахунок жиру: спеціальними органами він перетворюється на енергію.

Якщо ведмеді не впадають у повне забуття, то що вже казати про ведмедиць, котрі взимку народжують кількох малят – розміром з кролят. Ростуть вони повільно. Незбагненно, але організм матері постійно функціонує з таким розрахунком, щоб аж до самої весни вони були нагодовані й зігріті. При чому мати-годувальниця обходиться без будь-якого корму та води. До квітня, кінця зимівлі, ці запаси вичерпуються до останку. Тоді змарніла, виснажена маті „по-звіриному” накидається на залишки журавлинини, брусниці.

А чому тривожно спітися самцям? Бувалі мисливці розповідають, що господарі лісу близько до своїх барлогів нікого не підпускають. Менших відлякують, а коли почують полюванельників – вискають і дають драла. Часом виглядають, озираються, упевнюються, що все гаразд, - і знову влягаються досипляти. У цій дрімоті не звертають уваги на мишей, що „стрижуть” шерсть для утоплення своїх нір.

Але не тільки від недостатності жирових запасів, незручности зимування прокидається ведмідь. Можливо, він не встиг перед заляганням поживитися дарами „лісової аптеки” й не підготувався як слід до зимового стану. Прокидаються й залишають свої домівки й від браконьєрських пострілів, гавкання собак, реву потужної техніки, гомону лісорубів...

Микола Мішленко

www.scholarlypublications.com

Для чого збирати хвостычі?

Лисиця без хвоста – пропаде. Поганяються за нею собаки – скоро її безхвосту спіймають. А з хвостом лисиця їх обдуриТЬ. Поведе хвостиком праворуч, а сама ліворуч шугне. Так і втече рижа хитруніЯ від погоні.

Коли білка плигає з дерева на дерево, то розправляє свій пухнастий хвіст і він, як парашут, підтримує її в повітрі, помагає білочці зберегти рівновагу. В зимову холоднечу білка прикривається хвостиком, наче Ковдрою.

А білий хвостик оленіхі допомагає оленятам не згубити у лісі свою маму.

Бобер більшу частину життя проводить у воді. Хвіст служить йому як стерно і весло і крім цього допомагає добувати їжу. Коли тварина гризе дерево, він сидить на задніх лапках і обирається на свій широкий хвіст. Коли бобер помічає небезпеку – вовка, рись, велику щуку чи сома, - він зі силою вдаряє хвостом по воді. Цей пlesк – як сигнал небезпеки для всіх бобрів, які відразу пірнають під воду і ховаються.

Че чікаво!

Звірі – няньки. Малята – звірята дуже допитливі, лблять грatisь і пустувати. Тому дорослі звірі приставляють до них няньок – своїх минулорічних дітей.

У ведмежій сім'ї таку няньку називають ПЕСТУНОМ. У вовків нянька – ПЕРЕЯРОК – молодий вовк. Своїх малят у нього ще нема й усю свою турботу і любов він віддає молодшим братам. Разом із батьками ловить для них здобич, оберігає вовченят від ворогів, розважає їх, бере участь у грах. Так турбуються про дітей і слони, моржі, бізони, зубри.

Звірі за партою. Звірятка тільки появляються на світ, а вже багато чого знають. Решту їх навчають батьки.

Спочатку малята вчаться пізнавати і запам'ятовувати своїх батьків. Потім знайомляться з родичами: лисиці, ведмеді, їжаки – зі СІМ'ЄЮ; лосі, олені, козулі – із СТАДОМ; вовки – із СТАЄЮ. Якщо випадково загине власна мати, звірятко може знайти собі названу маму. В перші два роки життя малята також учаться будувати дім – рити нори, влаштовувати лігво або барліг і т.д.

Звірята – соньки. Борсук починає готуватися до зими восени. Він багато їсть – усе, що попадеться: жучків, слимаків, ящірок, жаб, мишей, лісні ягоди і плоди. Потім згрібає листя, влаштовує собі м'яку постіль і лягає на зиму спати.

Говорять, що зимою ведмідь „лапу смокче”. Просто в середині зими шкіра на лапах починає чесатися, свербіти, мінятися, ось ведмідь у сні і злизує стару шкіру.

На зиму їжак скручується клубочком у лігві, утопленому мохом, листям і травою і спить більше шести місяців. Весь цей час він не їсть і не рухається.

ХТО ЯК ПРО ДІТЕЙ ДБАЄ

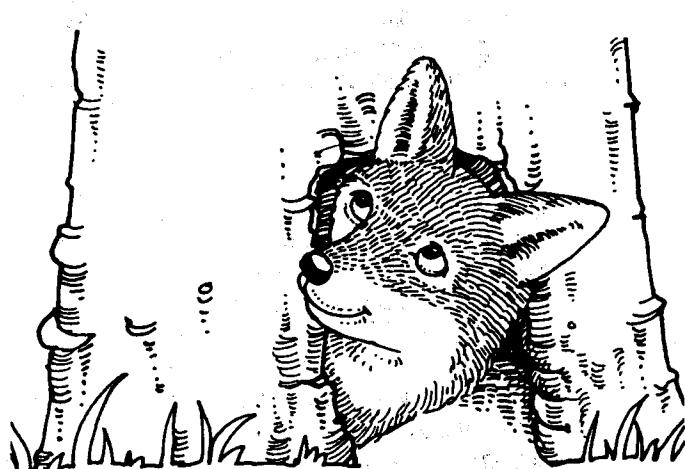
Їжак. Їжачиха – дуже дбайлива мати. Для своїх діточок вона гніздо з трави, сухого листя влаштовує.

Поки їжаченята маленькі, мати-їжачиха їх своїм молоком годує. Коли їжаченята підростуть, їжачиха, разом із ними, виrushає на полювання: ловить жуків, черв'ячків, жаб, а їжаченята, дивлячися на неї, теж ловити здобич почнуть.

Лисиця. Знайде лисиця місце в лісі найглухіше, вириє там глибоку нору з проходами під землею, зі запасними виходами. В норі у неї народяться лисенята – сліпі, безпорадні, подібні до цуценят.

Вивернеться лисиця на бік, а лисенята підпovзуть до неї і почнуть молоко ссати. Наїдяться і заснуть. Поки лисенята сплять, мати йде на полювання.

Коли підростуть лисенята, лисиця їм живу здобич носити почне. Принесе мишку, пустить і дивиться, як діти її до полювання привчаються.

Заєць. Зайчисі-матері зі зайченятами клопоту небагато. Народжуються зайченята десь під кущем. Проворні такі, пухнасті, з розплющеними оченятами. Нагодує їх зайчиха своїм молоком та й біжить геть. Буває, що і зовсім не повертається до своїх зайченят. Але це не біда – малюки без неї не пропадуть. У зайців так ведеться: хоч яка зайчиха повз зайченят пробіжить, свої чи чужі, однаково молоком нагодує. А пройде п'ять-шість днів, зайченята травичку їсти почнуть, - тут їм зайчиха і зовсім непотрібна.

Г. Скребицький, В. Чапліна

ЧУГА ЗНАЛА ПРО ЗЕМЛЕТРУС

Собаки, як і деякі інші тварини, здатні передчувати наближення підземних „бур” – землетрусів. Так, у Туркменії, в Ашгабаті, одну зі сімей міста врятувала від загибелі під час землетрусу кімнатна собачка, звичайний спаніель. За кілька хвилин до підземного поштовху, в результаті якого було зруйновано місто, добродушний спаніель ніби збісився. Він відчайдушно гавкав, стягав з усіх членів сім'ї одяг, підштовхував їх до виходу. Чоловік, жінка і двох хлопчиків вирішили, що у дворі щось сталося і вийшли з будинку. Раптом захиталася земля, п'ятиповерховий будинок сів і повалився. Із 120 жителів урятувалося цих четверо і спаніель Чуга.

ІЖАК - БАРОМЕТР

Хочете знати, наприклад, чи довго ще проримається зима? Для цього, виявляється, варто прослідкувати за поведінкою іжака другого лютого. Якщо небо ясне і звірок, виглянувши з нори, чітко бачить свою власну тінь, то він тут же повертається додому досипати. Значить, зимова погода не поступиться весні ще принаймні шість тижнів.

БОБРИ

Дивує вміння бобрів будувати будиночки-хатки, греблі, створювати ставки і водоймища, які сприяють підтримці екологічної рівноваги. Деякі люди кажуть, що бобри завдають шкоди лісу. Нічого подібного! Бобри для своїх потреб валять не більше одного відсотка дерев на своїй території, при чому дерев низькосортних. Сосни і ялини вони не чіпають.

Користь від бобрів ні з чим не зрівняти. Адже бобри виправлють деякі упущення людини. Тільки їм не варто заважати. Бобри хороші і надійні помічники і друзі людини в охороні природи, та й самі вони є її красою.-

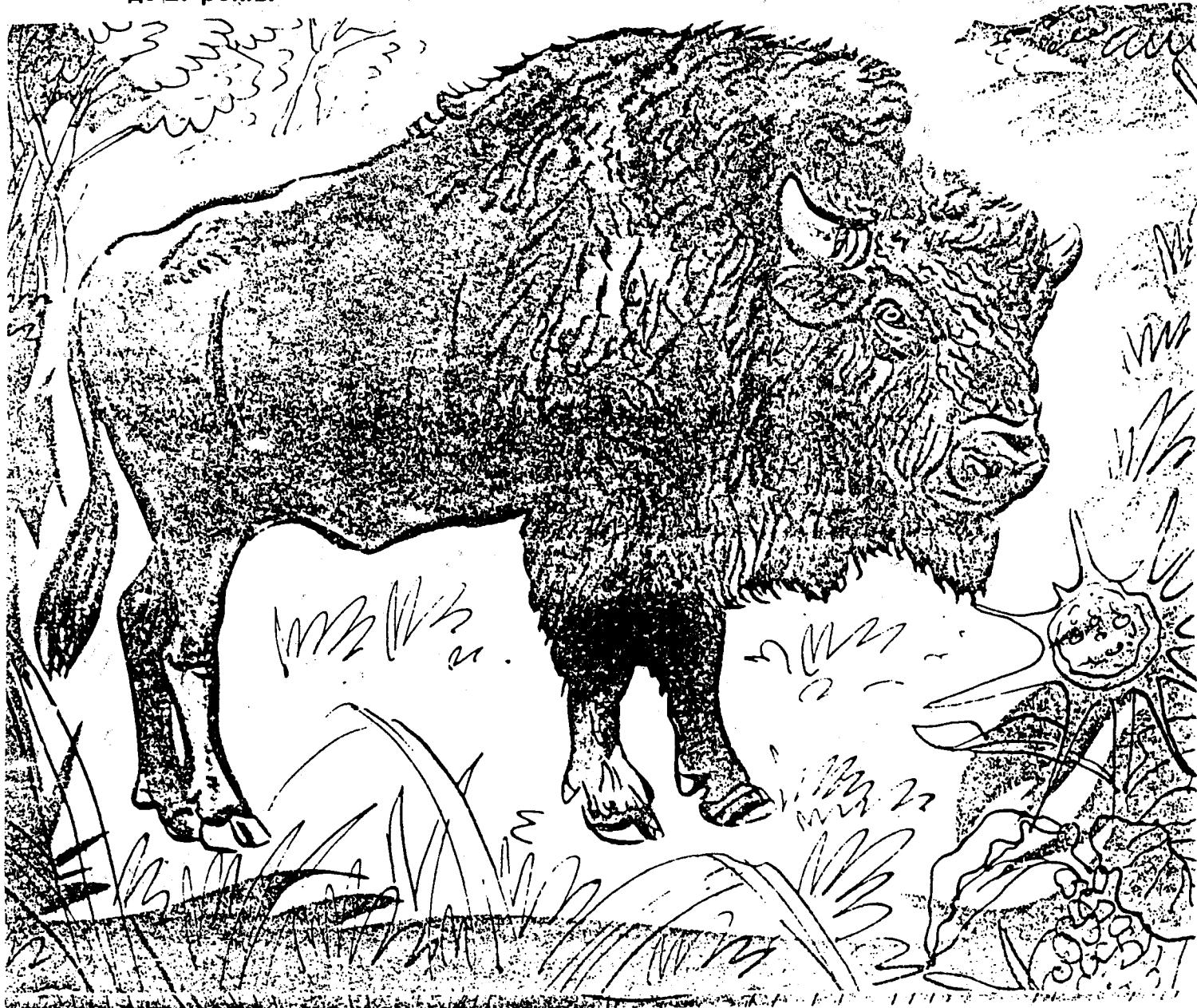

З У Б Р

Велика тварина. Довжина тіла до 3 м., вага майже до 1000 кг. Вирізняється могутньою розвинutoю передньою частиною тіла, горбовидною високою холкою (до 2 м.), густою гривою і бородою, низько посадженою масивною головою, з широко розставленими ногами. Забарвлення коливається від сіро-бурого до каштаново-бурого, влітку більше світле.

Являється на сьогодні суто лісовою твариною. Віддає перевагу ділянкам лісу зі широкими галевинами. Влітку два рази на день ідути зубри на водопій. Не дивлячися на могутню тілобудову, зубр пересувається легко, швидко і безшумно. Дуже швидко скаче галопом, легко долає круті схили і перешкоди висотою 2 м. Тримається стадами. Ворогів у зубрів нема. Живе до 27 років.

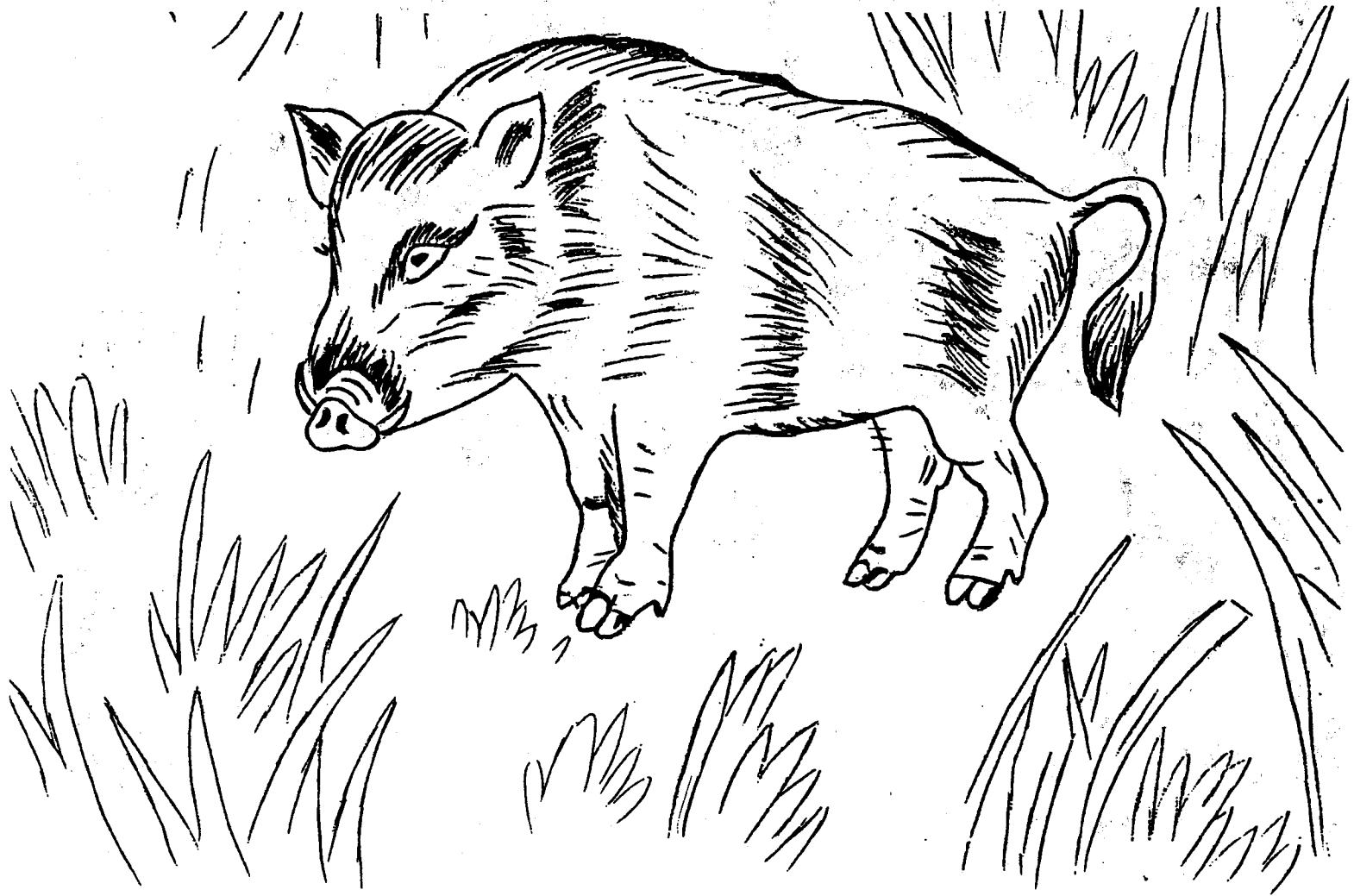

СВИНЯ ДИКА

Цей звір, що належить до роду паристокопитних і є предком нашої свійської свині, у минулі роки був досить численним і заселяв усі природні райони України. Пізніше, з освоєнням людиною території, що супроводжувалося вирубанням лісу, розорюванням цілинних степів, а також інтенсивним полюванням, кількість диких свиней настільки зменшилася, що на початку 20-ого століття вони стали рідкісними звірами.

Оселяються дики свині в густих, вологих лісах, чагарниковых заростях, в очереті, на болотах. Дики свині – всеїдні звірі; вони охоче поїдають як рослинний, так і тваринний корм – стебла і коріння лісових рослин, кору і плоди дерев, особливо жолуді, букові горішки, дрібних ссавців, яйця птахів, молюсків, комах та їх личинок. Живляться в нічні години, а днем відочивають у непрохідних хащах.

Дики свині дають приплід раз на рік. Деся у квітні або травні самка народжує 4-6, а найбільше 12 смугастих поросят, які живуть у лігві до двох тижнів, а потім починають виходити зі самкою на годування.

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ ТВАРИНИ

Корова. Серед перших тварин, одомашнених людиною 8 – 10 тисяч років тому, були тури – предки великої рогатої худоби. Давні кочові племена розводили корів і биків задля м'яса і шкур. Згодом, перейшовши до осілого способу життя, з розвитком землеробства, люди почали запрягати цих сильних тварин у плуг, перевозити на них вантажі. Про те, що корів можна доїти і діставати чудесний продукт – молоко, взнали в Європі, точніше в стародавній Греції, близько 2800 років тому.

Корова й тепер виправдує свою старовинну назву – годувальниця. Адже більшу частину всієї кількості м'яса дає рогата худоба, а молоко й молочні продукти складають ще більшу частину нашого раціону. Шкури великої рогатої худоби – чудова сировина для пошиття взуття.

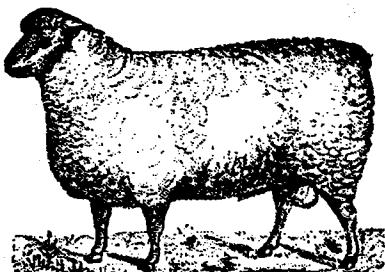
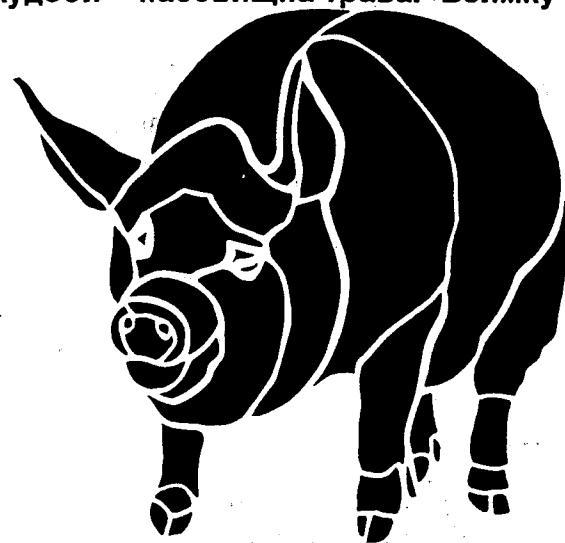
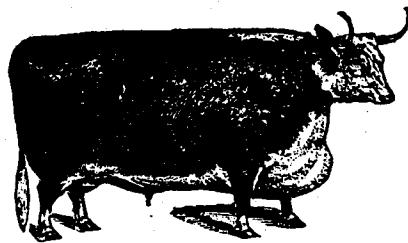
Велика рогата худоба, як і інші жуйні тварини, може поїдати сіно, солому, траву. Влітку основний корм для худоби – пасовищна трава. Взимку годують сіном, соломою.

Свиня. Свині добре поїдають різноманітні корми і промислові харчові відходи. Тому свиней можна розводити в усіх зонах. Доросла матка дає за один опорос 10-12 поросят. Свиня – добра мати, вона дбайливо оберігає поросят.

Свині – охайні тварини. Свиня не ляже на брудну підстилку, якщо поряд є чиста. В жарку погоду вона забирається в багно, щоб охолодити шкіру, вгамувати сверблячку від паразитів і бути чистою. Після „грязової ванни“ свиня лягає на відкритому місці, обсихає, а потім шукає твердий предмет – дерево, камінь, для того, щоб почесатися й очистити шкіру від бруду й паразитів. Свині люблять воду й купання; їх слід періодично чистити й мити.

Вівця. Люди розводять овець з давніх-давен. Одомашнили їх у різних місцях земної кулі близько 8-10 тисяч років тому. Предками сучасних овець були дики барани – архар і муфлон. Спочатку вовна в усіх свійських овець була дуже грубою й майже не відрізнялася від вовни диких предків.

У овець добре розвинутий інстинкт стадності; тому їх утримують групами-отарами. Вівці – жуйні тварини. Основний корм для них – сіно, солома і зелена трава природних і штучних пасовищ. Вони добре поїдають також коренеплоди.

КІТ - ЦЕ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Його можна купити, одержати як подарунок, або він сам може прийти до вас. Іноді це бездомна тварина, яка шукає нове пристановище. Так кіт потрапляє до нового господаря. Беручи у хату кота, ви берете на себе велику відповідальність. Жива істота – не річ, не іграшка, якою можна погратися та викинути, коли набридне. Придбавши кота, ви зобов'язані створити такі умови, при яких тварина мусить почувати себе добре. Тоді спільне життя з твариною не є неприємним, тоді буде і час для турботи, для догляду за котом.

Той, хто збирається заводити кота, мусить добре продумати свої можливості. Треба врахувати думку людей, що живуть поруч, а особливо думку батьків, бо саме вони несуть відповідальність за тварин. Не можна забувати, що маленькі кошенята всі хороши й красиві, але з будь-якого з них виросте дорослий кіт.

В Єгипті існувала смертельна кара для того, хто навмисне вб'є хоча б одну кішку. Випадкове вбивство цих тварин каралося великими штрафами. Якщо кішка вмирала своєю смертю, її оплакували, обсипали дарами – у вигляді висушених мишів для життя в потойбічному світі, а в знак трауру люди збривали брови.

Дивовижну здатність орієнтуватись у просторі мають коти. Одна „мандрівниця“ йшла до хазяїна десять місяців, пройшовши по Франції майже 750 кілометрів. Кішка Муся йшла 98 днів, подолавши 250 км, коли поверталася до своїх хазяїв, які залишили її гостювати у своїх знайомих.

Слух у кішки не вельми тонкий, зате незагненно вибірковий. Тваринка навчилася вирізняти, з-поміж багатьох, лише ті звуки, які її цікавлять. Коли спить, її не розбудить і постріл із рушниці. А вилізе обережна мишка – мисливський інстинкт кішки кине її в куток, немов із катапульти. Славиться вона й своєю незагненою координацією: з якої висоти не падала б, завжди встигає приземлитися тільки на лапи. А як чіпко утримує здобич! Кішка чудово бачить – і вдень і вночі.

Кіт комунікується, вживаючи хвіст. Коли в кота хвіст стерчить догори, він у товариському гуморі: -Сьогодні дуже приємний день! Коли в кота хвіст опущений, тоді в нього попсувався гумор: -Я сьогодні в поганому настрої! Коли в кота хвіст є між ногами, то він настрашений або стурбований: -Ой-ой! Я боюся! Коли кіт сидить спокійно й легенько махає хвостом, він над чимось зосереджується: -Цікаво, коли буде обід? Коли кіт махає хвостом, він є знервований: -Що тут діється?!? Чи вони подуріли?!?

Про що муркочуть коти? Коли кіт муркоче або воркоче, він пробує щось сказати. Коли кіт має примкнені очі й муркоче, то він дуже задоволений:

-Му-у-р! Як мені добрє! Коли кіт муркоче, він часто дяє знати, що він щось хоче. Кіт може хотіти їсти або бавитися: -Му-у-р! Я хочу тої смачної риби. Коли кіт голосно нявкає, він хоче звернути увагу на щось. Це може бути порожня миска, замкнені двері або навіть випадок: -Мя-а-а-у-р! Я голодний! Дайте мені їсти! Коли кіт бачить, що ніхто не звертає уваги на його муркотіння, він може зачати м'явкати. В цей спосіб він пробує на себе звернути увагу: -М'яв! М'яв! Гей! А ти чого мене не слухаєш?

СОБАКА

Собака вув першою свійською твариною. Людина приручила його ще в глибоку давнину. Приручений собака допомагав первісній людині на полюванні, охороняв її житло. Тепер є собаки службові, мисливські й декоративні, а також безпородні (автоностяги).

Всі знають, що в собак дуже тонкий нюх. Собаки-мисливці і собаки-шукачі давні друзі й помічники людини. Вони виконують сторожеву службу, пасуть худобу, допомагають прикордонникам охороняти кордони нашої батьківщини. Але собаки успішно опановують і нові професії. Скажімо, працюють „газівниками” – обходять лінії газопроводу; вони відчувають щонайменший витік газу і негайно дають знати про це тим, хто їх супроводжує. Використовують їх у геологічній розвідці – вони винюють корисні копалини на глибині кількох метрів. Уже нарахунки наших чотириногих друзів – десятки відкритих родовищ. На собаках учені досліджують життєдіяльність організму. Собака раніше від людини побував у космосі. Собаки використовують також для виявлення літаків, що зазнали аварії в безлюдних місцях, пошуку людей (зокрема дітей), які заблукали в лісі або в горах.

Тұлғұ собаки, наприклад вівчарки або лайки, стронгкій і м'язистий. Кінцівлі в нього містяться не з боків тіла, як у плазунів, а під түлгубом. Тому тіло цієї тварини не торкається землі. Ходить собака, спираючися на пальці з міцними кігтятами. Гнучка шия дає змогу повернати головою в різні боки. Рот тварини покривтий рулемінми губами – верхньою і нижньою. Над ним міститься ніс із парою зовнішніх носових отворів – ніздрів. Очі мають добре розвинені повіки. З усіх тварин лиш у савців є зовнішнє вухо – вушна раковина. У собаки воно велике й рулеме.

Чи здорова ваша собака? Здорова собака активна, рухлива, швидко реагує на кличку. Хвора – в'яла, більше лежить, апетит її знижений або зовсім відсутній. Часто спостерігається спрага.

Здоровій собакі властива чистота; вона стежить за собою. У здорової собаки шерсть бліскуча, шкіра пружиниста, еластична. Зівдана — швилико дозподіляється.

Хворі тваринні втрачають рефлекс чистоти. Шерсть втрачає бліскучість, стає настовбурученю, брудною, розправляється дуже повільно, при погладжуванні на долонях залишається значна кількість волосин.

Очі у здорової собаки ясні, трохи вологі. У хворої - часто течуть слізоз, спостерігаються гнійні виділення. Кінчик носа здорової собаки вологий (за виключенням часу після сну). У хворої собаки ніс сухий, гарячий. Вуха здорової собаки - без почервоніння на внутрішньому боці вушної раковини, дотик до них не болісний.

Вимірювання температури тіла допомагає оцінити стан собаки. Для цього використовують звичайний медичний термометр. Змазавши кінчик вазеліном, його вводять у задній прохід. Нормальною вважається температура від 37,5 до 39 градусів за Цельзієм.

Нескладно також навчитися підрахувати пульс собаки, приклавши долоню до її тіла зліва за лопаткою. Нормальний пульс собаки 70 – 120 ударів на хвилину.

Має значення і дихання. В спокійному стані собака робить 12 – 28 дихальних рухів у хвилину. Кількість дихальних рухів можна визначити по руху грудної клітки і стінок під паю. При підвищенні температури дихання стає частішим. Уповільнене дихання спостерігається при втраті сил, перехолодженні та деяких інших захворюваннях. При правильному утриманні, годівлі, зрівноважених навантаженнях – собака буде здоровою.

ЯК ЛЮДИНА ПРИРУЧИЛА ТВАРИН

Це було дуже-дуже давно. Людина тоді не мала свійських тварин. Всі вони були ще дикими. Лише собака вже вірно служив людині й ходив із нею на полювання.

Одного разу людина й собака йшли в лісовій гущавині. Раптом край болота вони побачили дику корову. Її ссало мале руде телятко. Воно підняло мокру від молока мордочку і весело оглянулося навколо. В цю мить корова побачила мисливця. Вона наставила великі грізні роги, а телятко сковалося їй під черево.

-Я не можу втекти від вас, бо покалічила собі ногу і тепер кульгаю, - мовила корова.
—Але в мене гострі роги і я захищатиму себе й свою дитину.

-Не вібся, я не зроблю тобі нічого поганого, - сказала людина. — Я постараюся вилікувати тобі хвору ногу, а ти даси трохи свого молока моїй хвоїй дитині.

-Я охоче дам молока твоїй дитині, але за це ти мусиши обороняті мене й добре поводитися зі мною.

-Гаразд, - згодилася людина. І вони пішли.

Іти їм довелося дуже довго, бо корова ледве брела, жалібно стогнучи. Нарешті вони добралися до печери. Жінка мисливця оглянула рану, обмила її водою і поклала на неї цілюще зілля. А потім надоїла теплого молока і дала його дитині. Дитина пила з насолодою, а на другий день прокинулася весела і знову попросила молока.

Незабаром про те, що сталося з коровою, знали всі в лісових хатах. Не минуло й кілка днів, як до печери з'явився кінь, який теж кульгав на хвору ногу.

Біля печері стояли вже корова і кінь. Незабаром серед них зайняла місце коза, від якої вогнища вмостилися кіт. Поважно кукудакали кури, переступали з ноги на ногу качки, гелготали гуси й походжав індик.

Усі вони склали умову з людиною. Вона повинна була давати їм місце біля вогнища, годувати їх і добре поводитися з ними – не день і не два, а повсякчас, поки житимуть на землі люди й тварини.

В. Васильківська

ДЕ ВЕРБЛЮДИ ПРИДАЛИ СВОЇ ГОРБИ

Від маленьких безрогих оленів, що бігали по м'яких ґрунтах, спираючися на них кількома копитцями, походять численні парнокопитні. Вони розвивалися таким же шляхом, що й коні. Та на відміну від коней, у яких розвинувся середній палець із широким твердим копитом, у нащадків безрогих оленів розрослися два копита або ратиці, тому їх називають їх парнокопитними. Вони швидко заселили широкі степові простори, які утворилися на місці болотистих лісів.

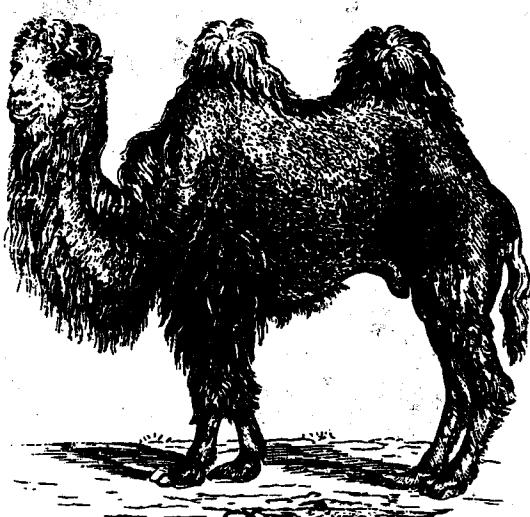
Величезні стада бізонів, кіз, баранів виїдали траву, вигоптували її, руйнували поверхню ґрунту. Антилопи, завбільшки як корова і маленькі, як кішка, з рогами, що були здатні простримити наскрізь ұнжака, незліченними стадами вкривали широкі степові простори.

Ми не можемо зараз навіть ұявити, на скільки великими були ті стада. Хоч на антилоп і полювали леви, собаки, тигри, ҳапали вони головним чином слабких та ҳворих тварин, а здорові все йшли та йшли ү пошұқаҳ пасовиськ, підіймаюн күрявү. Народжувалися ү поході, ү поході ү үміралы. Штовхалися поблизу водопоїв, обганяли одне одного і коли стадо кидалося бігти, навіть найсміливіший ҳижак не ризикував опинитися на його шляху.

Кози і барани заселяють скелі і там, не маючи конкурентів, розплоджуються. Їхні нащадки - чудові стрибуні, красені з густою вовною, - неначе птахи, перелітали прірви, по вузеньких уступах піднімалися аж до снігової лінії.

Нащадки маленьких безгорбих тварин, які були схожі на лям, оселилися в пустелях. Довгий шлях треба пройти в пустелі, щоб знайти пасовище. А ще довший, щоб дістатися водопою. І шлях цей пролягає по сипучих ґрунтах, під пекучим сонцем... Витримати його могли тільки ті тварини, що несли зі собою запаси іжі та води. А запаси ті містилися у горбах — живих наплічниках давніх мандрівників. Виживали лише ті, у кого горби були більші, хто мав більші запаси. Саме від них і пішли сучасні веоблюди.

Володимир Уткін
“Живий літопис землі”

ВЕРХОВІ ТВАРИНИ

Всі, звичайно, добре знають коня. В найрізноманітніших куточках земної кулі він вірно служить людині. На конях їздять і в степах і в горах і по лісі. На яких тільки шляхах і стежках не зустрінете ви слідів кінських копит! А проте є такі місця, де замість коня людина для їзди пристосувала інші тварини.

На далекій Півночі, в тундрі, нема зелених лук зі соковитою травою, один тільки мох прикриває землю. Важко там утримувати коня, нема для нього доброго, ситного корму, та й їздити в тих місцях на коні незручно. Кінь великий, важкий, так і провалюється у глибокому снігу. Тому люди, які живуть у тих місцях, їздять на зовсім інших тваринах – на північних оленях. Олень набагато легший від коня, а крім того у нього широкі, роздвоєні копита. Йому зручніше, ніж коню, йти по снігу. І корм йому в тундрі легко здобути. Олень дуже охоче їсти мох. Навіть узимку розгрібає копитами сніг і починає вищипувати мерзлий мох. А подивіться, яке густе і тепле хутро у північного оленя – значно тепліше, ніж шерсть у коня. Оленю не страшний лютий мороз.

Крім оленів, на крайній Півночі запрягають до саней ще собаки. Їздові собаки дужі, витривалі і прогодувати в тих місцях їх неважко. Годують їх сушеною рибою, а риби на Півночі дуже багато.

Собак і оленів запрягають не так, як коней, у віз чи взимку – у великі сани. На Півночі і зимиою і літом їздять на легких санках – нартах. У такі санки запрягають відразу кілька оленів або собак. Вони везуть нарти з вантажем зимиою по снігу, а літом – прямо по м'якому моху. На оленях їздять ще і верхи.

Г. Скребецький

Кенгуру і валабі

Кенгуру і валабі — травоїдні тварини, які живуть в Австралії. Їх називають сумчастими тваринами тому, що у самок є особлива шкірна сумка на череві з молочними залозами для годування малят.

► У сумчастих народжуються дуже маленькі і зовсім безпомідорні малята.

Кенгуруння (голе, сліпі) знаходить у сумці сосок, до якого присмоктується на тривалий час. Підростаючи, воно може ненадовго вилазити з сумки, їсти траву, а в разі небезпеки знову ховатися в сумці.

► Кенгуру — чудові стрибуні. Вони швидко рухаються (до 60 км/год), стрибаючи на сильних задніх ногах, а хвіст використовують для рівноваги. Кенгуру може стрибати відразу на 10 м.

► Відомо 56 видів кенгуру і валабі (назва менших за розмірами кенгуру). Коли кенгуру відпочивають, то сидять, спираючись на задні лапи і хвіст. Деякі види живуть на деревах.

Коала, вомбат і опосум

Коали живуть у евкаліптових лісах на сході Австралії. Іноді їх ще називають ведмедями коала, тому що вони схожі на маленьких ведмежат. Але це не ведмеді, а примітивні сумчасті ссавці. Австралійський вомбат і південно-американський опосум — також сумчасті тварини.

△ Коли маля коали виростає, то залишає схованку-кишеню на животі матері і почине їздити на ній верхи. Коали проводять майже все своє життя на евкаліптових деревах, поїдаючи листя і кору. На землю вони спускаються тільки для того, щоб перейти до іншого дерева.

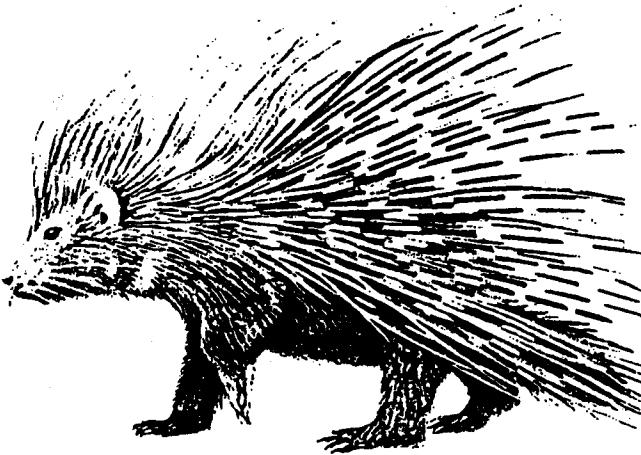
▽ Опосум — сумчастий ссавець, який живе в Північній і Південній Америці. В середньому опосум виростає до 1 м завдовжки. Більше половини його загальної довжини складає голий і дуже чіпкий хвіст.

△ Вомбати дещо нагадують сумчастих ведмедів коал. Вони також живуть в Австралії, але більші за розмірами (від 70 до 120 см завдовжки), ведуть наземний спосіб життя. Вдень вони ховаються в своїх трав'яних лігвищах, які роблять у кінці довгих нір. У сутінках тварини виходять поласувати травою і коренями кущів і дерев.

Дикобраз

У цієї цікавої тварини, яка нагадує великого їжака, спина і хвіст покриті довгими гострими голками. Але дикобрази не родичі їжаків, а гризуни. Вони живляться рослинною їжею, яку розгризають великими зубами. Живуть ці нічні тварини в норах.

△ Молоді дикобрази нарощуються з м'якенькими голочками. Дорослі дикобрази виростають до 90 см завдовжки.

▷ У північно-американського деревного дикобраза голки коротші. Він живе переважно на деревах, іноді пересувається і по відкритих місцях. Цей вид дикобразів живиться листям, плодами і корою. Деяре з обідраною дикобразами корою досить часто всихають.

△ Коли дикобразу загрожує небезпека, він розвертається спиною з настовбурченими голками і стукає колючим хвостом, аби налякати ворога. Якщо це не зупиняє ворога, то дикобраз заджує до нападника, шпигає його голками, залишаючи їх у шкірі ворога.

Енот

Еноти — типові лісові тварини. Живуть на деревах, але в наш час вони привычалися побиратися на смітниках, частенько роблять свої лігвища поблизу населених пунктів.

△ Маленьких єнотів мати перестає годувати молоком у 2 місяці, але ще майже до року вона піклується про них.

▷ Дикі єноти їдять ягоди, жолуді, насіння. Якщо вони поселяються біля водойм, то полюють на різних ракоподібних, земноводних, риб. Єнот-полоскун перед тим, як з'їсти здобич, прополоскує її від бруду у воді.

Скрийка фактів

- Мовою індіанців слово «гасоон» означає «потираючий руки».
- Відомо 7 видів єнотів: єнот-ракоїд, єнот-полоскун, каміцлі, звичайна носуха, кінкажу, велика і мала панди.
- Дикі єноти живуть майже 5 років.

△ Істівні відходи на смітниках — смачний сніданок для єнотів. Люди іноді приручають єнотів. Але незважаючи на те, що єноти можуть бути грайливими й допитливими, треба не забувати про їх норовихих звірів.

Скунс

Скунси живуть у лісах та на луках Північної і Південної Америки. У них довгі пухнасті хвости і чорно-біле хутро. Для захисту від ворогів вони випускають рідину з сильним запахом.

△ Навесні самка скунса народжує троє сліпих безпомічних малят, які протягом 6 тижнів не виходять з нори. Коли вони підростуть, то покидають рідину нору і знаходять собі окрему.

Скринька фактів

- У Північній Америці розповсюджений смутливий скунс.
- У Америці зустрічаються також свинорізий і плямистий скунси.
- Скунс оббризує нападника рідиною на відстань до 4 м. Смород тримається кілька днів.

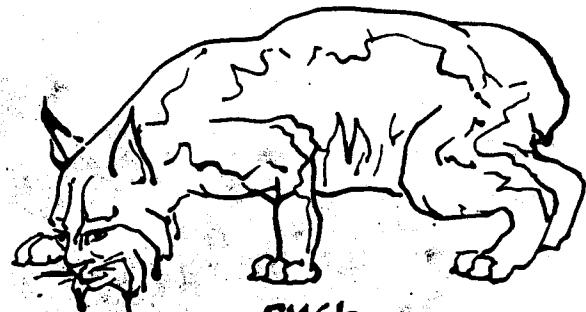
▷ Запах цієї рідини настільки неприємний, що більшість нападників більше вже ніколи не надокучають скунсу.

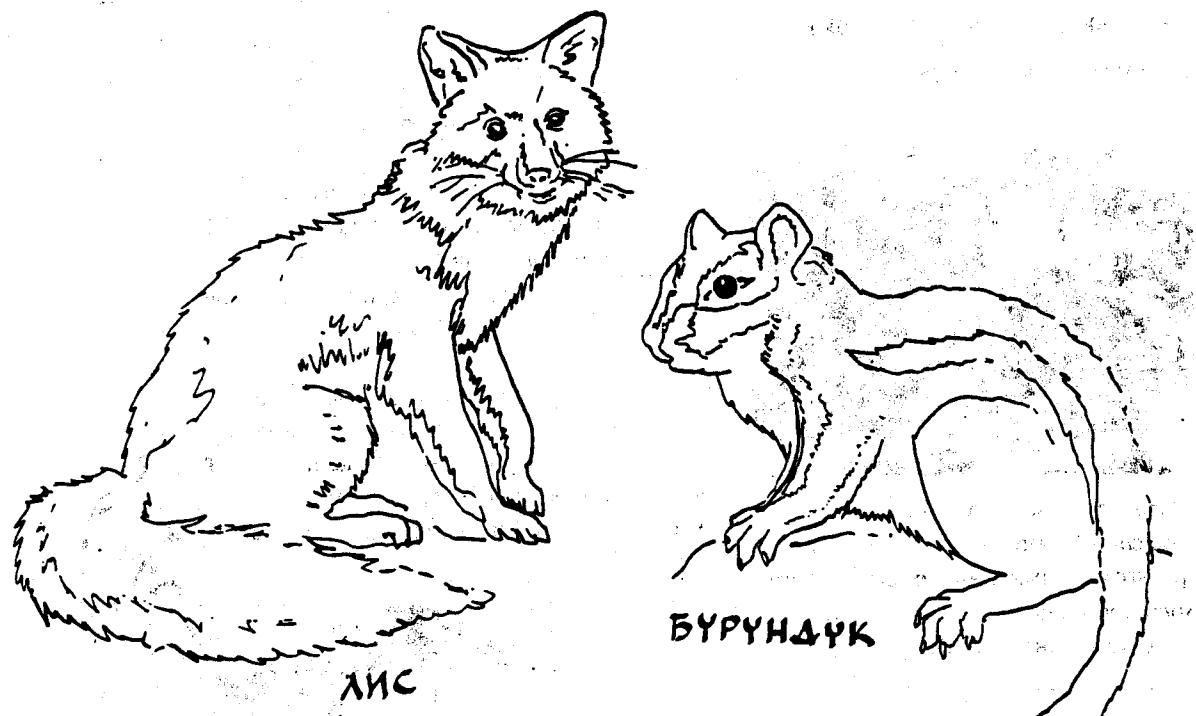
△ Скунси майже такі самі за розмірами як свійські коти, важать до 3 кг. Вдень вони відпочивають у норах, а вночі виходять на пошуки рослинної їжі, пташиних яєць, комах і дрібних ссавців.

▽ Скунс своєю поведінкою попереджає хижаків: піdnімає хвіст, туплює, піdnімається на передні лапи. Якщо нападник не реагує на попередження, то скунс оббрізкує його виділеннями задоз біля хвоста.

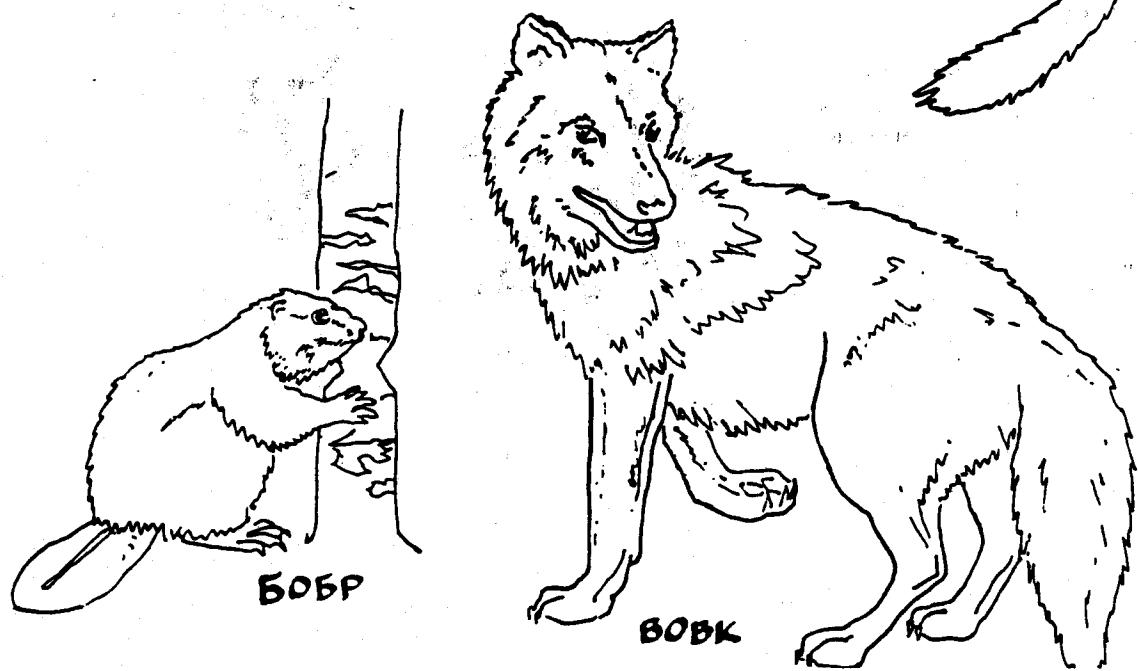

РЫСЬ

ЛИС

БУРУНДУК

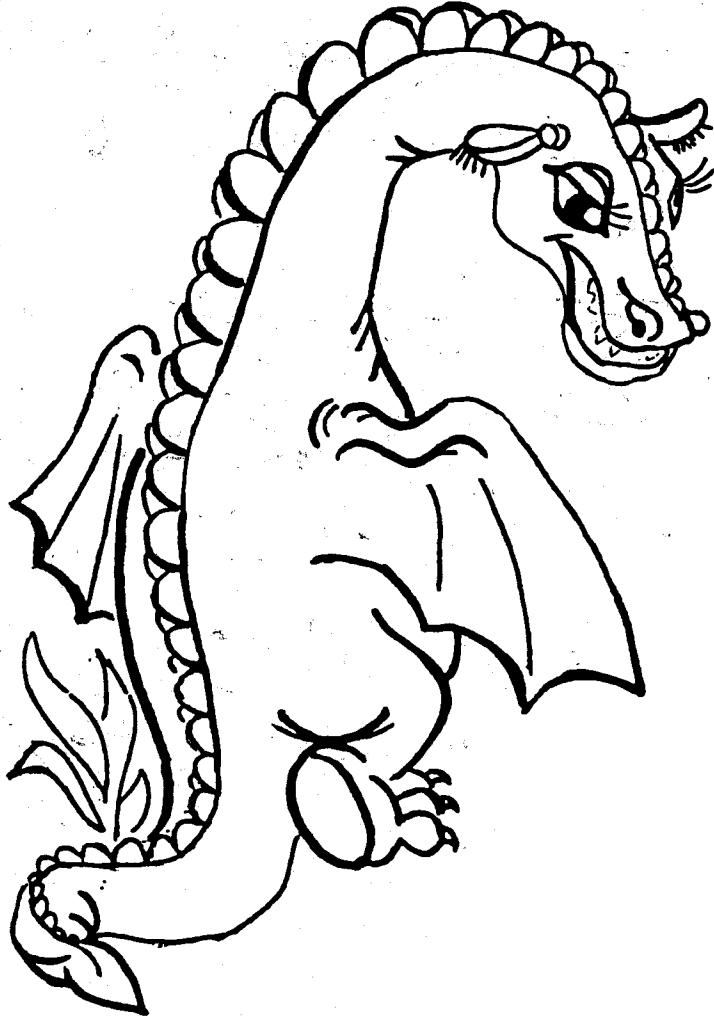

БОБР

ВОЛК

ДИВОСВІТ

Арктика.....	136
Білий ведмідь.....	137
Песець.....	137
Морські звірі.....	138
Савана.....	139
Жирафа.....	140
Зебра.....	142
Слон.....	142
Бегемот.....	143
Заєць-піщаник.....	143
Пустеля.....	144
Верблюд.....	145
Родина котячі.....	147
Копитні ссавці.....	148
Ссавці, що гризуть.....	150
Білка.....	150
Бобер річковий.....	151
Тушканчик.....	151
Полівка звичайна сіра.....	152
Зайцеподібні	153
Торозавр.....	154
Тиранозавр.....	154
Дейдонік.....	155
Спінозавр.....	155
Еластозавр.....	156
Стегозавр.....	156
Диплодок.....	157
Птеранодон.....	157

АРКТИКА

Далека Північ - це АРКТИКА. Арктику називають країною дзвінких льодів і пухнастих снігів. Декілька місяців на рік (майже пів року) там тягнеться полярна ніч, коли сонце зовсім не показується. А потім декілька місяців триває полярний день.

Найбільший із арктичних звірів – білий ведмідь. Білі ведмеді живуть на островцях і кригах, вода для них – рідна стихія. У водах Льодовитого океану чудово почивають себе тюлени, морські зайці, моржі, нерпи.

БІЛИЙ ВЕДМІДЬ

В Арктиці сильні морози найкраще преносить білий ведмідь - цей величезний, напівводяний мешканець полярних морів і островів. У пошуках своєї основної поживи – нерп, білі ведмеді долають значні відстані на полярних крижинах і по чистій воді. Довга і густа шерсть з густим підшерстком, до того ж добре змащена жиром, не намокає у воді і не вкривається льодом на морозі. Товстий шар підшкірного жиру захищає від холоду у воді і на повітрі. Широкі лапи з плавальними перетинками між пальцям вкриті густою шерстю не лише зверху, а й знизу, на підошвах, що дає можливість не провалюватися у снігу, не ковзати на льоду і не обморожувати лап. У зимову сплячку білі ведмеді не впадають. Самки у могутніх снігових наметах скелястих берегів влаштовують барліг у вигляді печери і там народжують найчастіше двох малят, які у тримісячному віці можуть уже йти за матір'ю і живуть рахом із нею до двох років. Ведмежата народжуються дуже маленькими, масою всього до 1 кг.

Не так багато залишилося цих „володарів Арктики”, як іноді називають білих ведмедів – десь близько 20 тисяч. Білий ведмідь - найбільший хижак Арктики. Чудово плаває і пірнає. Самці досягають 800 кг.

Білий ведмідь цілий рік білий. Там, де він живе, літо таке коротке, що не встигнеш літнє плаття одягти, а вже зимова шуба потрібна. Так і живе білий ведмідь весь час білим, не предягаючись.

ПЕСЕЦЬ

Далеко на півночі живе полярна рідня лисиці – песець. Наша лисиця й узимку руда, тільки густіше та пухнастіше в неї зимове хутро. Песець на зиму передягається. Влітку він бурий, взимку – білий і пухнастий. Лише три чорні точки в нього лишаються: два ока і кінчик носа.

Самого песця на білому снігу не зразу розглядиш. Три чорні точки – прикмета для досвідченого.

Digitized by srujanika@gmail.com

МОРСЬКІ ЗВІРІ

Морськими звірами називають представників двох видів – ластоногих і китоподібних. Предки морських звірів були наземними тваринами, близькими до давніх хижих. Водний спосіб життя на клав глибокий відбиток на будову морських звірів. Їхні кінцівки перетворилися на органи руху у воді – ласти. Форма тіла морських звірів рибоподібна, обтічна. Волосяний покрив у воді не захищає від охолодження, тому в морських звірів під шкірою розвинувся товстий шар жиру, завдяки якому зберігається стала температура тіла.

Ластоногі – це великі звірі; мають веретеноподібну форму тіла, коротку шию і перетворені на ласти кінцівки. Більшу частину свого часу воно переводять у воді. На крижину чи на берег виходять лише для розмноження або для нетривалого відпочинку.

Тюлень – ластонога тварина, у якої нема вушніх раковин, задні лапи короткі, витягнуті назад і для пересування по суші не служать. Тюлени, повзучи по твердому, користуються лише передніми лапами. У дорослих тюленів шерсть негуста, без підшерстя. У молодих, які ще не вміють плавати, хутро густе, звичайно біле.

Тюлени живуть в арктичних морях. Більшу частину року воно проводять у відкритому морі, живлячись рибою, молюсками і раками. У зимку тюлени підходять до берегів і вибираються на великі рівні крижані поля. Тут самка народжує одне велике зряче маля. Тепла біла шерсть захищає тюленя від морозу й робить непомітним серед снігів. Коли починається весна, стадо відкочовує на північ.

Морський котик має вушні раковини і задні ласти, за допомогою яких пересувається. Задні ласти на суші підгинаються під тіло, потім випростовуються – і котик стрибає.

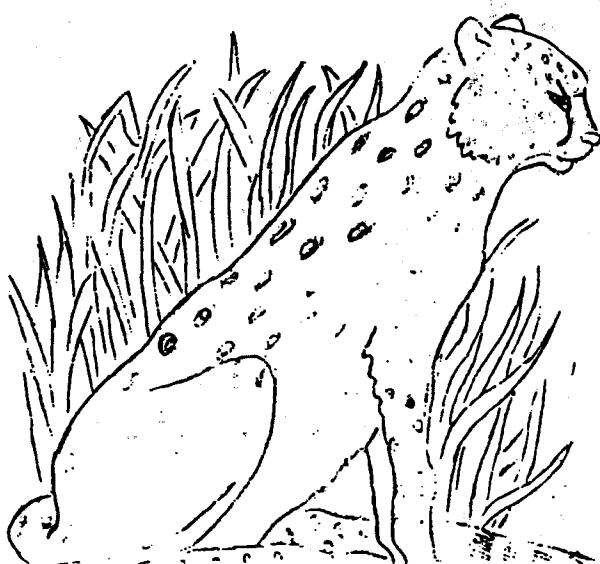
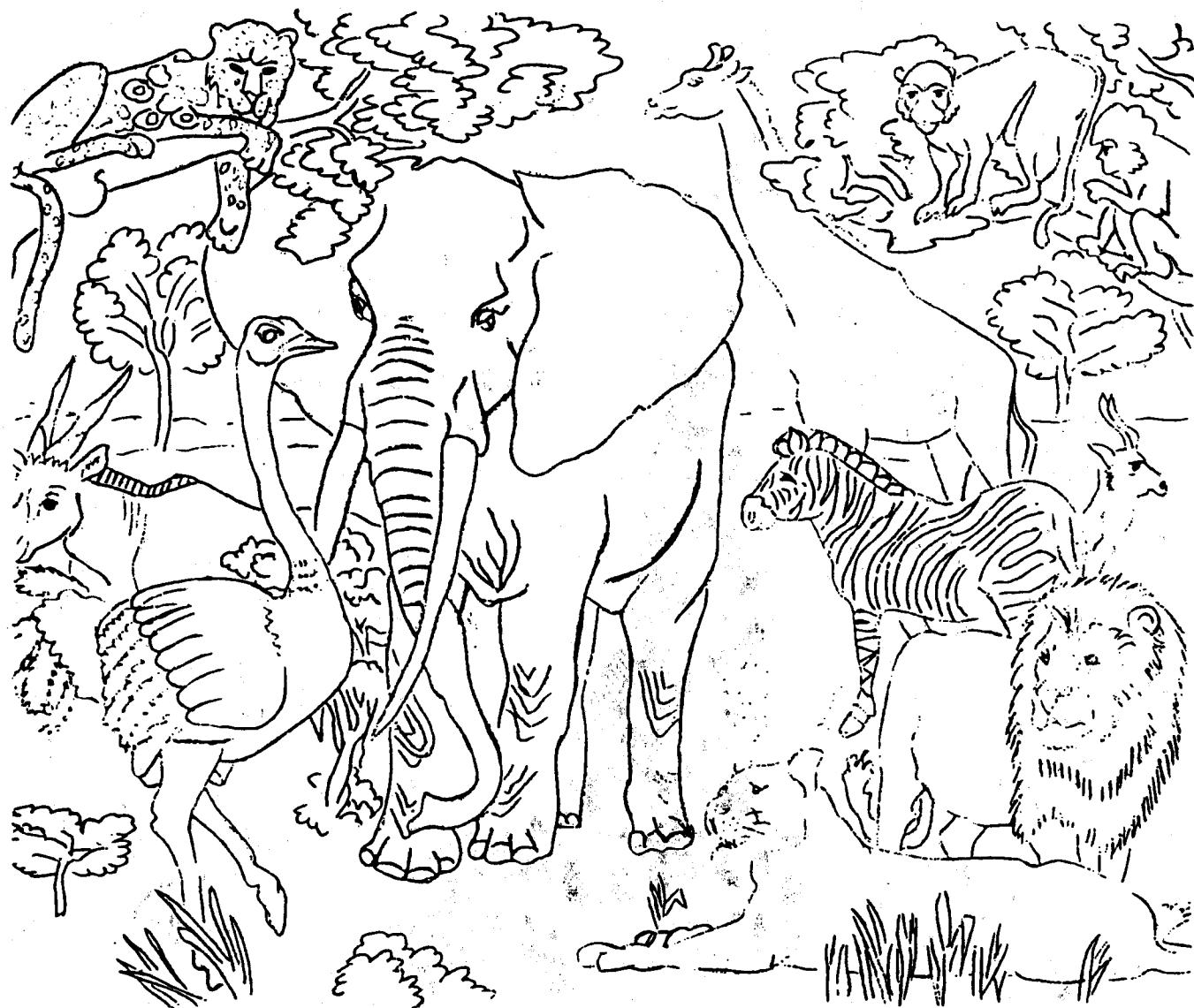
Морські котики живуть у далекосхідніх морях. Їхнє тіло вкрите густою шерстю зі щільним водоінпронікливим підшерстям. На початку літа котики великими стадами виходять на береги островів для розмноження. Самка народжує одне маля, вкрите чорною шерстю. Всієні, коли малята підростуть і навчаться плавати, котики покидають острови до наступної весни.

Морж – найбільший з усіх ластоногих звірів, завдовжки до 4 м і масою до 2000 кг. У моржа шкіра гола, шерсті немає. Для його характерні величезні ікла завдовжки 40-70 см, які стирчать із верхньої щелепи прямовисно вниз. Ними моржі риються на дні, шукаючи різних великих безхребетних – молюсків, раків, червів. Наївшися, моржі люблять поспати на березі, збившись у тісну купу. Рухаючися по суші, воно задні ноги підгортают під себе, але через велику масу далеко від води не відповзають. Живуть у північних морях.

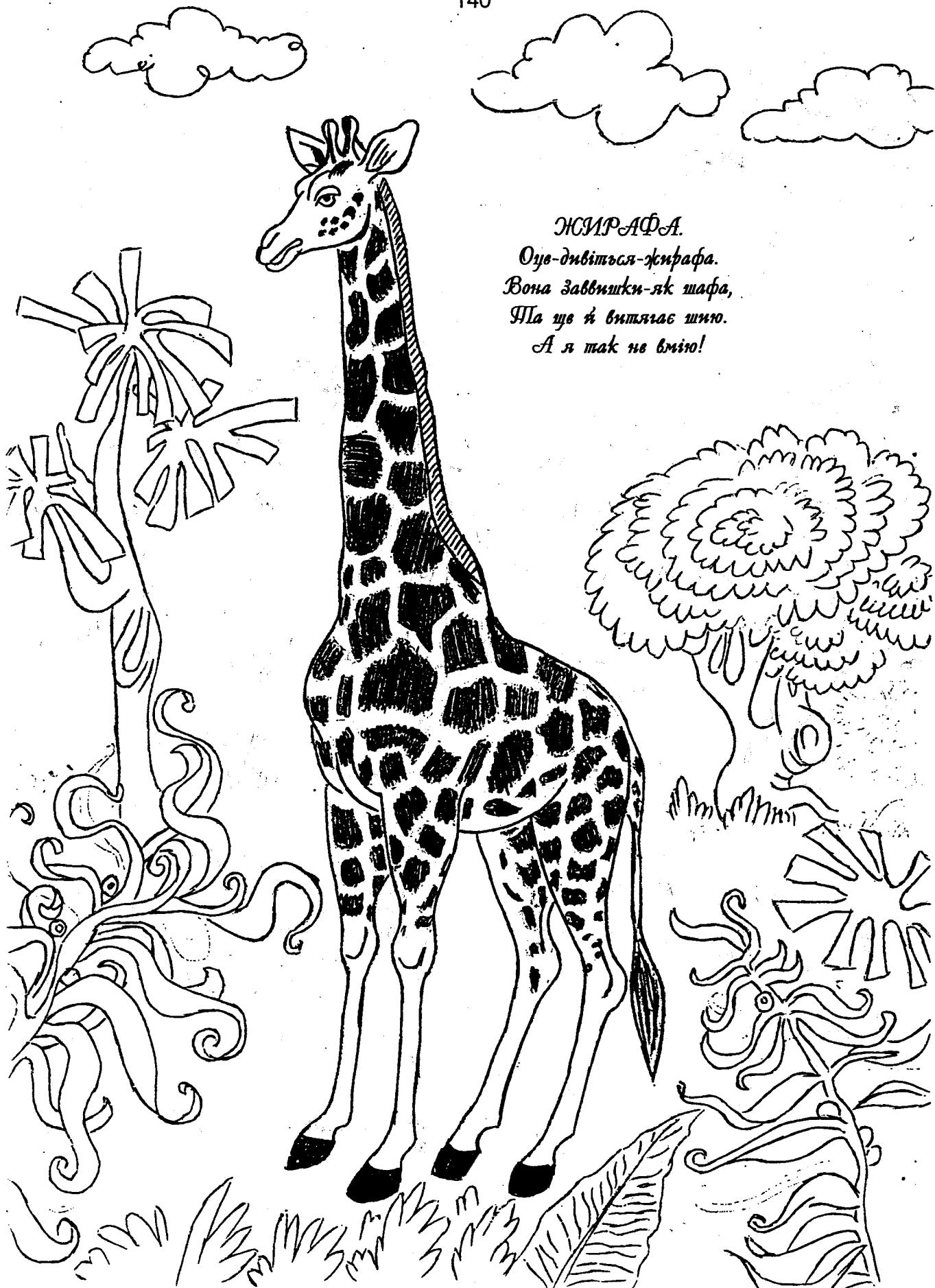
САВАНА

139

Жирафа, зебра, слон, лев, тигр – ці тварини мешкають у далекій Африці, а місце, де саме воїн живуть, називається САВАНА. Савана дещо нагадує степ. На трав'янистій рівнині подекуди видніються шапки шовкового дерену, де-не-де ростуть колючі чагарники, рідкі, невеличкі гаї чи самітньо височіють величезні дерева – баобабів.

Назви тварини і розмалюй їх. Як називаються діти слона, лева, зебри, тигра?

ЖИРАФА.

Оу-дивіться-жирафа.
Вона заввишки-як шафа,
Що ще її витягне шию.
А я так не вмію!

ЖИРАФА

Жирафа – найвища тварина на землі. А сама сумна, захурена. Ні у кого немає таких великих і печальних очей із вигнутими віями.

Не любить жирафа голову опускати. Навіть коли спить – шия стирчить, як вартовий на стійці!.

Пасеться жирафа не в траві, а... в коронах дерев! Ноги три метри, шия три метри, та ще і яzik висуће – ось тобі і вершина. Зривай листя на вибір. Щоб напитися, доводиться жирафі широко розставляти ноги-ходулі, звішувати шию і з великими труднощами ссати воду.

Жирафи – мирні тварини. Хижаки на них нападають рідко, боячися потрапити під смертельний удар задніх ніг. Дорослі самці б'ються між собою, наносячи удари важкою головою на довгій ший, яка є могутньою зброєю.

Жирафа навіть на слона зверху вниз дивиться. Лева може копитами відігнати. А суперника б'є шиею. Та так, що деколи і з ніг збиває. Зіб'є і дивиться зверху. Сумно, сумно...

Життя в савані не таке вже й просте, як здається: ходи та тіж траву. Травоїдних тварин у савані багато, а в посушливу пору року трава вигорає, корму стає мало. Та в савані росте не лише трава. Від степу савана тим і відрізняється, що тут є й дерева: поодинокі дерева, маленькі дібровки, на деревах – листя. Ось вона, їжа! Проте дістати її не так-то легко: гілки високо над землею.

У предка жирафи, що опинився в савані, були короткі ноги і шия. Як дістати листя, гілки? Тварина „тяглася”: ставала навшпиньки, витягала шию... Рік у рік робила ці вправи і шия розвивалася, витягалася. Розвивалися й ноги, надто передні.

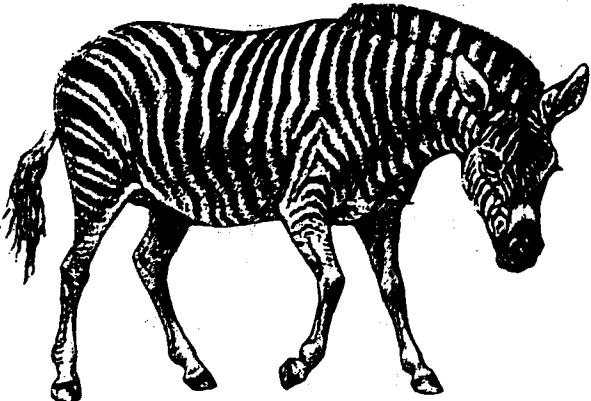
Все живе змінюється... Мишли роки, сотні й тисячі років. Одні покоління жираф поступалися місцем іншим і все довшими ставали їхні шиї і ноги. І от жирафа стала такою, якою ми бачимо її тепер.

Довгі ноги, довга шия, п'ять-шість метрів заввишки – усе це пристосування до життя в савані, до того, щоб годуватися листям деревих корон. Жирафа пасеться не на траві; її пасовисько – корони невисоких дерев савани.

Лісовий родич залишився жити в лісі. Йому тягтися не доводилося і він майже не змінився. Окапі – коротуха в порівнянні з жирафою.

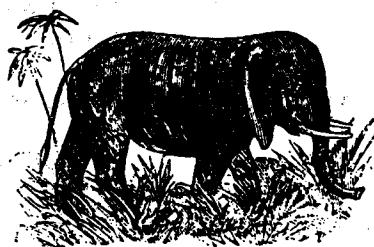
Микола Плавильщиков
(переклад із російської Ірини Каденської)

ЗЕБРА

Ці смугасті коні є до 2,5 м завдовжки, до 1,5 м заввишки і важать до 350 кг. Усі зебриолосаті й одні на одні не подібнали. В кожній особливий візерунок, в кожній своїй полоси. І не зрозуміти: чорні полоси по білому, чи білі по чорному?

На вигляд зебри грайливі і добродушні. Такі собі товстулі: жваві, пустуїки і миловидні. Чудо — коňячки. Вуха стирчать, грива пучком, хвіст віничком. Розпирає її від надлишку життєвих сил. А по-правді зебри забіякуваті, непокірні, сварливі, брикаються і кусаються. А як же інакше, чейже серед левів живутъ...

СЛООН

З сучасних наземних тварин найбільшими є слони, зокрема африканський, висота якого сягає майже 4 м, довжина – до 8 м (з витягнутим хоботом і хвостом, на які припадає до 3,5 м) і середньою масою до 5 тон (старі самці інколи важать до 7 тон).

Коли слоневе стадо біжить - немов би вантажний поїзд гуркотить: земля тримтит і збивається пилюка! Але слоні рідко спішать. Люблять стояти й обмахуватися вухами. Вуха - як два віяла. Землю ногою дроблять і обсипаються пилюкою, або водою з хобота обливаються.

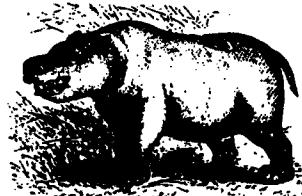
Після водних і пилюкових купелей слони пасуться. Хоботом висмикують пучки трави з корінцями, струшують землю об коліно. Гілки ламають і пхають у рот. Іклами здирають кору з дерев, викопують із землі коріння.

Хобот і ікли годують слона, напувають і захищають. У засуху іклами і хоботом слони навіть криниці риють. Самі з них п'ють і інших від спраги рятують. Звірі і птахи спішать до „слонових криниць”. Навіть змії і ящірки приповзають.

*****

БЕГЕМОТ (ГІЛЮПОЛЮМ)

Велетнем роду парнокопитних серед нежуйних є бегемоти з тропічної Африки. Ці тварини мають довжину тіла 4 – 4,2 м, висоту у плечах – 1,65 м, важать 3 – 3,2 тонни.

Бегемоту у воді легко; не треба тримати таку масу тіла на коротеньких ногах. У воді бегемот є, як у невагомості. Дуже любить бегемот воду.

З під води одну голову і видно. А на ній очі, вуха і ніздрі. Все бегемот із води бачить, все чує. А його нікому не видно! Пащека у нього, як зубатий ківш екскаватора! І кожний зуб вагою в три кілограми. Занадто бегемот товстошкірий..

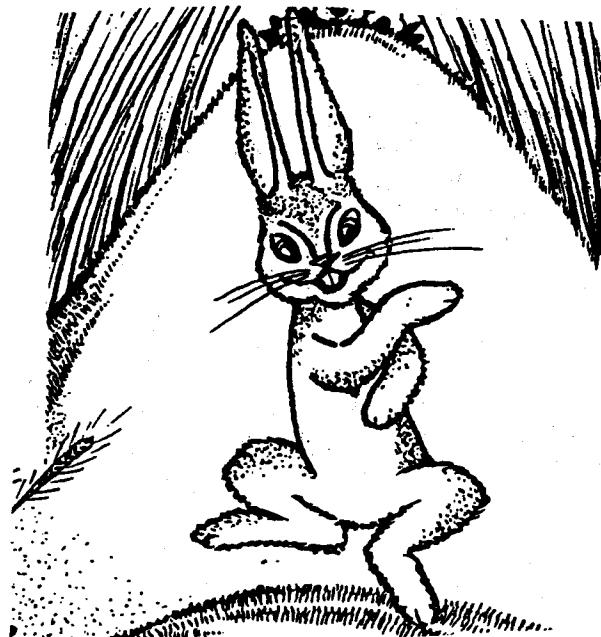
Так і сидить у воді зранку до вечора. Ввечері вилазить пастися. Все підряд єсть: очерет і осоку, водорослі, траву і кущі. Всю ніч єсть: тому і товстий такий. А ранком знов у воду. І знову стирайтесь із води тільки вуха, очі та ніс.

Також існує карликовий бегемот, який має ріст до 60 см, довжину тіла близько 1,5 м і важить усього 200 – 250 кг. Цей рідкісний звір занесений у Червону книгу.-

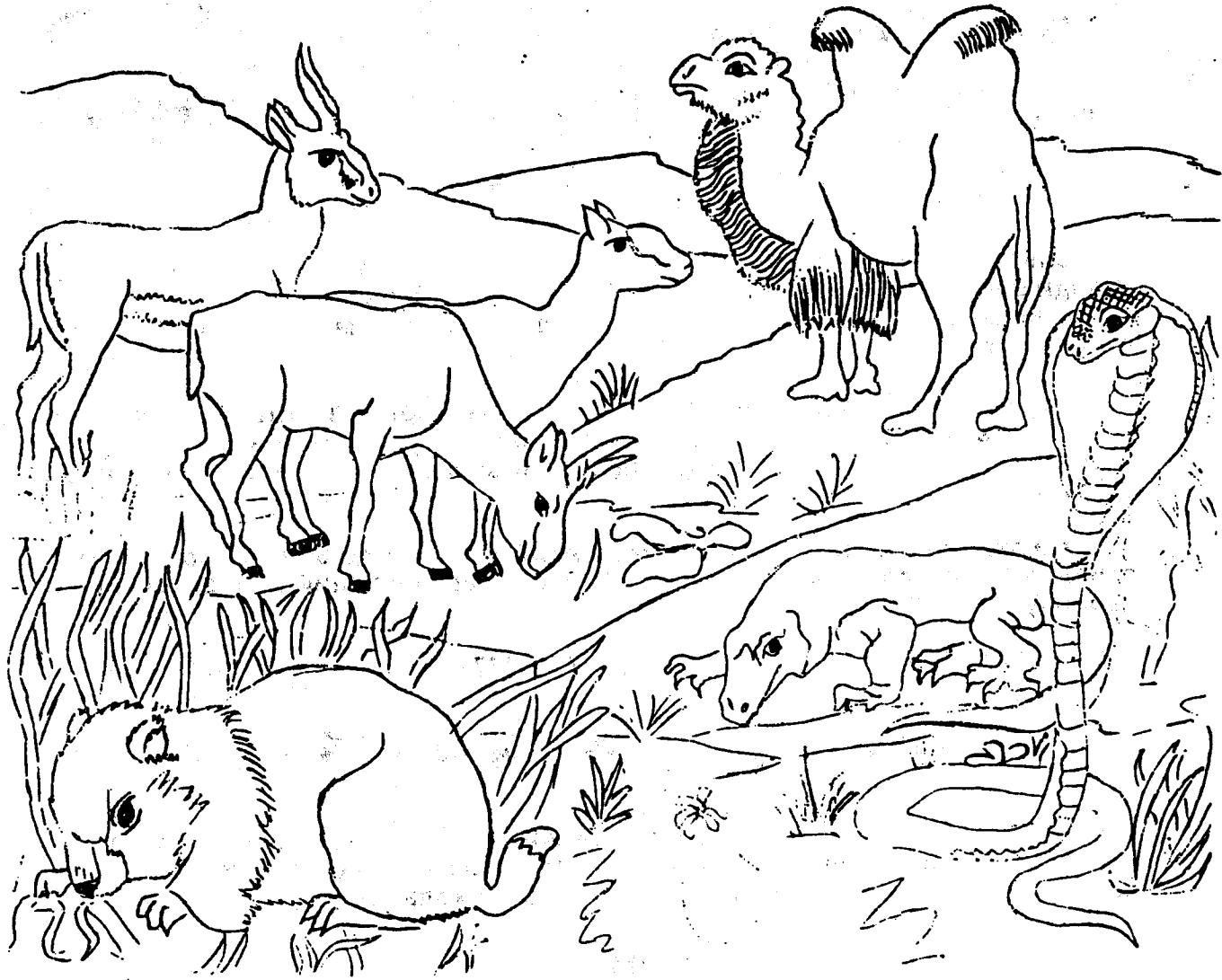

ЗАЄЦЬ - ПІЩАНИК

Лісний заєць - біляк у пустелі не живе. Степовий заєць - також. У піщаній пустелі живе заєць-піщаник. В інших місцях його толаєм звуть. Зайчик-толайчик! У пісках живе, сам піскового кольору – тому і піщаник.-

Пустеля

На цій сторінці намальовані тварини, які мешкають у ПУСТЕЛІ. Вони пристосувалися до життя на сипучих пісках, під пекучими променями сонця, від якого не сховаєшся; можуть довго обходитися без води. В низовині, між дюнами, розмістилося підземне містечко миш – великих піщанок. Тут можна зустріти крупного варана – саму велику ящірку пустині. (Назви намальовані тут тварини і розмалюй їх).

В засушливих районах Сагари живуть тварини, які не потребують великої кількості води, або здатні переборювати великі простори в пошуках води і їжі, наприклад різні антилопи. Водиться також північноафриканський олень; з хижаків характерні:олосата гієна, шакали, пустельна лисиця, дики коти. Зі саван у пустелі заходять леви. Тут також водиться багато гризунів: зайців, тушканчиків, один вид дикобраза; зустрічаються дики крілики.

B E P H A R D

Довго служить верблюд людям, є їх другом і помічником. В одних випадках верблюди можуть обходитися без води тижнів зо два з половиною, а в інших – майже два місяці. Виявляється, якщо верблюди пасуться взимку, в період дощів, коли рослинність соковита, вони зовсім не п'ють. Якщо ж харчуються сухим сіном або висохлими колючками, то можуть проприматися без води два тижні.

Людей дуже цікавило:

- як верблюди можуть поїдати жорсткий і колючий чагарник, що міг би відразу роздерти губи і рот тварини?
  - чому навіть без цієї мізерної їжі вони можуть обходитися довший час?
  - як і де роблять вони запаси води?

Зоологи з'ясували, що на внутрішньому боці щік, на піднебінні і языку верблюдів є тверді й жорсткі бугри. Завдяки цим буграм верблюдам не зашкодять жодні колючки.

Верблюд може довго пробути без їжі, оскільки запасає її на потім. Їжа – це жир. Жир не тільки годує його, а й зігріває. А от саме цього верблюдові й не треба; адже 100 – 150 кілограмів жиру під шкірою – така тепла шуба, що в ній загинув би від перегрівання. Тому жир у верблюда накопичується в горбах.

Верблюд під час тривалих переходів може втратити ледве не третину своєї ваги (до 100 кг) і це аж ніяк не позначається на його самопочутті. Але діставшися до води, він здатний за 10 хвилин випити 10 відер. Звичайно може випити і більше і менше, але саме стільки, скільки йому треба, щоб відновити втрачену вагу. Зберігає воду верблюд не в горбах, не в шлунку, а в крові.

Однак навіть і такого „вміння” запасатися значною кількістю води не було б досить, щоб вижити в пустелі. Верблюд по багато годин іде під пекучим сонцем. Його脊на так нагрівається, що неможливо торкнутися, а під шкірою вона зберігає нормальну температуру – 40-41 градусів. Від перегрівання його рятує шерсть.

Верблюди й дихають не так, як усі тварини. Собака, наприклад, у спеку вдихне і видихне за хвилину 300-400 разів, а верблюд за цей самий час зробить лише 16 вдихів і видихів. Начебто знає, що відкритий рот або висунутий язик – зайве випаровування.

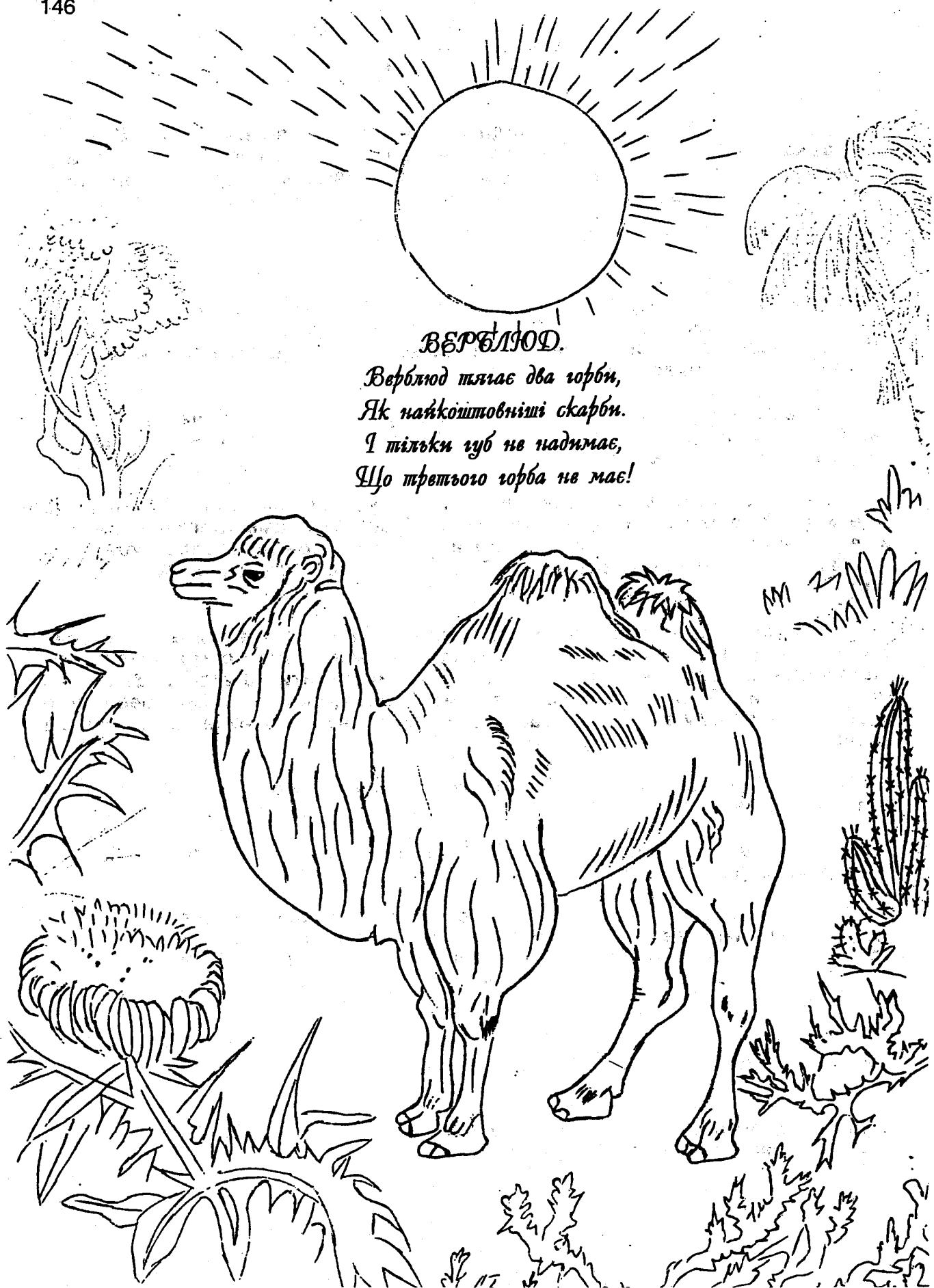
Ю. Дмитрієв

(„Дивовижна наука зоологія”)

Великий двогорбий верблюд може мати довжину тіла від 250 до 310 см, висоту – понад 2 м і важити від 450 до 700 кг.

ВЕРБЛЮД.

Верблюд тягає два горби,
Як панкоштовні скарби.
І пільки губ не надимає,
Що третього горба не має!

Родинка котячих

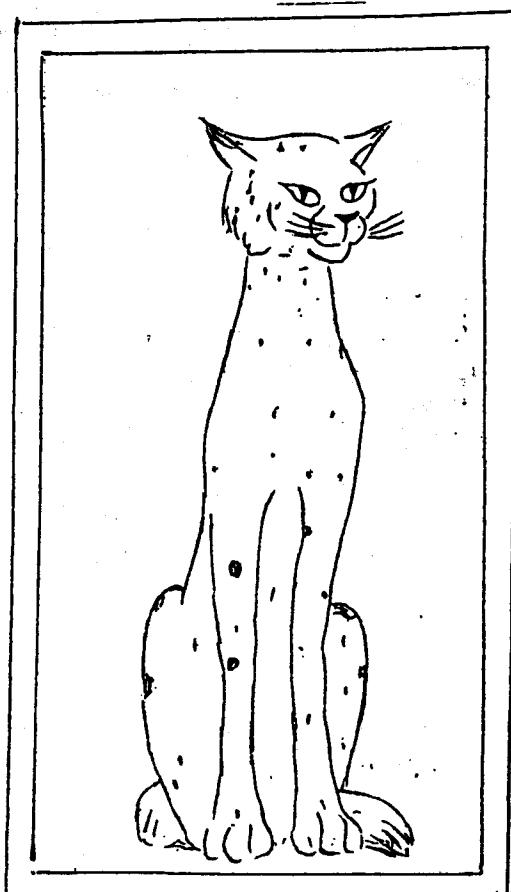
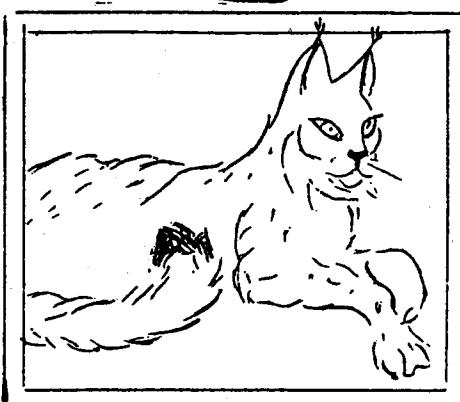
У котячих дуже загнуті кігті. Під час ходіння вони втягаються в особливі торбинки, тому й завжди гострі. Здобич котячі схоплюють спочатку кігтями, а потім уже – зубами. Нюх у багатьох із них слабкий або майже відсутній, зате слух дуже тонкий. Тому жертву вони підстерігають у засідці або тихенько підкрадаються, а тоді стрибають на неї. Відомо 36 видів котячих: тигр, леопард, рись, лев, сніговий барс, дикий лісовий кіт та інші.

Тигр живе в Південній Азії, на Далекому Сході. Великий хижак, масою до 300 кг. Живиться дикими свинями та оленями, може нападати й на свійські тварини. Участі у вихованні тигренят самець не бере.

Рись живе у тайзі. Це досить великий звір, масою близько 15 кг. Рись добре пристосована до життя в лісах із глибоким снігом: ноги в ней довгі, а подушки лап широкі. Її основна їжа: зайці та тетереви; нападає вона також на козуль і молодих оленів.

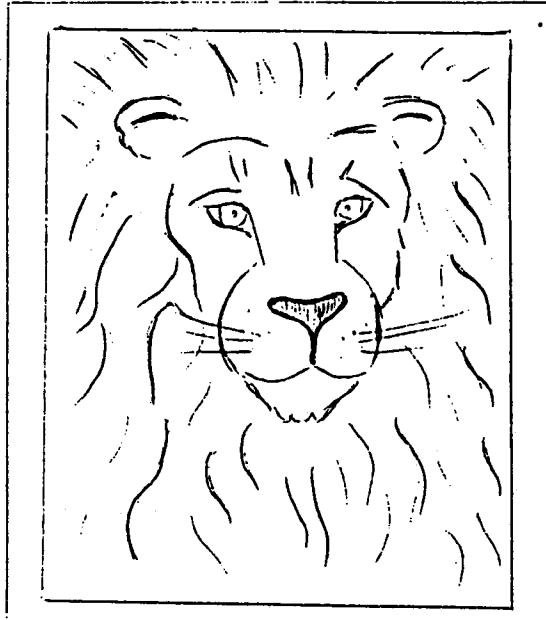
Дикий кіт. Розмірами, зовнішнім виглядом і забарвленням кіт дикий настільки схожий на свійського, що, зустрівши його в лісі, можна подумати, що це свійський. В Україні колись їх було досить багато. У наші часи кіт дикий зберігся лише в окремих лісових масивах Карпат і в плавнях Дністра, де тримається густих заростей верболозу й очерету. Як нічна тварина, кіт дикий удень відпочиває в затишному місці і лише у вечірні години виходить на полювання. Живиться він переважно дрібними гризунами – полівками, мишами, не пропустить і птаха, що гніздиться на землі. Іноді цей невеликий хижак наважується нападати на зайців і навіть на молодих козуль.

Раз на рік, у квітні або в травні, самка народжує 4-6 сліпих кошенят, які у 9 – 12-денному віці прозрівають і починають ставати на ноги. Кошенята швидко ростуть і через місяць самостійно виходять із лігва, а через деякий час ходять із дорослими на полювання.

Леви. Вдень леви лежать під деревом, під кущами. Дрімають. Хто на правому боці, хто на лівому, на животі чи на спині, лапами догори. Очі примуржені, як у котів. Паща привідкрита. Жарко. Вухом здригають: зганяють мух.

Зебри пасуться неподалік. Повз проскають жирафи. Пробіжать бородаті гну. Леви на них – ніякої уваги. Вухом не поведуть, очей не відкриють! Сплять цілий жаркий день у всіх на очах. А вночі їх не побачиш. Чути тільки рев. Так ревуть, що все живе завмирає від страху.

Лев – один із наймогутніших представників родини котячих. Від інших кішок лев відрізняється міцною, кремезною будовою тіла, широкою мордою, могутньою гривою, що вкриває голову і передню частину тіла самця, та густою китицею на кінці його довгого хвоста. Гладенький, короткий волосяний покрив левів має одноманітний рудувато-жовтий колір, лише грива у них забарвлена темніше: від каштанового до майже чорного кольору. Леви ведуть нічний спосіб життя, відпочивають удень десь у затишному місці і лише зі заходом сонця відправляються на полювання. Живляться переважно антилопами. Поряд із цим іноді добувають зебр, буйволів і навіть жираф. Старі звірі їдять навіть мишоподібних гризунів, комах і плоди рослин.

Живуть леви поодинці або парами, рідше сім'ями. Розмножуються леви щороку навесні. Самка народжує двоє або троє добре розвинених, зрячих левенят, які деякий час мають плямисте забарвлення.

КОПИТНІ ССАВЦІ

Копитні – велика група ссавців, у яких замість кігтів на кінцях пальців ростуть рогові копита. Більшість копитних – рослиноїдні тварини. Від хижаків вони рятуються втечею. Малята копитних ссавців народжуються зрячими, з волосяним покривом і вже через кілька годин можуть іти з матір'ю.

Парнокопитні ссавці. У парнокопитних на ногах париста кількість пальців (два або чотири). Кожний палець, ніби в черевик, одягнутий у товсте, рогове копито. До них належать свині, бегемоти, зубри, олені, варблюди, жирафи, а також антилопи, кози, вівці й бики. Парнокопитні, які пересуваються по м'якому ґрунту, наприклад північний олень або лось, мають широкі плоскі копита – це збільшує площу опори. Навпаки, сарни, кози, що живуть у горах, мають вузькі, з твердим краєм копита – ними тварини спираються на найменші виступи скель, легко скачуть по кам'янистих розсипах.

У багатьох парнокопитних на голові є роги. Наприклад, у самців оленів і лосів роги гіллясті, вони щороку відпадають і на їхньому місці навесні виростають нові. У більшості сільськогосподарських копитних – корів, овець, кіз – роги ростуть усе життя й не змінюються.

Лось - найбільший вид із родини оленів. У нього масивна голова з м'ястою верхньою губою. Самці мають граблеподібні або лапаті роги; на їхньому горлі волом звисає вкритий волоссям шкірний виріст. Лось взимку бурого кольору, а влітку темніють, ноги в них білі. Довжина тіла може досягати 3 м, а висота – до 2,3 м, маса – до 570 кг. Довгі ноги пристосовані до ходіння по глибокому снігу і заболоченій місцевості. Лось майстерно плаває, легко переходить болото.

Лосі влітку живляться травою, у зимку – пагонами та корою верб, осики, горобини, сосни, берези. Вони тримаються поодинці або групами по 5-8. Живуть лосі в лісовій зоні Євразії та в Північній Америці.

Дають потомство лосі раз на рік. Весною самка народжує 1-2 малят, які через 10-25 хвилин після народження стають на ноги, а через кілька годин уже здатні йти слідом за матір'ю. У двомісячному віці лосенята починають їсти траву, листя, молоді пагони. Тривалість життя лося – 20 років.

Лосі здавна привертали увагу людини своєю могутньою силою. Були неодноразові спроби одомашнити їх і використовувати для перевезення вантажу. Молоді лосі досить швидко звикають до людей, стають ручними, але в неволі не розмножуються.

Свіня дика – предок свині свійської, поширені в Європі та Азії. Це всеїдна тварина: вона викопує корені, бульби, охоче їсть горіхи, жолуді, ягоди, плоди, а також різних безхребетних та хребетних, що повільно рухаються. Така їжа соковита, калорійна. Живуть дики свині стадами, які складаються зі самок та молодняка, а старі самці тримаються окремо. Поросята, поки малі, смугасті – так дорослим легше помітити їх у траві. Вони безперестанку порохують, а під час небезпеки голосно верещать і дорослі відразу ж кидаються захищати їх. Ця звичка збереглася й у свійських свиней.

Непарнокопитні – це ссавці, які мають на кінцівках один або три пальці (іноді на передніх ногах чотири). У них завжди найбільше розвинений третій (середній) палець, на який лягає основний тягар тіла. Непарнокопитні – це переважно жителі відкритих просторів. До них належать коні, носороги й тапіри, гірські зебри, дикі осли.

Ссавці, що гризуть.

БІЛКА

Білка – широко відомий звір нашої фавни, стрункий, дуже спритний гризун, усію своєю будовою нерозривно зв'язаний із лісом і деревним способом життя. Дуже поширені в лісах України. Більшість часу вона проводить на деревах, чудово лазячи за допомогою гострих кігтів.

Живуть білки у верховітті дерев, де на висоті від 3 до 20 і більше метрів роблять із тонких гілок, зеленого моху і лишайників кулястої форми кубла. Оселяються вони також у дуплах старих дерев.

Білки – dennі тварини, особливі діяльні в ранішні години. Під ялинами та соснами часто можна побачити обгризені до стрижня шишкі – сліди білчиної діяльності: вона відгризла лусочки, добираючися до насіння. Крім насіння хвойних дерев, горіхів і жолудів, білка єсть також листкові бруньки, ягоди, гриби та комахи. Зрідка білка споживає і тваринну їжу: яйця птахів і навіть пташенят, мурашині яйця тощо. На зиму робить значні запаси жолудів, горіхів, грибів. У зимову сплячку білки не залягають, хоч у дуже люті морози та в хуртовину кілька днів сплять і не виходять із кубла.

Щороку білка дає два приплоди: в кінці квітня і в кінці липня або в серпні. Після 35-40 днів вагітності самка народжує 3-7 сліпих і голих малят, які прозрівають лише на 32 – 37-ий день. Малята після цього швидко ростуть і вже через 15 днів починають самостійно добувати собі їжу, а на п'ятому місяці життя досягають повного розвитку. Статевозрілими молоді білки стають на 8-10 місяці.

БОБЕР РІЧКОВИЙ

Бовер річковий – найбільший гризун нашої фауни. Його міцне тіло, широка кругла голова, короткі вуха, розміщені в одній площині з ніздрями, широкий плескуватий хвіст і плавальні перетинки, що сполучають усі пальці задніх кінцівок, яскраво свідчать про напівводний спосіб життя цього звіра.

Живуть бобри здебільшого в довгих норах, які роблять у високих берегах річок. Там, де береги водойм заболочені, бобри будують хатки з ұмизу і товстих гілок на күпинах, вербових корчах або густих кореневих сплетіннях. Вхід у боброву хатку зажди під водою.

Живляться бобри лише рослинністю, використовуючи відповідно до пори року як трав'янисті, так і деревні рослини. Влітку вони їдять переважно трав'янисті – водяні і наземні – рослини. Восени, коли в корі м'яких деревних порід зосереджуються великі запаси поживних речовин, бобри їдять переважно кору та молоді пагони деревних рослин.

У травні або в першій половині червня самка бобра народжує, після 105-107 днів вагітності, 3-4 малят, сліпих, вкритих густою і м'якою бурою шерстю. Через кілька годин малята прозрівають, через день-два вони вже плавають, а через кілька днів у них прорізуються зуби. Живут бобри близько 35 років.

[View Details](#) | [Edit](#) | [Delete](#)

Мишоподібні гризуни - численна група (блізько 1500 видів) дрібних, а іноді й середнього розміру гризунів. До неї належать добре відомі всім хатні миші й пацюки (щурі), хом'яки, полівки (вони подібні до мишей, але в них короткий хвіст). Багато гризунів (ховрах малий, полівка звичайна) завдають шкоди посівам зернових культив; пацюки та хатні миші нищать і псують запаси продуктів на складах і в житлових приміщеннях. Лісові миші в розсадниках і лісонасадженнях з'їдають насіння і сходи цінних порід дерев.

ТУШКАНЧИК

Тушканчики – звірки дивовижні: тільце мишки, вушка зайчика, ноги кенгурю і коров'ячий хвіст із пензликом! Усі звірі на чотирьох ногах бігають, а тушканчики на двох задніх скочуть. Хвіст у них – і штовхач і підпорка і балансир.-

ПОЛІВКА ЗВИЧАЙНА СІРА

Звичайні полівки — найбільше поширені на території України гризуни, що добре пристосувалися до життя на оброблених землях. Населяють найрізноманітніші місцевості й уникають лише сухільних лісових масивів та сухих степів. Оселяються на посівах злаків, на цілинних ділянках, перелогах, на үзліссях, у долинах річок і в садах.

Нори цих полівок являють собою складну систему ходів із численними вхідними отворами. Сполучені між собою нори утворюють цілі колонії, що займають іноді великі площи. Своє кубло полівки звичайно роблять під землею, здебільшого під самою поверхнею, іноді на глибині 30-50 см. Кубло завжди добре вистелене м'якими розгрізеними стеблами соломи і сухої трави. Взимку, коли ґрунт промерзає, вони будуть на поверхні землі надземні кубла з ходом із підземної нори. Живляться різноманітним рослинним кормом: зерном, зеленню озимини і ярини, корінцями, бульбами картоплі, жолудями тощо.

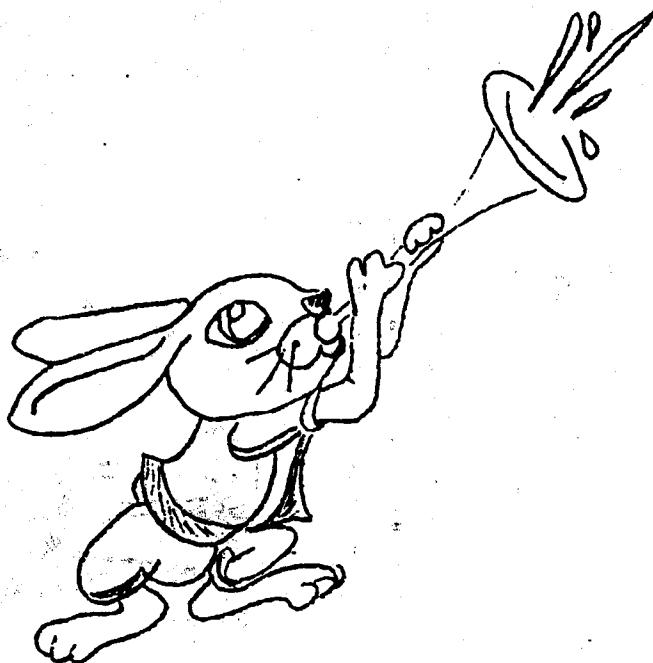
Дуже плодючі гризуни. Розмножуються протягом усієї теплої пори року, а в сирітках і взимку. Після 19-23-денної вагітності народжують по 4-8, а то й 13 малят. Статево-зрілими стають уже на 16-22-ий день після народження.

Полівки звичайні — найголовніші шкідники сільського господарства. Взимку вони дуже шкодять плодовим садам і розсадникам.

Зайцеподібні – це ссавці-гризуни. На їх верхній щелепі є дві пари різців. Передні різці в них більші. Відомо близько 65 видів. Сюди належать зайці, кролі...

Зайці. Найвідоміші: заєць білий і заєць сірий. Заєць білий живе у північних лісах і в тундрі. Він добре пристосувався до тривалої зими. На снігу зайця білого добре маскує пухнаста біла шерсть, яка виростає замість бурої, літньої. Його широкі лапи вкриті щільним волоссям. Заєць швидко пересувається, не провалюючися навіть у пухковому снігу. Двічі-трічі на рік у теплу пору самка зайця білого народжує від 1 до 6 зайченят, үкритих шерстю, зрячих і здатних пересуватися. Відразу після народження вони, насавши густого й жирного молока, розбігаються й причнюються в затишних місцях. Самка знаходить їх через 2-3 доби й знову годує. Рідко навідується до зайченят, самка менше привертає до них увагу хижаків і тим зберігає потомство. Молоді зайці ростуть дуже швидко: через 5-10 днів вони починають самостійне життя, а наприкінці першого року вже можуть розмножуватися.

Кролі. В Україні дикі кролі живуть на південні країни, заселюючи горбисту місцевість та балки. Тут вони риють вагато нір, у яких ховаються від найменшої небезпеки. Живляться вони вночі недалеко від нір. У норі самка вистеляє тепле гніздо. Звичайно 3-4 рази на рік вона народжує по 4-12 малят. На відміну від зайченят, кроленята народжуються сліпі, голі й безпомічні. Людина приручила дикого кроля й вивела багато порід свійських кролів, які дають смачне м'ясо, хутро, шерсть (кролячий пух).

ТИРАНОЗАВР

Це найстрашніший динозавр. Його довжина - 14 метрів. Пересувався він на задніх лапах. Один крок царя ящерів становив 4 метри, а зуб був завбільшки 30 сантиметрів. Навіть найбільші ящери ховались від нього у воді.

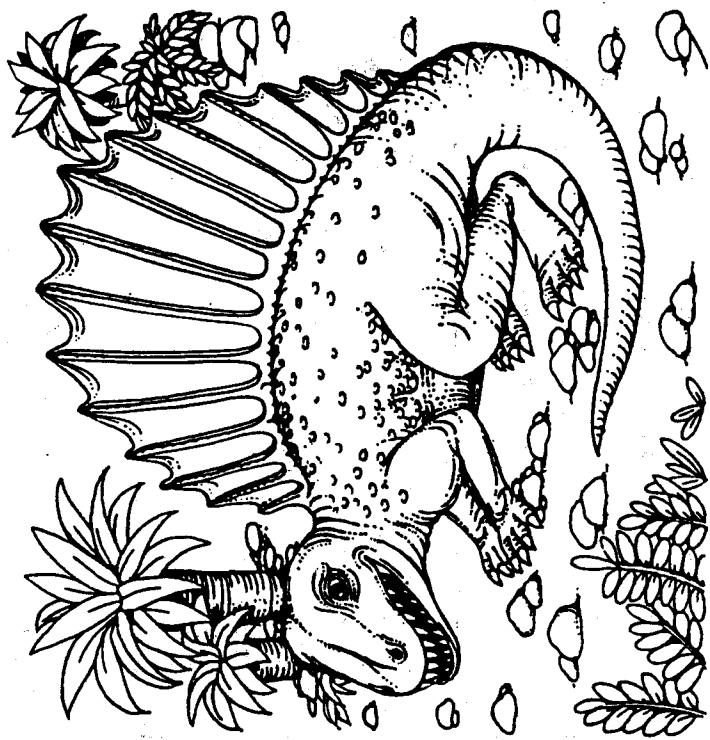
ТОРОЗАВР

Торозавр важив 8-9 тон. Його довжина сягала 7,5 метрів. У торозавра була найбільша голова поміж усіх тварин, що будь-когди мешкали на Землі. Вона була 2,6 метрів завдовжки. Попри його страшний вигляд, він не був хижаком: Його їжа - рослинні.

СПІНОЗАВР

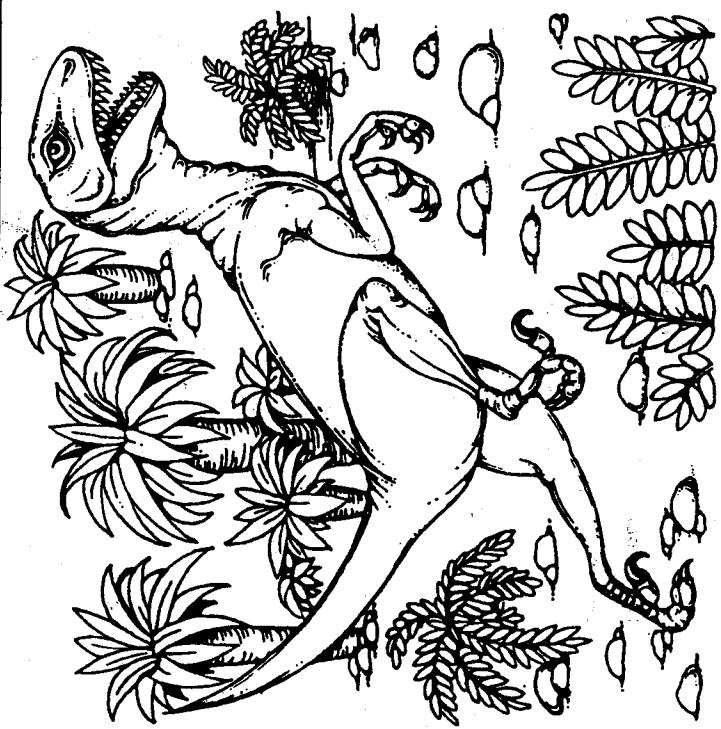
Спінозавр ходили по нашій планеті приблизно 80 мільйонів років тому. Це були великі тварини (розміром до 12 метрів). На спині в них стояв високий костяний гребінь, що допомагав їм зігрітися в променях ранішнього сонця після холодної ночі.

ДЕЙДОНІК

Це невеликий динозавр. Але величезні гострі кінці на лапах роблять його дуже небезпечним. Вони полюють зграями. Зберігати рівновагу при швидкому русі ім допомагав довгий прямий хвіст.

Дейдонік - найстрашніший хижак свого часу.

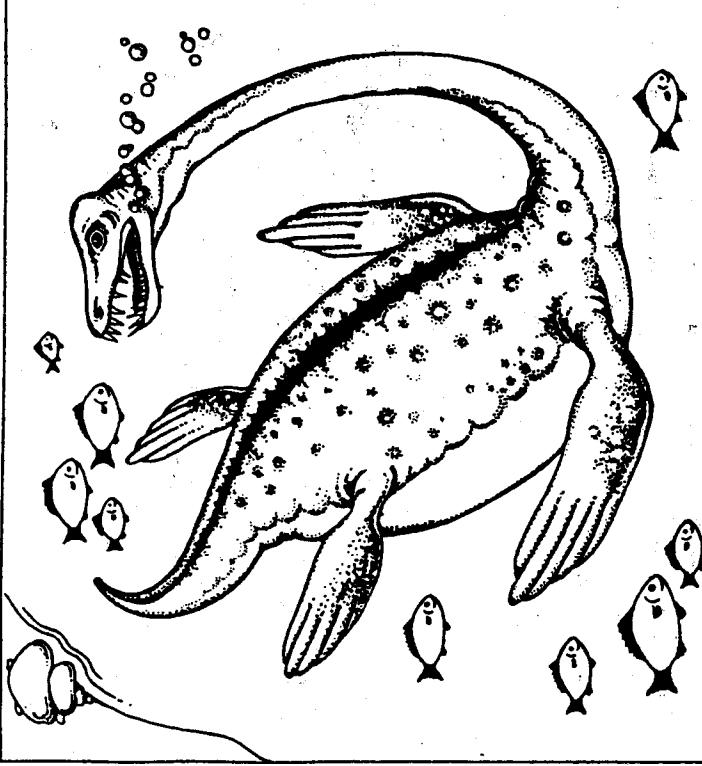
СТЕГОЗАВР

Цей травоїдний динозавр жив у болотах та на берегах озер. Довжина його тіла - 9 метрів, задніх ніг - 3,4, а передніх лише 1,2 метри. Його мозок був не більше за волоський горіх. На спині та хвості стегоозавра знаходилися безліч рогових пластин, що захищали його.

ЕЛАСТОЗАВР

Еластозаври досягали 12 метрів в довжину. Половина їх пристосала на довгелевчу шию з голововою. Тіло еластозаврів було добре пристосовано для життя у воді. Маленька голівка еластозавра мала зубасту пащу. Ці ящери добре повили рибу.

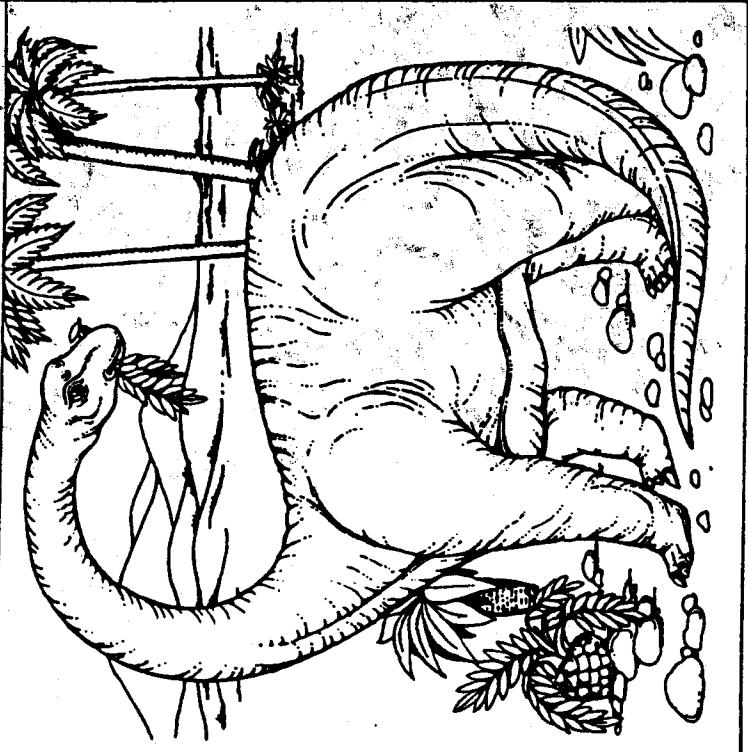
ПТЕРАНОДОН

Кожне з розгорнутих крил птеранодона досягало 4-х метрів, але іх пито було невелике - розміром з гусака. Птеранодони мешкали величезними зграями вздовж морського узбережжя. Вони вправно ловили рибу своїми довгими беззубими дзьобами?

ДИПЛОДОК

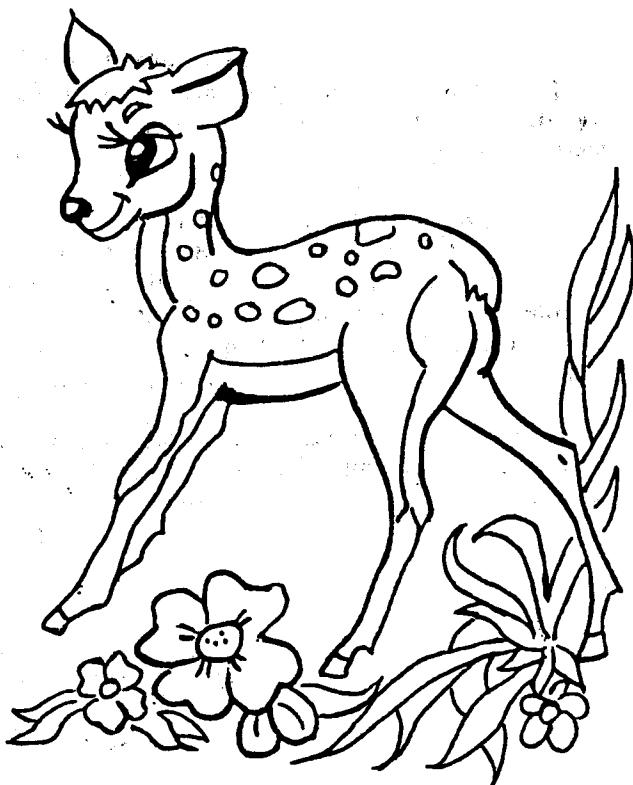
Поблизу боліт бродили найбільші сухопутні тварини всіх часів - диплодоки. Їх довжина від голови до хвоста склала 27 метрів, а вага - 10 тон. Спосіб життя диплодока, як і багатьох інших динозаврів, залишається загадкою.

Іграшки з жолудів.....	160
Іграшки з шишок.....	160
Іграшки з кукурудзяних качанів.....	161
Іграшки з реп'яхів.....	161
Іграшки з каштанів	162
Іграшки зі соняшника, соснових голок..	162
Песик з паперу.....	163
Котик з паперу.....	164
Веселі маски.....	165
Змайструймо мишку.....	166
Тваринки з огородини.....	170
Іграшка-складанка: кіт.....	171

І Г Р А Ш К И З Ж О Л У Д I В

Для виготовлення іграшок з жолудів потрібні: гострий ніж, шило, дріт, клей, пензлик, сірники, нитки та допоміжний матеріял – насіння соняшника та гарбуза, соснові голки, пір'я. Свіжі жолуді, принесені з прогулянки, слід розкласти за розмірами та формою. З цих жолудів, їхніх капелюшків та соснових голок, травинок тощо можна зробити кумедних баранців, віслочків, песніків.

Для тулубів підбирають довгасті жолуді, для голівок – кулясті. Жолуді та капелюшки жолудів можна склеювати або з'єднувати тоненькою паличкою або сірником, дротиком, сосновою голкою. Проколювати їх шилом треба дуже обережно так, щоб вони не розтріскувалися. Лапки, ніжки, шийки, хвостики можна робити з травинок, соснових голок, сірників, листя, пір'я, кольорового дроту, гарбузового та соняшникового насіння. Для очей роблять дірочки шилом, заповнюють їх kleem і вstromлюють туди насіння гарбуза або соняшника. Щоб зробити хвіст, у луску гарбузового насіння капають клей і надягають її на травинку або на соснову голку – хвостик готовий. Зі 6-8 жолудевих капелюшків, нанизаних на дротинку, можна зробити гнучку шию для жирафи. Ніжки в іграшок мають бути важкі, міцні. Для цього жолудеві капелюшки, які правитимуть за черевички, заповнюють пластиліном.

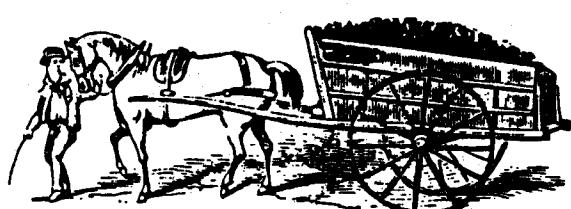
\$

І Г Р А Ш К И З Ш И Ш О К

Соснові шишкі – дуже гарний матеріал для іграшок. Вони не псуються, довго зберігаються; при чому можна використовувати шишкі будь-якого розміру: широкі й вузенькі, довгі й короткі. З них можна робити різних верблюдів, собачок, ведмедиків тощо.

З'єднують шишкі різними способами: зв'язують нитками, скріплюють дротом або тонкою гумою, насаджують на палички, сірники або просто вstromлюють один в один і склеюють. Потрібні також різні галузки, жолуді, жолудеві капелюшки, зернятка на насіння, закриті маленькі шишкі, що правитимуть за хвостики, шийки, лапки, ніжки, голівки, оченята, вушка тощо. Прієднують їх до шишок дротинкою, допомагаючи собі шилом, гострим ножем, гвіздком, голкою.

Якщо шишкі занадто тверді, їх слід заздалегідь замочити у воді. Через 1-2 доби вони пом'якшають і їх буде легше розрізати та проколювати. Намокаючи, шишкі закриваються, але коли висохнуть, знову розкриваються.

ІГРАШКИ З КУКУРУДЗЯНИХ КАЧАНІВ, ЛИСТЯ ТА КУКУРУДЗЯНОГО „ВОЛОССЯ”.

З күкүрдзяніх качанів, „волосся” та насіння можна виготовити безліч цікавих іграшок – котенят, білочку, зайчика, їжачка, лисичку тощо. Для виготовлення іграшок краще брати свіжі качани. Їх легше різати ножем, проколювати шилом, розпилювати невеличкою пилкою.

Свинку розбійтимете так: невеличкий качан – це тулубчик, ніжки – гілочки, вуха та п'ятачок – гарбузове насіння, а очі – насіння акації. Хвостик зробите зі закрученого дротинки. Для собачки, крім основних двох качанових кругалець для голови та тулубчика, відріжте ще по половинці кругалець для ніжок. Не забувайте: творячі іграшки, будьте уважливими, терпелячими – добивайтесь, щоб іграшка була аккуратна.

Іжачка зробіть із шматочка вилуїщеного соняшника та маленького качанчика з гострим кінчиком (носиком), ня який ви приклейте соняшникову насінину (п'ятачок). Очі теж зробіть зі соняшникової насінини.

ІГРАШКИ З РЕП'ЯХІВ

Я анігрохи не сумніваюся, що ви добре знаєте реп'яхи, які завжди на початку осені чіпляються до одягу. Щоб вони при збиранні не дуже кололи вам руки, раджу зонувати їх ще зеленими.

З реп'яχів можна робити зайчиків, песніків, баранців, віслючків. Проколювати реп'яхи можна тоненьким шилом або голкою, а з'єднувати — тоненьким дротом, паличками, сосновими голками, та винклами.

Зробивши түлүвчник і голову, скажімо, баранця, - для ніжок підверіть однакової довжини палички з берези або сосни, вуха зробіть із соняшникового насіння, очі - з невеличкіх плодників горобини. Якщо ровнитимете зайчика, то вухами будуть дві половинки реп'яха. На носик пешику - темна квасолинка.

ІГРАШКИ З КАШТАНІВ

Свіжі, блискучі каштани! Мабуть рідко хто пройде повз них, щоб не нахилитися й не взяти їх у руки — хоча в прості та, піддержати, помилуватися! Але вони є й чи не найкращим матеріалом для іграшок.

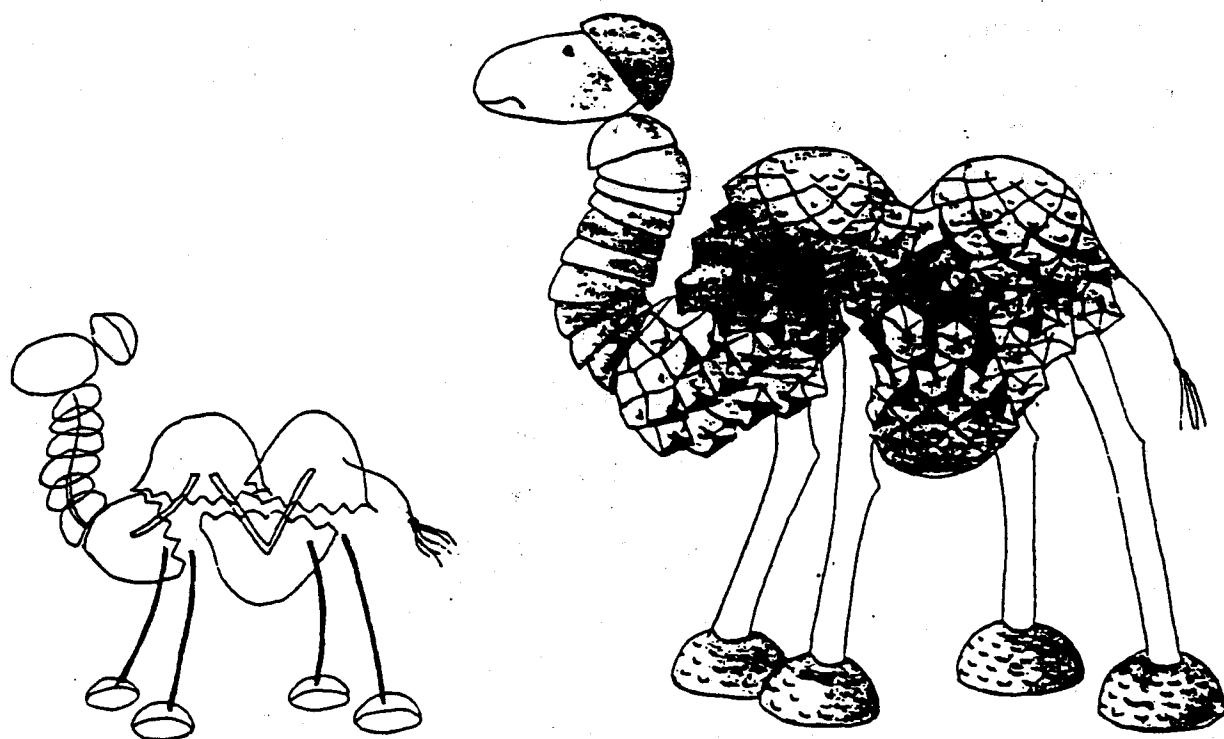
Наприклад, күмедне слоненя можна зробити з великого почищеного каштана (тулубчик), чотирьох товстеньких коротких паличок (ніжки). Голівкою буде менший каштан (теж у своєму зеленому колючому одязі), вуха — половинки шкірників із каштана, а хобот — шматочок гумової трубки, хвостик із дроту, очі — дві темні невеличкі насінинки.

[View Details](#) | [Edit](#) | [Delete](#)

ІГРАШКИ ЗІ СОНЯШНИКА, СОСНОВИХ ГОЛОК

З вилуїщеного соняшника найлегше зробити голову котика. Для цього візьміть невеличкий соняшник, вилуїтте його, зробіть очі з двох гарбузових насінин, впоперек яких приклейте по соняшниковій насінині. За носик правитиме кукурудзянє зернятко; вуса зробіть із соснових голок, а вухами будуть два однакові листочки таволжника чи бересклету.

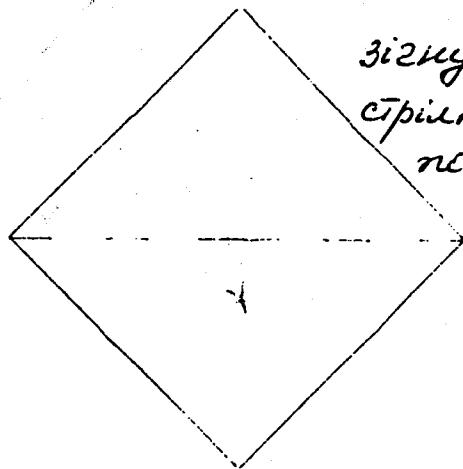
Таким самим чином можна виготовити голівку зайчика чи собачки. Не забуйте тільки, що очі у зайчати косуваті, а вуха у песенка кудлаті; тому зайчику приклейте очі трохи під кутом, а вуха песенку зробіть із реп'яжів.

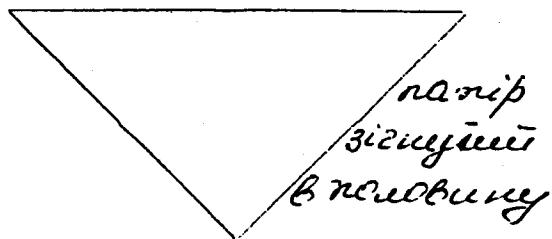
Печілі

163

3 паперу

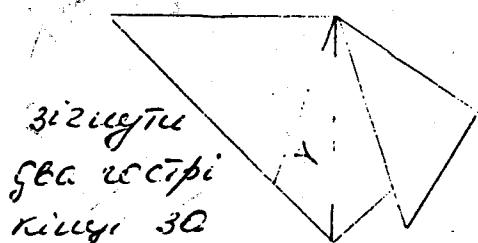

зігнути 30
стінок в
поясницу

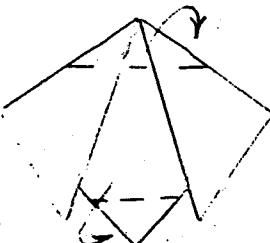

папір
зігнути
в поясницу

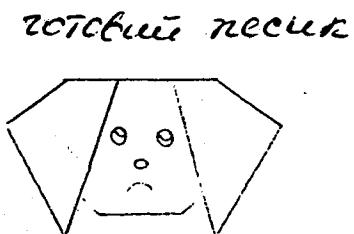
ЗАЗНАЧЕНО СЕРЕНІСТУ

зігнути
50 стінок
в кінці 30

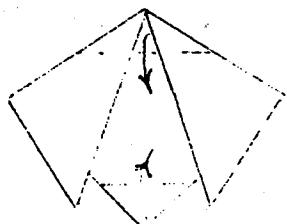

зігнути по перехресних
лініях 30 стінок

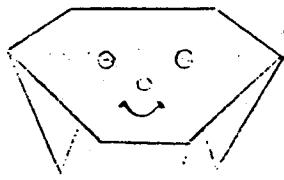

зігнути пасик

Відміна складання

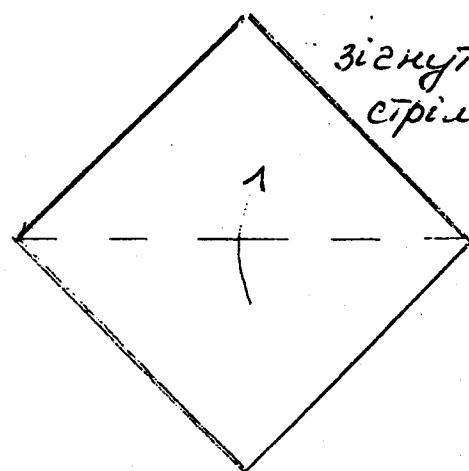
зігнути по перехресних
лініях та обернути на
протилежну сторону

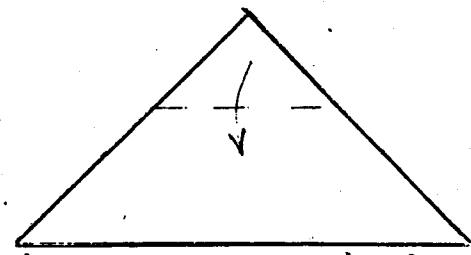
зігнути пасик

Котик з паперу

164

зігнуть за
стрижкою

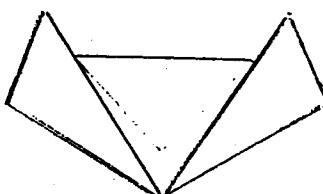

зігнуть за стрижкою

зігнуть за стрижкою

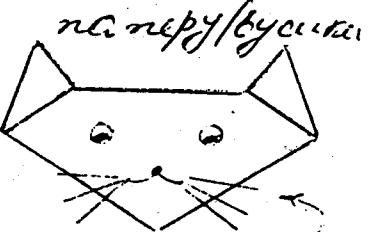

при克莱їть носоголі

закинчений котик,

ссеруючи на противоположну стірку

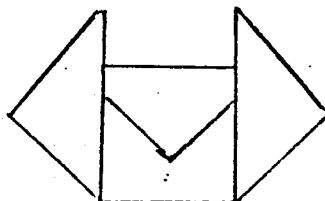
готовий
котик

Відміна складання

зігнуть за стрижкою

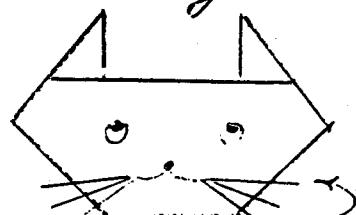

при克莱їть бусика

закинчений котик,

ссеруючи на противоположну стірку

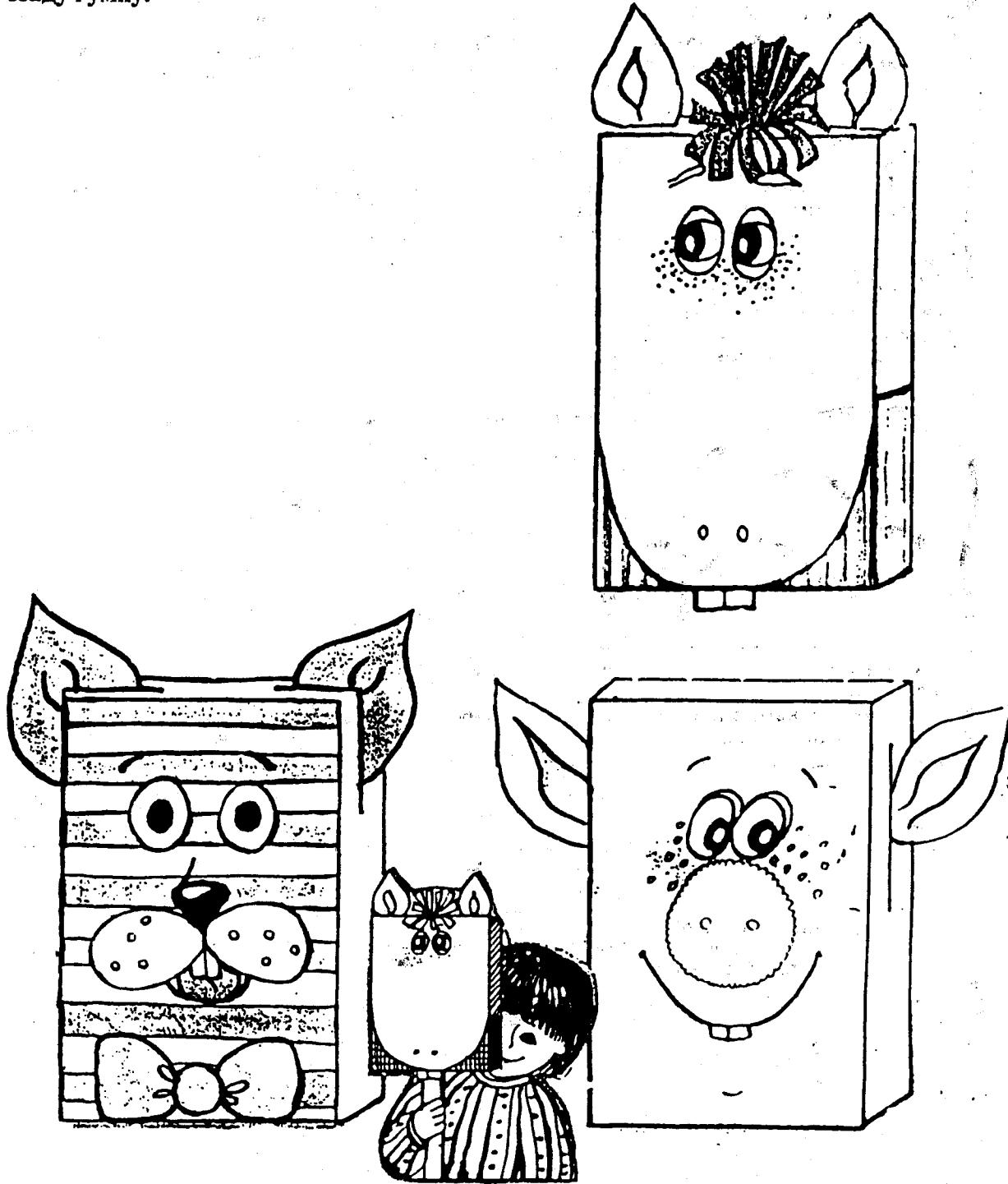

готовий
котик

ВЕСЕЛІ МАСКИ

Веселі маски – розвага для новацтва. Для того, щоб зробити ці забавні маски, потрібно небагато – порожні коробки з-під взуття, ножиці, кольоровий папір, пензлик, клей, кольорові олівці або фломастери.

Новацтво може виготовити маски само в очікуванні свята, але ще цікавіше зробити набір масок до якої-небудь казки або жартівливої сценки разом із гістими і тут же їх використати. Не обов'язково прикріпляти маски до палочок; можна протягнути ззаду гумку.-

ЗМАЙСТРУЙМО

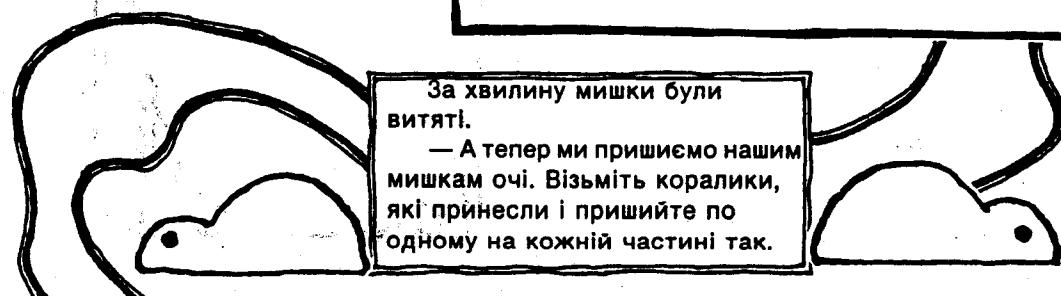
МИШКУ

Сестричка принесла на сходини вісім платочків білого сукна, для кожної новачки один. А новачки принесли білі, чорні й червоні нитки, ножиці, голку, по два чорні дрібненькі коралики, все, як казала сестричка на попередніх сходинах. І ще чимало цікавості.

- А що ми будемо робити, прошу сестрички?
- Сьогодні ми вшиємо мишку.
- Мишку, прошу сестрички? Яку мишку? Як ушиємо?
- Будьте трішки терпеливі, я зараз скажу, як.

Кожна з вас витне зі свого платочка ось такі дві мишки, але витинайте з краю платочка, а не зі середини.

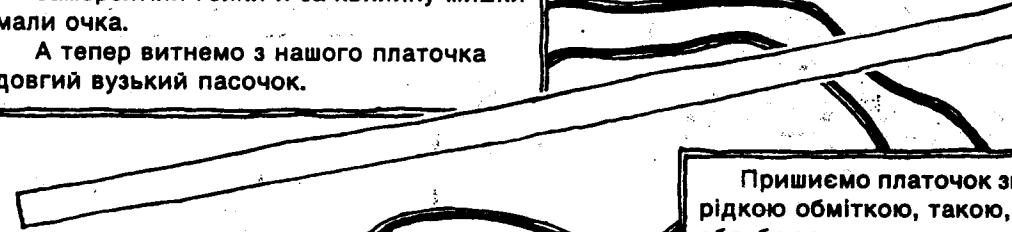
І сестричка показала новачкам витяту з картону форму мишко, ось таку:

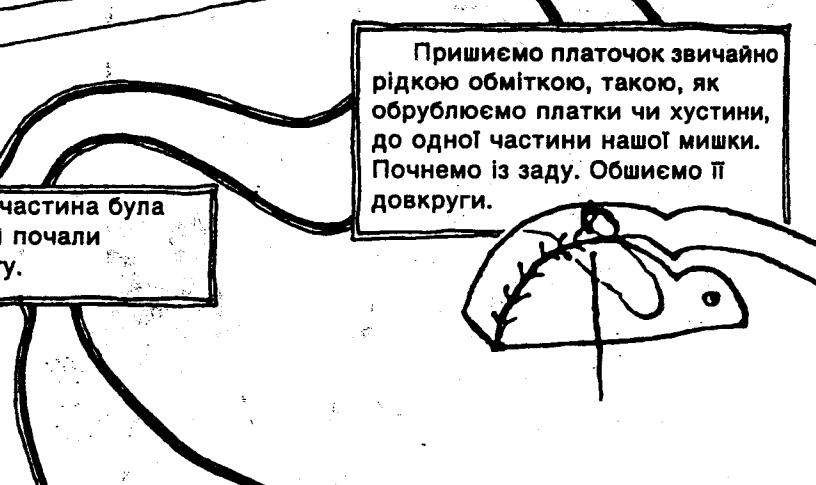
За хвилину мишки були витяті.
— А тепер ми пришиємо нашим мишкам очі. Візьміть коралики, які принесли і пришийте по одному на кожній частині так.

Замерехтили голки й за хвилину мишку мали очка.

А тепер витнемо з нашого платочка довгий вузький пасочек.

Коли перша частина була готова, новачки почали пришивати другу.

Пришиємо платочек звичайно рідкою обміткою, такою, як обрублюємо платки чи хустини, до одної частини нашої мишки. Почнемо із заду. Обшиємо й довкруги.

Коли ж майже кінчили
пришивати другу, й залишився
тільки невеличкий відступ до
кінця, сестричка сказала:

— Тепер зайдіть хвилину,
крізь шпарку, яка залишилася
нам, напхаемо в середину вати —
і наша мишка зробиться
гарненька, грубенька.

Тепер зашиємо мишку до кінця, витнемо
з платочка хвостик і пришиємо до мишки.
Хвостик можна зробити також із грубої нитки
до вишивання.

— А ушка, прошу
сестрички?
— Саме будемо їх шити.
Прошу витяти два кружочки.
Вже? А тепер у місці, де
кружочки вирізані, зашиємо їх
і ушка готові.

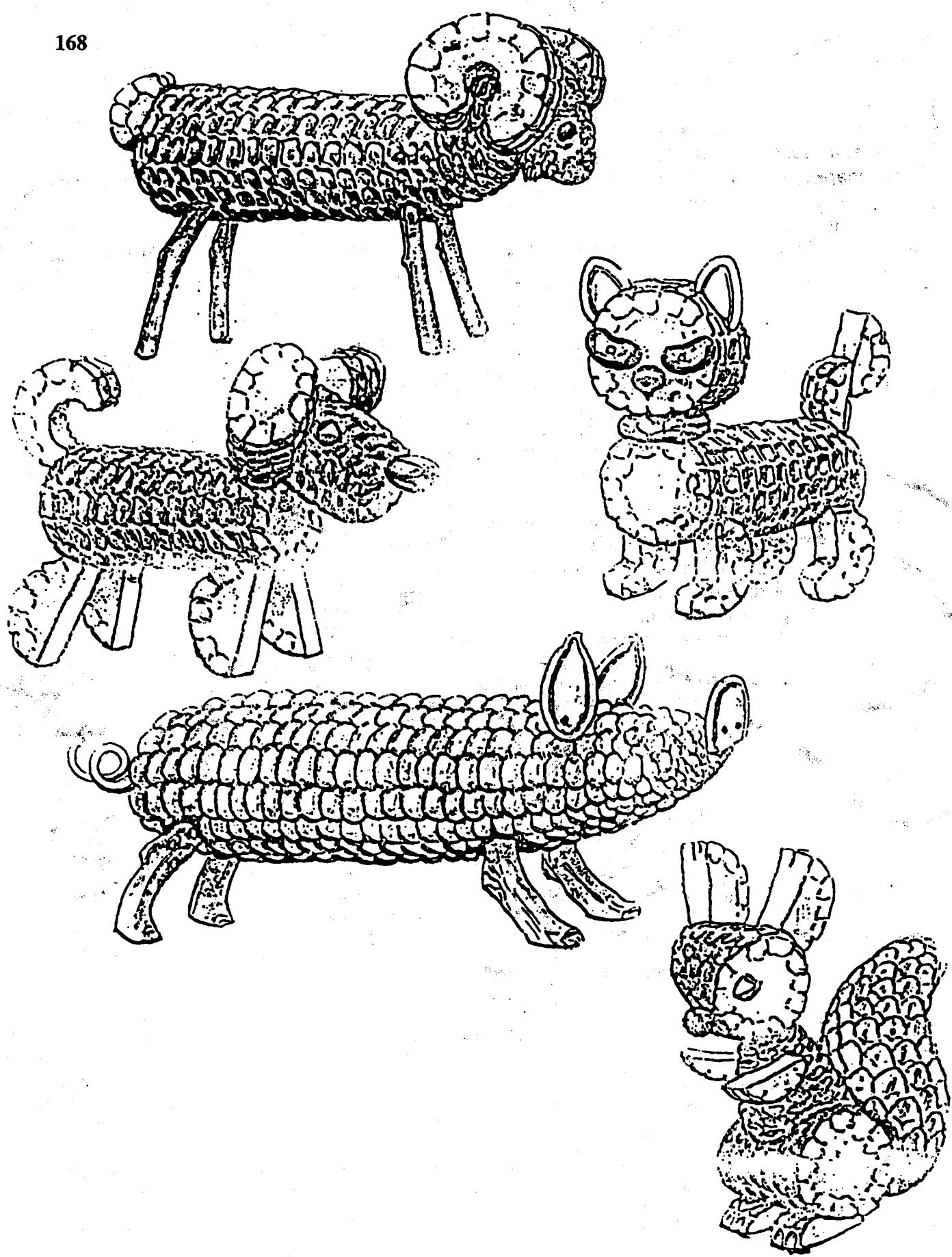
Ще тільки пришиємо їх до голівки нашої мишки.

— А тепер зробимо мишці
вусики й носик.
— Носик може бути чорний
або червоний. Це вже як хочете.

Це хвилину мерехтіли голки,
скрипіли ножиці, а потім зробилося
голосно:

— Ах, яка гарна!
— А моя яка!
— А моя має червоний носик!

А тепер скажіть новаки і новачки,
що ви зробите зі своїми мишками?

ТВАРИНКИ З ОГОРОДИННИ

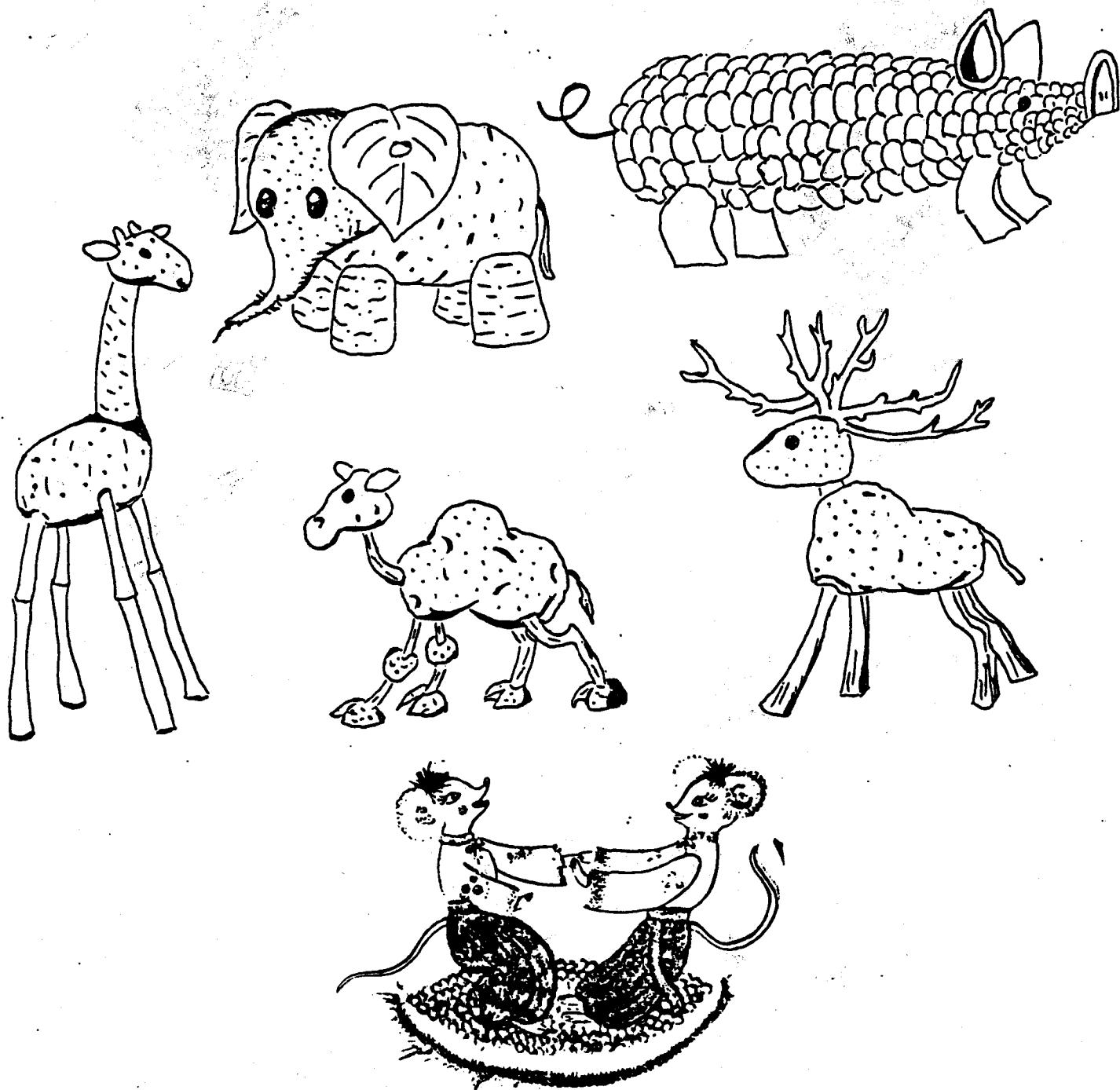
Потрібно:

картоплинини, морквиці, бүряка, патичків, картопляного паростка, качана күкурудзи; сірників.

Як зробити?

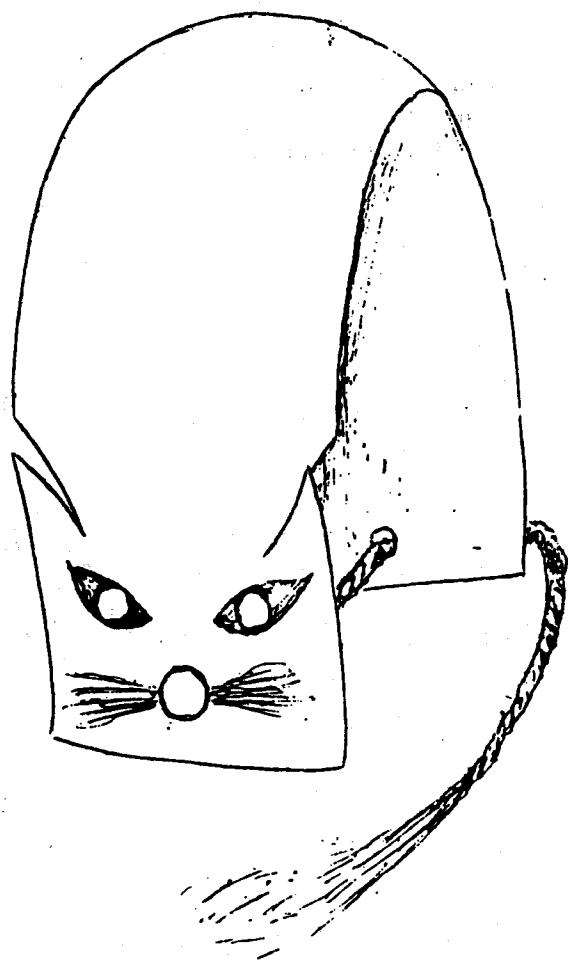
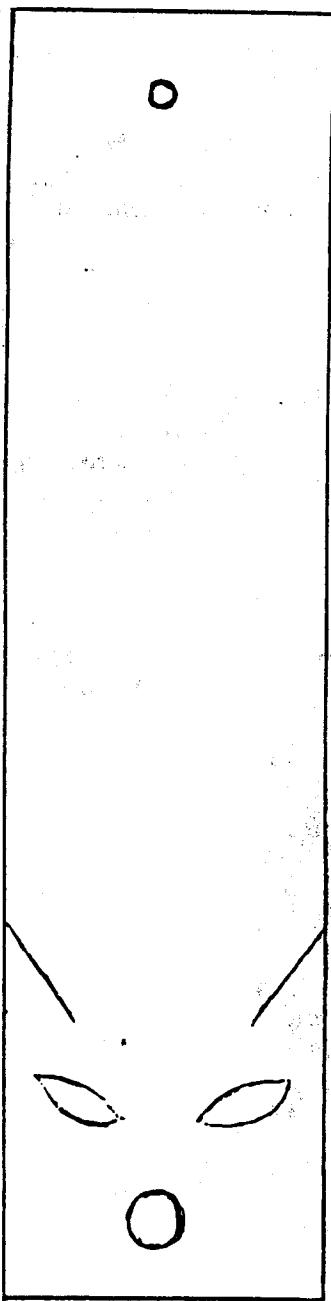
Настромити головку тваринки на сірник і вткнути в більшу картоплину – түлүв. Відповідні прутники – будуть ніжки.

(Подано за журналом „Малятко”)

Іграшка -
складанка.

Kim

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

До вміlostі „Велесове внучка” може дитина підготуватися самостійно (під наглядом і за порадами виховника), але куди краще, коли в річному пляні праці відведено для цілого роя певний період часу, протягом якого рій відбуває тематичні зайняття, в яких новацтво поступово запізнається з матеріалом і виповнюючи вимоги вміlostі. Це значить, заплянування й переведення певної кількості зайнятий (сходин, прогулянок, вогників і змагу на закінчення вимог) темою яких є звірі й їхнє життя.

Над деякими виноградами мусить кожна дитина сама попрацювати. Найкраще тим, котрі мають у домі тваринку-пестунчика (песика, котика, морську свинку і т.п.) чи мають свійських звірят на обійстю (корови, вівці, безроги тощо). Потрібно, щоб дитина придивлялася щоденно до життя вибраного звірятка й записувала свої спостереження. Це повинно тривати протягом усого часу підготовлення до вміlostі. Другим завданням до виконання самостійно буде збирання малюнків чи світлин тварин і оформлення їх у власноручно зроблений альбомик.

Відвідини звіринця (зоопарку) можна віднести зі своїми батьками чи виховником, але найкраще, коли цілий рій уляштує прогулянку до звіринця. Це є нагода для виховника не тільки показати новацтву різних звірів, але й пояснити їхні анатомічні й звичкові відмінності (зуби, ноги, хвости, денний чи нічний спосіб життя, пристосування до умов, в яких живуть на волі і т.д.). Окрему увагу слід звернути на тварини, яким загрожує вимертея („Червона книжка“).

Більшість матеріалу, вимаганого до вміlostі „Велесове внучка” знайдете в цьому збірнику. Від кожного індивідуального виховника залежить, скільки з поданого матеріалу вони примінять у своїй програмі. Інше залишаємо фантазії, ініціативі й винахідливості братчиків і сестричок.

Приємної забави!

ЗМІСТ

Передмова.....	1
Вимоги новацької вміlosti „Велесове внуча”.	2
Розповіді.....	3
Пісні/танки.....	41
Ігри.....	55
Самодіяльні гри.....	63
Вірші.....	69
Відгадай.....	79
Почуте в народі – стане в пригоді.....	99
Усе про тварин.....	109
Дивосвіт.....	135
Майструємо.....	159
Методичні вказівки.....	172

